

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie

Studijní obor: Demografie se sociální geografii

Aneta Valterová

**VYBRANÉ DEMOGRAFICKÉ CHARAKTERISTIKY
OBYVATELSTVA STRUKTURÁLNĚ
POSTIŽENÝCH OKRESŮ V ČR NA KONCI 20. A
POČÁTKEM 21. STOLETÍ**

Selected demographic characteristics of population in
structurally affected districts of the Czech Republic late in
the 20th and early in the 21th century

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Dagmar Bartoňová, Ph.D.

Praha 2012

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 23. 8. 2012

Podpis.....

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své práce, RNDr. Dagmar Bartoňové, Ph.D, za cenné rady, odborné připomínky, za nápady do dalšího psaní a především za čas, který mi ochotně a kdykoli věnovala.

Vybrané demografické charakteristiky obyvatelstva strukturálně postižených okresů ČR na konci 20. a počátku 21. století

Abstrakt

Hlavním cílem práce je prostřednictvím demografických ukazatelů a metod analyzovat a zhodnotit strukturu obyvatelstva vybraných strukturálně postižených okresů. Pomocí komparativní metody ověříme oprávněné zařazení těchto okresů mezi tzv. strukturálně postižené regiony. První část tvoří teoretický rámec celé práce, obsahuje definice a legislativní prvky z oblasti regionálního rozvoje. Hlavní část práce se zabývá samotnou analýzou, kde si ověříme, že vybrané strukturálně postižené okresy zaostávají za celostátním průměrem České republiky u vybraných charakteristik obyvatelstva. V práci jsou popsány i aktuální trendy v demografickém chování obyvatelstva České republiky. Tyto trendy jsou následně porovnány s demografickým vývojem ve strukturálně postižených okresech za posledních 20 let.

Klíčová slova: strukturálně postižený region, transformace průmyslu, demografické charakteristiky, komparativní analýza, struktura obyvatelstva

Selected demographic characteristics of population in structurally affected districts of the Czech Republic late in the 20th and early in the 21th century

Abstract

The main objective of this work is and methods to analyze and evaluate the structure of the population of selected structurally affected districts through demographic indicators. Using comparative methods we will verify the justified classification of these districts among structurally affected regions. The first part consists of the theoretical framework of the thesis, containing definitions and legislative elements of regional development. The main part of the thesis discusses the analysis itself. Here we will attest that the selected structurally affected districts lag behind the national average in the Czech Republic in the selected population characteristics. The paper also describes current trends in the demographic behavior of the population of the Czech Republic. These trends are eventually compared with the demographic development in structurally affected districts in the past 20 years.

Keywords: structurally affected region, industry transformation, demographic characteristics, comparative analysis, structure of the population

OBSAH

Přehled použitých zkratk.....	8
Seznam tabulek.....	9
Seznam obrázků.....	11
1. Úvod.....	12
1.1 Struktura a cíle práce.....	12
1.2 Diskuze literatury.....	13
2. Pojem region se soustředěnou podporou státu.....	15
2.1 Historie vymezování regionů se soustředěnou podporou státu.....	17
2.2 Strukturálně postižený region.....	20
3. Metodika práce a zdroje dat.....	22
3.1 Zdroje dat.....	22
3.2 Metodické poznámky.....	23
3.3 Demografické metody a ukazatele.....	25
4. Strukturálně postižené okresy Sokolov, Most a Karviná.....	29
4.1 Ekonomicky-geografická charakteristika okresů Sokolov, Most a Karviná.....	29
4.1.1 Geografický profil okresu Sokolov.....	30
4.1.2 Geografický profil okresu Most.....	31
4.1.3 Geografický profil okresu Karviná.....	32
4.2 Vývoj počtu obyvatel a sídelní struktury.....	32
4.2.1 Zhodnocení kapitoly o vývoji počtu obyvatel a sídelní struktury.....	37
5. Hlavní rysy populačního vývoje okresů Sokolov, Most a Karviná.....	38
5.1 Struktury obyvatelstva.....	38
5.1.1 Struktura obyvatelstva podle pohlaví a věku.....	38
5.1.2 Struktura obyvatelstva podle rodinného stavu.....	45
5.1.3 Vzdělanostní struktura.....	47
5.1.4 Národnostní složení obyvatelstva (včetně struktury dle státního občanství).....	50
5.1.5 Struktura obyvatelstva podle náboženského vyznání.....	53
5.1.6 Struktura obyvatelstva podle ekonomické aktivity.....	55
5.1.6 Zhodnocení kapitoly o struktuře obyvatelstva.....	58

5.2 Plodnost, úmrtnost a potratovost	59
5.2.1 Plodnost.....	59
5.2.2 Úmrtnost	61
5.2.3 Potratovost	64
5.2.4 Zhodnocení kapitoly o plodnosti, úmrtnosti a potratovosti.....	65
5.3 Sňatečnost a rozvodovost.....	66
5.3.1 Sňatečnost.....	66
5.3.2 Rozvodovost	68
5.3.3 Zhodnocení kapitoly o sňatečnosti a rozvodovosti.....	70
6. Závěr	71
Seznam použité literatury a použitých zdrojů dat.....	74
Přílohy.....	79

PŘEHLED POUŽITÝCH ZKRATEK

ČSÚ	Český statistický úřad
EU	Evropská unie
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
NZIS	Národní zdravotnický informační systém
ORP	Obec s rozšířenou působností
SPO	Strukturálně postižený okres
SPR	Strukturálně postižený region
ÚZIS	Ústav zdravotnických informací a statistiky

SEZNAM TABULEK

Tab. 1	Regiony se soustředěnou podporou státu pro období 2010 – 2013.....	16
Tab. 2	Vymezené regiony se soustředěnou podporou státu od roku 1992 do současnosti....	19
Tab. 3	Vývoj počtu obyvatel v okresech Sokolov, Most, Karviná a ČR.....	33
Tab. 4	Vývoj počtu obcí a hustoty obyvatelstva v okresech Sokolov, Most, Karviná a ČR..	34
Tab. 5	Velikostní struktura obcí v okresech Sokolov, Most a Karviná podle dat ze sčítání.	35
Tab. 6	Vývoj počtu obyvatel v okresech Sokolov, Most, Karviná a ČR od roku 1992.....	36
Tab. 7	Bilance počtu obyvatelstva v okresech Sokolov, Most, Karviná a ČR.....	37
Tab. 8	Zastoupení osob starších 80 let na 100 obyvatel v populaci.....	43
Tab. 9	Index maskulinity.....	43
Tab. 10	Index maskulinity podle věku.....	44
Tab. 11	Index stárí a průměrný věk obyvatelstva.....	44
Tab. 12	Index zatížení produktivní složky obyvatelstva.....	45
Tab. 13	Obyvatelstvo ve věku 15 a více let podle rodinného stavu.....	46
Tab. 14	Obyvatelstvo podle pohlaví a rodinného stavu.....	47
Tab. 15	Obyvatelstvo ve věku 15-34 let podle pohlaví a rodinného stavu.....	47
Tab. 16	Obyvatelstva starší 15 let podle pohlaví a dosaženého vzdělání v okresech.....	48
Tab. 17	Obyvatelstva starší 15 let podle pohlaví a dosaženého vzdělání v krajích.....	49
Tab. 18	Vysokoškolsky vzdělané obyvatelstvo podle pohlaví.....	50
Tab. 19	Zastoupení obyvatelstva vybraných národností.....	51
Tab. 20	Vývoj počtu cizinců.....	52
Tab. 21	Věková struktura cizinců a podíl na obyvatelstvu v kraji.....	52
Tab. 22	Zastoupení cizinců podle státního občanství.....	53
Tab. 23	Zastoupení obyvatelstva podle náboženského vyznání.....	54
Tab. 24	Zastoupení obyvatelstva podle náboženského vyznání a věkových skupin.....	54
Tab. 25	Obyvatelstvo podle ekonomické aktivity a pohlaví.....	56
Tab. 26	Struktura ekonomicky aktivního obyvatelstva.....	56
Tab. 27	Podíl zaměstnaných podle vybraných odvětví ekonomické činnosti.....	57
Tab. 28	Úhrnná plodnost a průměrný věk matek při narození prvního dítěte.....	59
Tab. 29	Živě narození podle věku matky.....	60
Tab. 30	Podíl živě narození dětí mimo manželství.....	60
Tab. 31	Hrubá míra úmrtnosti před standardizací a po standardizaci.....	61
Tab. 32	Naděje dožití při narození podle pohlaví.....	62
Tab. 33	Naděje dožití při narození, ve věku 45 let a ve věku 65 let podle pohlaví.....	62
Tab. 34	Kvociet kojenecké úmrtnosti.....	63

Tab. 35	Relativní struktura zemřelých podle hlavních příčin smrti a podle pohlaví.....	63
Tab. 36	Standardizovaná úmrtnost podle pohlaví a vybraných příčin smrti.....	64
Tab. 37	Vývoj úhrnné potratovosti.....	65
Tab. 38	Potrasy podle druhu, způsobu provedení na 100 narozených.....	65
Tab. 39	Průměrný věk při prvním sňatku podle pohlaví.....	67
Tab. 40	Faktická manželství.....	68
Tab. 41	Podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi.....	69

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1	Vymezení regionů se soustředěnou podporou státu pro období 2010 – 2013.....	17
Obr. 2	Věkové složení obyvatel okresu Sokolov podle pohlaví a věku v roce 2001.....	39
Obr. 3	Věkové složení obyvatel okresu Sokolov podle pohlaví a věku v roce 2011.....	40
Obr. 4	Věkové složení obyvatel okresu Most podle pohlaví a věku v roce 2001.....	40
Obr. 5	Věkové složení obyvatel okresu Most podle pohlaví a věku v roce 2011.....	41
Obr. 6	Věkové složení obyvatel okresu Karviná podle pohlaví a věku v roce 2001.....	41
Obr. 7	Věkové složení obyvatel okresu Karviná podle pohlaví a věku v roce 2011.....	42
Obr. 8	Věková struktura podle hlavních věkových složek.....	42
Obr. 9	Obyvatelstvo ve věku 15 a více let podle nejvyššího ukončeného vzdělání.....	48
Obr. 10	Vývoj míry nezaměstnanosti.....	57
Obr. 11	Vývoj hrubé míry sňatečnosti.....	67
Obr. 12	Vývoj indexu rozvodovosti.....	69

Kapitola 1

Úvod

Tématem této bakalářské práce jsou vybrané demografické charakteristiky obyvatelstva strukturálně postižených okresů České republiky na konci 20. a počátkem 21. století. Strukturálně postižený region je relativně nový pojem, vytvořen v souvislosti s prohlubováním regionálních rozdílů. Tyto regionální rozdíly jsou určeny jednak různou polohou okresů, sociálně-ekonomickou úrovní i odlišným historickým vývojem. Práce je zaměřena na mnou zvolené tři pohraniční okresy, dva české - okres Sokolov a okres Most a moravský okres Karviná. Důležitou roli hraje dlouhodobé sepjetí obyvatelstva s územím, které bylo v případě pohraničních okresů narušeno poválečným vývojem, zejména poválečným odsunem obyvatelstva.

Rok 1989 neznamenal pro historii Československa a následně České republiky pouze milník z hlediska výrazných politických změn, ale přinesl s sebou i mnohé ekonomické, sociální a v neposlední řadě i demografické zvraty, které se doposud projevují ve struktuře obyvatelstva. Proto jsem se zaměřila zejména na demografické charakteristiky za posledních 20 let. Nicméně jako aktuální беру vývoj od posledního publikovaného Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 do posledního dosud nepublikovaného sčítání v roce 2011.

Hlavní důvod výběru tohoto tématu je, že problematice strukturálně postižených regionů dosud byla věnována podle mého názoru velmi malá pozornost. Důležité je podotknout, že smyslem práce není analyzovat podrobně všechny procesy související s populačním vývojem a demografickou reprodukcí, ale dát prostor zejména struktuře obyvatelstva, která tyto procesy utváří.

1.1 Struktura a cíle práce

Předkládaná práce je rozdělena do 6 kapitol, které jsou dále členěny do tematických podkapitol. Po této úvodní kapitole objasňující samotné téma práce, cíle, strukturu a diskuzi literatury následuje druhá kapitola, jež se zabývá regiony se soustředěnou podporou státu.

Na začátku druhé kapitoly se zabývám příčinami meziregionálních rozdílů a vzniku problémových regionů. Ujasním také, jaké je aktuální vymezení regionů se soustředěnou podporou státu pro období 2010 až 2013. Další část se věnuje historii vymezování regionů se soustředěnou podporou státu a vývoji jednotlivých kategorií problémových regionů. V poslední části je vysvětlen pojem strukturálně postižený region.

Ve třetí kapitole popisují jednotlivé zdroje dat analyzované v této práci, metodické poznámky a konkrétní demografické metody a ukazatele použité k analýze strukturálně postižených okresů Sokolov, Most a Karviná.

Další čtvrtá kapitola se zabývá ekonomicko-geografickou charakteristikou vybraných okresů, včetně podrobných geografických profilů okresů, a základní analýzou vývoje počtu obyvatel a sídelní struktury.

Následující pátá kapitola je stěžejní částí celé práce, zejména tedy první podkapitola o strukturách obyvatelstva podle pohlaví, věku, rodinného stavu, úrovni vzdělanosti, národnosti, náboženského vyznání a podle ekonomické aktivity. Další 2 podkapitoly o plodnosti, úmrtnosti, potratovosti, sňatečnosti a rozvodovosti pak slouží spíše jako doplňková analýza k připomenutí aktuálních trendů u těchto procesů.

Šestá závěrečná kapitola shrnuje základní zjištěné difference struktur obyvatelstva u těchto strukturálně postižených regionů v porovnání se situací v celé České republice.

Za každou důležitou kapitolou jsem provedla zhodnocení, které shrnuje získané poznatky z provedené analýzy.

Další materiály a podklady, které nejsou přímo včleněny v textu, jsou součástí příloh. Práce obsahuje klasický seznam tabulek, obrázků, použitých zkratk a zdrojů literatury.

Hlavním cílem práce je pomocí vhodných metod a demografických ukazatelů analyzovat strukturu obyvatelstva tří vybraných strukturálně postižených okresů. Pro komplexní analýzu a jasnější představu aktuálních trendů jsem pomocí základních ukazatelů provedla jednoduchou analýzu procesů, které struktura obyvatelstva vytváří.

Dalším cílem práce je pomocí metody komparace porovnat demografické charakteristiky, zaměřené opět hlavně na struktury obyvatelstva, s aktuálními vývojovými trendy demografického chování obyvatelstva v České republice.

Jak již bylo naznačeno v úvodní pasáži, těchto okresů se týkají důležité historické události související s vysídlením početné části německého obyvatelstva po druhé světové válce. Stanovené hypotézy jsou následující:

- 1) Odsun německého obyvatelstva z českého pohraničí nemělo vliv na současnou strukturu obyvatelstva ve vybraných strukturálně postižených okresech.
- 2) Jednostranné zaměření vybraných strukturálně postižených okresů, v druhé polovině 20. století, zejména na těžký průmysl nemá vliv na skladbu obyvatelstva.

1.2 Diskuze literatury

Podkladem pro zpracování druhé kapitoly, která představuje teoretický rámec této práce, byly učební texty Blažka (2003), Hampla (2001) a dokumenty z informačního portálu Ministerstva pro místní rozvoj České republiky. Historii vymezování strukturálně postižených regionů bylo nutné dopátrat v jednotlivých usnesení vlády, týkajících se regionální politiky a regionálního rozvoje České republiky.

Mezi publikace věnující se situaci průmyslové transformace ve strukturálně postižených regionech patří odborné texty Sucháčka (2005), Štýse (1982) a Kopačky (2010). Další citované prameny pocházejí zejména z online internetových portálů jednotlivých krajů.

Problematické vývoje a změn ve struktuře obyvatelstva se v České republice věnují především pracovníci katedry demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Pod vedením Pavlíka, Z. byla vydána publikace Populační vývoj České republiky 1990 - 2002, reflektující změny ve společnosti po pádu komunismu. Volně navazující publikací je Populační vývoj České republiky 2001 - 2006 opět od Fialové, L. a kol. K nejnovějším pracím patří publikace od Fialové, L. a kol. - Demografická situace České republiky vydaná v roce 2011, mapující proměny a kontexty ve vývoji obyvatelstva od vzniku samostatné České republiky do roku 2008.

Demografickými metodami, technikami a koncepty se zabývá velké množství odborné literatury, z ní tato práce čerpá pro účely představení použitých analytických nástrojů. Jedná se zejména učební příručku Pavlíka aj. (1986), která kromě jiného pokrývá základní metody demografické analýzy. Jako další přínosnou pomůcku pro konstrukci demografických ukazatelů a možnosti hodnocení demografických procesů považují skripta Úvod do demografie od Kalibové, K. a publikaci Úvod do demografie od Roubíčka, V.

Kapitola 2

Pojem region se soustředěnou podporou státu

Klíčovým prvkem regionální politiky České republiky je regionální selektivnost, tedy zaměření pomoci jen na vybrané regiony. S tímto faktem souvisí pojem problémový region. Příčiny meziregionálních rozdílů a vzniku problémových regionů jsou velmi rozmanité (Blažek, 2003). Rozdíly vyplývají zejména z historického vývoje regionu, na který měly vliv další důležité aspekty jako je např. geografický charakter, podmínky k zemědělství a průmyslové výrobě, či geopolitický význam a s tím související „vybavenost“ území velkou dopravní infrastrukturou, což určovalo do značné míry výchozí postavení regionů na počátku transformace. V současnosti se v diferenciaci regionů dále uplatňují v návaznosti na výchozí pozice na začátku transformačního období úspěšnost ekonomicko sociální transformace, formování „rozvojových os“ podél významných komunikací, schopnost využívání moderních komunikačních prostředků, zapojování regionů či jejich částí do národních a evropských sítí a shluků založených na kooperaci ekonomických subjektů, veřejného sektoru či služeb, vývojových center atd. Tyto aktivity jsou ovšem do značné míry závislé na kvalitě lidských zdrojů, a to jak z hlediska vzdělanostních a odborných předpokladů, tak z hlediska sociálního, což se odráží např. na ochotě a schopnostech ke vzájemné spolupráci. Ačkoliv změny demografického vývoje a jejich postupné šíření jsou nejvíce patrné v rámci srovnání evropských populací, tedy na nadnárodní úrovni, lze regionální diferenciaci demografického vývoje sledovat i na úrovni mikroregionální, v tomto případě na úrovni okresů, kde ekonomické a sociální rozdíly mohou demografický vývoj významně ovlivňovat (Hampl, 2001).

Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky na základě průběžné analýzy hospodářského a sociálního rozvoje státu navrhuje vymezení regionů se soustředěnou podporou státu, které následně schvaluje vláda ČR. Jsou to regiony, jež ve svém rozvoji z řady výše uvedených důvodů zaostávají a životní podmínky obyvatelstva se ve srovnání s jinými oblastmi spíše zhoršují nebo stagnují. Do těchto problémových regionů budou v budoucnu více soustředěny pobídky operačních a resortních dotačních programů. Zákon o podpoře regionálního rozvoje stanovuje podmínky pro poskytování podpory regionálnímu rozvoji. V současnosti se vymezují tři základní typy podporovaných regionů: strukturálně postižené regiony, hospodářsky slabé regiony a regiony s vysoce nadprůměrnou nezaměstnaností. Ačkoliv jsou problémové regiony vymezeny většinou na úrovni okresů, tvoří je i některé menší administrativní jednotky, území obcí s rozšířenou působností (ORP) a území bývalých vojenských újezdů. V této bakalářské práci se zaměřím na demografické aspekty vývoje strukturálně postižených regionů dle

aktuálního vymezení pro období 2010 až 2013, které jsou definovány na úrovni okresů. Od roku 2003, kdy byly zrušeny okresní úřady, jsou okresy pouze jednotkami statistickými a územně-orientačními (Česko, 2002).

Tab. 1 – Regiony se soustředěnou podporou státu pro období 2010 – 2013

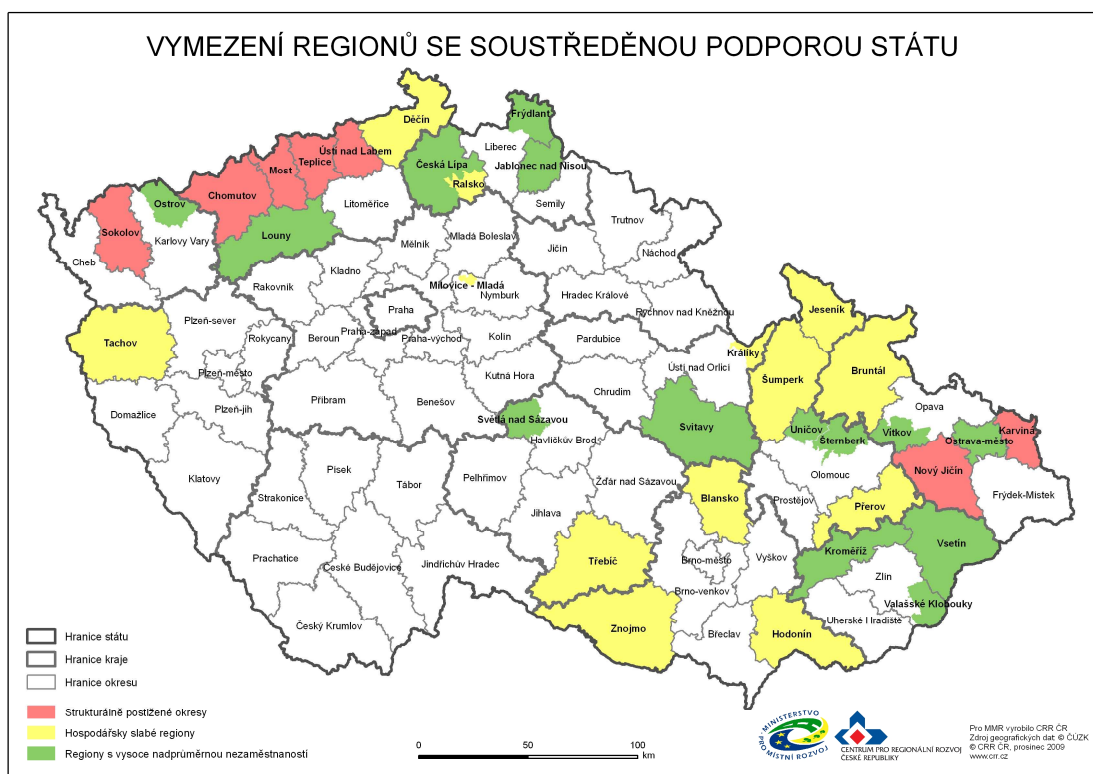
Strukturálně postižené regiony	Hospodářsky slabé regiony	Regiony s vysoce nadprůměrnou nezaměstnaností
1. Most	1. Tachov	Okresy
2. Chomutov	2. Hodonín	1. Česká Lípa
3. Teplice	3. Třebíč	2. Jablonec nad Nisou
4. Ústí nad Labem	4. Bruntál	3. Louny
5. Karviná	5. Děčín	4. Svitavy
6. Nový Jičín	6. Jeseník	5. Ostrava-město
7. Sokolov	7. Přerov	6. Kroměříž
	8. Šumperk	7. Vsetín
	9. Znojmo	ORP
	10. Blansko	1. Ostrov
		2. Frýdlant
		3. Světlá nad Sázavou
	území bývalých vojenských újezdů Ralsko a Mladá	4. Králíky
		5. Šternberk
		6. Uničov
		7. Valašské Klobouky
		8. Vítkov

Zdroj: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR

Vymezené problémové regiony pro nejnovější období spadají do 12 českých krajů. Od roku 2004 se k hospodářsky slabým oblastem připojily i bývalé vojenské újezdy a to Ralsko (kraj Liberecký) a Mladá (kraj Středočeský). Kraje Jihočeský a Královéhradecký (viz Obr. 1) nemají v tomto období na svém území žádný podporovaný region. Některé regiony i přes přijatelnou ekonomickou úroveň ovlivňuje např. špatný stav životního prostředí nebo nepříznivé geografické podmínky.

Obr. 1 – Vymezení regionů se soustředěnou podporou státu pro období 2010 – 2013

Zdroj: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2009

2.1 Historie vymezování regionů se soustředěnou podporou státu

Transformační procesy po roce 1990 se v řadě regionů projevíly značnými potížemi v ekonomické i sociální oblasti. K jejich oslabení a vyrovnaní největších ekonomických a sociálních diferencí měla sloužit cílená podpora problémových regionů, jejichž skladba se samozřejmě během téměř dvacetiletého období měnila. Vymezení problémových oblastí vycházelo z aktuální ekonomicko-sociální situace, problémy procházela po roce 1990 s postupem transformace celá řada regionů, kterým byla v několika etapách poskytována pomoc, nejprve ze strany státu, později byly použity i finanční prostředky ze strukturálních fondů Evropské unie.

Vymezování regionů se soustředěnou podporou státu je jedním z významných realizačních nástrojů regionální politiky, neboť podporuje snižování rozdílů mezi jednotlivými regiony. Rozsah, metodika a kritéria poskytování podpor potřebným regionům procházela v dlouhodobém vývoji poměrně výraznými změnami. Regionální jednotkou pro stanovení regionů se soustředěnou podporou státu je okres, avšak v některých letech šlo i o menší územní celky.

Prvním dokumentem zabývajícím se po roce 1989 problematikou regionálního rozvoje bylo Usnesení vlády České republiky č.481/1991 k základním problémům sociálního a hospodářského rozvoje jednotlivých územních celků a vymezení priorit regionální politiky v ČR (Česko, 1991b). Pro rok 1992 bylo v příloze tohoto usnesení stanoveno jako problémových celkem 10 okresů. Seznamy problémových regionů předkládané Ministerstvem hospodářství v dalších letech se příliš nelišily. Až v roce 1998 nastaly změny v územní struktuře regionů se

soustředěnou podporou státu. Zřízené Ministerstvo pro místní rozvoj členilo regiony se soustředěnou podporou státu podle charakteru svého zaostávání na strukturálně postižené regiony a na hospodářsky slabé regiony. Toto členění lépe vystihovalo charakteristiku problémů. Metodika vymezování problémových regionů byla od roku 2000 založena na soustavě vybraných vstupních ukazatelů, odlišných pro hospodářsky slabé regiony a pro strukturálně postižené regiony. Po roce 2000 měla velký vliv na další vymezování regionů se soustředěnou podporou státu Evropská unie¹. V roce 2003 přijala vláda Usnesení č. 722 o vymezení regionů se soustředěnou podporou státu na období let 2004 – 2006. Příloha k tomuto usnesení aktualizovala soustavu ukazatelů pro strukturálně postižené a hospodářsky slabé regiony, navíc zavedla novou kategorii regionů s vysoce nadprůměrnou nezaměstnaností (Česko, 2003). Další aktualizované vymezení regionů na roky 2007 – 2013 bylo shodné s novým programovacím obdobím Evropské unie od roku 2007.² Podpora pro období 2007 – 2013 již nebyla poskytována pouze ze státem stanovených programů, nýbrž především s účastí strukturálních fondů Evropské unie.

Existující ekonomická krize, doprovázena zhoršením situace na trhu a prudkým nárůstem míry nezaměstnanosti, která se projevila v jednotlivých regionech různou formou i silou, vyžadovala v projektovaném období korekce v seznamu podporovaných regionů i ve formách poskytované podpory. Současné vymezení regionů se soustředěnou podporou státu je podle Usnesení vlády České republiky č.141/2010 o Strategii regionálního rozvoje České republiky na období 2010 – 2013 (Česko, 2010).

---

¹ Dne 1. května 2004 se ČR stala novým členským státem Evropské Unie

² Programovací období je období, ve kterém EU realizuje cíle své regionální a strukturální politiky v rámci sedmiletých cyklů (pro využití strukturálních fondů EU).

Tab. 2 – Vymezené regiony se soustředěnou podporou státu od roku 1992 do současnosti

Rok	Typ regionu	Vymezená území
1992	Problémové oblasti	okresy Most , Chomutov, Teplice, Louny, Třebíč, Ústí nad Orlicí, Kladno, Příbram, Tachov, Šumperk
1993	Hospodářsky problémové oblasti	okresy Bruntál, Břeclav, Hodonín, Svitavy, Šumperk, Třebíč, Vsetín, Vyškov, Znojmo, Žďár nad Sázavou
	Potenciálně strukturálně postižená území	okresy Frýdek-Místek, Chomutov, Karviná , Kladno, Most, Ostrava-město
1994	Hospodářsky problémové oblasti	okresy Bruntál, Břeclav, Přerov, Louny, Nový Jičín, Tachov, Svitavy, Šumperk, Třebíč, Vsetín, Znojmo, Žďár nad Sázavou, Frýdek-Místek, Chomutov, Karviná , Kladno, Most, Ostrava-město a správní obvod POÚ Vítkov
1995	Problémové oblasti	okresy Frýdek-Místek, Chomutov, Karviná , Ostrava-město, Teplice, Bruntál, Nový Jičín, Přerov, Svitavy, Šumperk, Vsetín, Znojmo, Louny a POÚ okresů Kladno, Břeclav, Děčín, Hodonín, Opava, Tachov, Liberec, Chrudim, Třebíč
1996	Problémové oblasti	okresy Děčín, Chomutov, Jeseník, Karviná , Louny, Most , Nový Jičín, Ostrava-město, Přerov, Teplice a 18 POÚ v 9 okresech Bruntál, Liberec, Šumperk, Znojmo, Třebíč, Kladno, Břeclav, Svitavy, Opava
1997	Problémové oblasti	okresy Děčín, Chomutov, Jeseník, Karviná , Louny, Most , Nový Jičín, Ostrava-město, Přerov, Teplice, Frýdek-Místek, Znojmo, Vsetín a POÚ okresů Kladno, Břeclav, Děčín, Hodonín, Opava, Tachov, Liberec, Chrudim, Třebíč
1998	Strukturálně postižené regiony	okresy Děčín, Chomutov, Karviná , Kladno, Most , Ostrava, Teplice
	Hospodářsky slabé regiony	okresy Bruntál, Břeclav, Český Krumlov, Jeseník, Klatovy, Louny, Prachatice, Svitavy, Tachov, Třebíč, Znojmo
1999, 2000	Strukturálně postižené regiony	okresy Děčín, Chomutov, Karviná , Kladno, Most , Ostrava, Teplice, Přerov
	Hospodářsky slabé regiony	okresy Bruntál, Břeclav, Český Krumlov, Jeseník, Klatovy, Louny, Prachatice, Tachov, Třebíč, Znojmo
2001 až 2003	Strukturálně postižené regiony	okresy Děčín, Chomutov, Karviná , Kladno , Most, Ostrava-město, Teplice, Přerov, Louny, Frýdek-Místek
	Hospodářsky slabé regiony	okresy Bruntál, Břeclav, Český Krumlov, Jeseník, Louny, Prachatice, Tachov, Třebíč, Znojmo, Svitavy
2004 až 2006	Strukturálně postižené regiony	okresy Chomutov, Karviná , Jeseník, Most , Ostrava-město, Teplice, Louny, Frýdek-Místek, Bruntál, Nový Jičín
	Hospodářsky slabé regiony	okresy Český Krumlov, Jeseník, Tachov, Třebíč, Znojmo, Rakovník, Přerov, Svitavy, Šumperk, Hodonín, Vyškov, území bývalých vojenských újezdů Ralsko a Mladá
	Regiony s vysoce nadprůměrnou nezaměstnaností	okresy Děčín, Ústí nad Labem, Litoměřice, Sokolov

2007 až 2013	Strukturálně postižené regiony	okresy Chomutov, Karviná, Most , Ostrava-město, Teplice, Frýdek-Místek, Sokolov , Nový Jičín
	Hospodářsky slabé regiony	okresy Bruntál, Opava, Jeseník, Třebíč, Znojmo, Přerov, Svitavy, Šumperk, Hodonín, Louny, území bývalých vojenských újezdů Ralsko a Mladá
	Regiony s vysoce nadprůměrnou nezaměstnaností	okresy Děčín, Ústí nad Labem, Litoměřice a ORP Ostrov, Frýdlant, Králíky, Bystřice n. Pernštejnem, Bučovice, Mikulov, Šternberk, Uničov, Kroměříž, Rožnov p, Radhoštěm
2010 až 2013	Strukturálně postižené regiony	okresy Chomutov, Karviná, Most , Ústí nad Labem, Teplice, Sokolov , Nový Jičín
	Hospodářsky slabé regiony	okresy Bruntál, Tachov, Jeseník, Třebíč, Znojmo, Přerov, Děčín, Šumperk, Hodonín, Blansko, území bývalých vojenských újezdů Ralsko a Mladá
	Regiony s vysoce nadprůměrnou nezaměstnaností	okresy Česká Lípa, Jablonec n. Nisou, Louny, Svitavy, Ostrava-město, Kroměříž, Vsetín a ORP Ostrov, Frýdlant, Králíky, Světlá nad Sázavou, Šternberk, Uničov, Valašské Klobouky, Vítkov

Poznámky: Historii vymezení problémových regionů lze v souladu se změnami pravidel členit do 5 období (do roku 1998, 1999 až 2003, 2004 až 2006, 2007 až 2013, 2010 až 2013).

Zdroj: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2012

Z celkového přehledu vymezených regionů se soustředěnou podporou státu od roku 1992 až dodnes je patrné, že největší podpoře se těšily okresy Ústeckého a Moravskoslezského kraje, kde celkem 7 okresů přesáhne v příštím roce 2013 hranici podpory 20 let (Most, Teplice, Bruntál, Chomutov, Karviná, Louny a Ostrava-město). Z pohledu jednotlivých krajů se intenzivní podpora státu dále uplatňuje v Karlovarském, Jihomoravském, Olomouckém, Pardubickém, Zlínském kraji a v pohraničních okresech Plzeňského a Jihočeského kraje. Na druhou stranu jediným nezajímavým krajem, ve kterém nebyl od začátku 90. let podporován ani jeden okres, je kraj Královéhradecký.

2.2 Strukturálně postižený region

Pojem strukturálně postižený region (dále jen SPR) se začal používat v průběhu 90. let 20. století. Během složitého procesu ekonomické transformace došlo ke značným kvalitativním i kvantitativním změnám, které s sebou přinesly závažné problémy v oblasti sociální a ekonomické. SPR se dlouhodobě potýká s problémy zhoršeného životního prostředí, nižší podnikatelskou aktivitou, nadprůměrnou nezaměstnaností, sociální nestabilitou, špatnou dopravní dostupností, zaostáváním v ekonomické výkonnosti za celostátním průměrem a nepopularitou v oblasti cestovního ruchu.

Obecně za SPR považují kdysi velmi vyspělé a ekonomicky silné regiony nyní však ve fázi úpadku s vysokým zastoupením průmyslu a vysokým stupněm urbanizace, kde průmyslová základna prochází výraznou restrukturalizací, spojenou s nadprůměrnou nezaměstnaností a útlumem tradičních odvětví (Blažek, 2003).

K vymezení SPR se používá těchto ukazatelů: míra nezaměstnanosti včetně relace počtu uchazečů o zaměstnání na jedno volné pracovní místo, míra rozsahu a váha útlumu

průmyslových odvětví na zaměstnanosti a rozvoj podnikání. Dle současného vymezení SPR tvoří území okresů: Most, Chomutov, Teplice, Ústí nad Labem, Sokolov, Nový Jičín a Karviná. Těchto 7 okresů náleží ke krajům Karlovarský, Ústecký a Moravskoslezský. Proto jsem si pro svou analýzu vybrala z každého kraje jeden strukturálně postižený okres.

Kapitola 3

Metodika práce a zdroje dat

3.1 Zdroje dat

Vzhledem k tématu práce, která se zabývá demografickými charakteristikami obyvatelstva ve strukturálně postižených okresech, byly hlavním zdrojem dat publikace a databáze vydávané Českým statistickým úřadem (dále ČSÚ). Hlavním zdrojem dat pro tuto práci byla data ze Sčítání lidu, domů a bytů (dále jen SLDB). V hlavní kapitole Struktury obyvatelstva byla použita data především ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 1991 (údaje platné k 3.3.1991), 2001 (k 1.3.2001) a předběžné výsledky 2011 (26.3.2011). Jednalo se o základní data o okresech a krajích jako je demografická ročenka krajů a okresů. Pro analýzu struktury obyvatelstva podle ekonomické aktivity byla použita dostupná data z Výběrového šetření pracovních sil (VŠPS), konkrétně Trh práce v ČR 1993-2011. Struktura obyvatelstva podle státního občanství vychází z publikace Cizinci v ČR 2011.

U kapitoly o vývoji počtu obyvatel a sídelní struktury bylo vhodné uvést data i z předešlých sčítání, konkrétně od sčítání v roce 1961. Důvodem byl zejména poměrně dramatický vývoj osídlení po druhé světové válce v pohraničí.

Sběrem dat z resortu zdravotnictví je pověřen Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR (dále jen ÚZIS), zřizovatelem je Ministerstvo zdravotnictví. Ústav je součástí státní statistické služby a spolupracuje především s Českým statistickým úřadem. ÚZIS slouží pro sběr a zpracování zdravotnických dat, dnes zejména v rámci Národního zdravotnického informačního systému (NZIS), a k vedení národních zdravotních registrů. Z územního hlediska jsou data tříděna jednak za celou ČR a dále na úrovni krajů. Každoročně jsou data zveřejňována ve Zdravotnické ročenke, jež je tvořena 5 kapitolami: Demografie, Zdravotní stav, Síť a činnost zdravotnických zařízení, Pracovníci a Ekonomické ukazatele.

3.2 Metodické poznámky

Administrativní členění

Dané okresy vznikly jako samostatné správní celky při územní reorganizaci v roce 1960 dané zákonem č. 36/1960 Sb., o územním členění státu. Podle ústavního zákona č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků se okres Sokolov zařadil do nově vzniklého Karlovarského kraje, okres Most náleží do Ústeckého kraje a okres Karviná spadá do Ostravského kraje. Ústavním zákonem č. 176/2001 se Ostravský kraj mění na Moravskoslezský kraj.

V současné době jsou okresy pouze jednotkami statistickými, jako územně-správní jednotky již neexistují a to podle zákona č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů. Byla to druhá etapa reformy územní veřejné správy, kdy došlo k přenosu působnosti při výkonu státní správy z okresních úřadů zejména na obce s rozšířenou působností. Obce Sokolovska nyní spadají pod správu dvou obcí s rozšířenou působností – Kraslice a Sokolov. Obce Ústecka také spadají pod správu dvou obecních úřadů s rozšířenou působností – Litvínov a Most. Obce Karvinska náleží pěti správním obvodům obcí s rozšířenou působností – Bohumín, Orlová, Karviná, Havířov a Český Těšín.

Srovnatelnost výsledků SLDB 2001 a 1991

Ve výsledcích sčítání 2001 jsou do celkového počtu obyvatel (v souladu s mezinárodními doporučeními) zahrnuti i cizinci s dlouhodobým pobytem. V údajích ze sčítání 1991 byli cizinci s povolením k dlouhodobému pobytu postaveni na roveň cizincům s krátkodobým pobytem a byli zahrnuti pouze do dočasně přítomného obyvatelstva.

Do roku 1991 (včetně) byly do počtu ekonomicky aktivních zahrnovány i ženy na tzv. další mateřské dovolené (do 3 let věku dítěte) a osoby pobírající rodičovský příspěvek, pokud trval jejich pracovní poměr. V roce 2001 zahrnuty jen ženy na mateřské dovolené v trvání 28 resp. 37 týdnů. Ostatní, tedy ženy na další mateřské dovolené a osoby pobírající rodičovský příspěvek, jsou zahrnuti do osob ekonomicky neaktivních.

Státní občanství obsahuje samostatné údaje o dvojím občanství, v roce 1991 byly případy dvojího občanství zpracovány ve výsledcích podle prvního uvedeného občanství, přičemž případy dvojího občanství, kde jedno bylo občanství ČR, byly zahrnuty do občanství ČR.

Národnost obsahuje poprvé v historii sčítání samostatné údaje i o případech uvedení dvojí národnosti, v roce 1991 byly případné zápisy dvojí národnosti zpracovány podle první uvedené.

Rozdílné proti roku 1991 bylo zjišťování údajů o zaměstnání, postavení v zaměstnání a odvětví ekonomické činnosti u vojáků v základní, náhradní nebo civilní vojenské službě. Při sčítání v roce 1991 uváděly tyto údaje podle posledního vykonávaného zaměstnání, v roce 2001 v souladu s metodikou ILO (International Labour Organization – Mezinárodní organizace práce) uváděly zaměstnání „voják základní (náhradní resp. civilní) služby“ a byli zahrnuti do odvětví obrany (resp. veřejné správy či sociálního zabezpečení v případě civilní služby).

Oproti sčítání 1991 byla v roce 2001 zařazena do programu sčítání otázka na místo trvalého pobytu jeden rok před sčítáním (obdobné informace se zjišťovaly do roku 1950 – rok přistěhování sčítané osoby do obce a odkud) a také otázka na druhé, případně další zaměstnání (naposledy zjišťované při sčítání v roce 1970 jako vedlejší zaměstnání).

Srovnatelnost výsledků SLDB 2011 a 2001

Oproti roku 2001 nově zavedená možnost volby pro osoby věřící, ale nehlásící se k církvi nebo náboženské společnosti, ve sčítacím listu osob, neumožní kvalitní porovnání s hodnotami za předešlá sčítání.

Metodika ukazatelů Výběrového šetření pracovních sil

Předmětem šetření ve VŠPS jsou domácnosti bydlící v náhodně vybraných bytech. Šetření podléhají všechny osoby obvykle bydlící ve vybraném bytě, přičemž není rozhodující a není ani sledováno, mají-li zde pobyt trvalý, přechodný, dlouhodobý nebo nehlášený. U osob mladších než 15 let se sledují jen základní údaje týkající se vztahu k osobě v čele domácnosti, věku, pohlaví, národnosti a státní příslušnosti. Za osoby starší 15 let se vyplňují další otázky, které popisují jejich uplatnění na trhu práce. Šetření se nevztahuje na osoby bydlící dlouhodobě v hromadných ubytovacích zařízeních. Z toho důvodu jsou údaje za určité skupiny obyvatelstva, zejména za cizí státní příslušníky žijící a pracující na území republiky, k dispozici v omezené míře.

Definice jednotlivých ukazatelů VŠPS se soustřeďuje jen na základní ukazatele, které mají vazbu na populaci starší 15 let (mladší osoby jsou vždy považovány za ekonomicky neaktivní).

Ekonomicky aktivní obyvatelstvo, čili pracovní sílu, tvoří zaměstnaní a nezaměstnaní.

Za zaměstnané jsou považovány všechny osoby starší 15-ti let, které během referenčního období příslušely mezi placené zaměstnance, příslušníky armády nebo osoby zaměstnané ve vlastním podniku. Za nezaměstnané jsou považovány osoby 15leté a starší, které ve sledovaném období souběžně splňují tři podmínky ILO: 1) neměly placené zaměstnání ani sebezaměstnání, 2) zaměstnání aktivně hledaly, 3) byly připraveny k nástupu do práce (tj. nejpozději do 2 týdnů)

Ekonomicky neaktivní obyvatelstvo (osoby mimo pracovní sílu) tvoří všechny osoby, které během referenčního období nebyly zaměstnány a nejsou současně charakterizovány ani jako nezaměstnané, tj. nesplňují 3 základní podmínky nezaměstnanosti definované ILO.

Míra nezaměstnanosti se počítá jako podíl nezaměstnaných na pracovní síle, tj. ekonomicky aktivním obyvatelstvu. Míra nezaměstnanosti informuje o tom, kolik procent z ekonomicky aktivního obyvatelstva nemá ve sledovaném období zaměstnání.

Registrovaná míra nezaměstnanosti podle metodiky platné do 30. června 2004: podíl počtu registrovaných uchazečů na pracovní síle. Pracovní síla – počet zaměstnaných v NH (národní hospodářství) s jediným nebo hlavním zaměstnáním podle výsledků VŠPS (klouzavý průměr posledních čtyř čtvrtletí). Registrovaní uchazeči - přesná evidence registrovaných, neumístěných uchazečů o zaměstnání, vedená úřady práce podle bydliště uchazeče (klouzavý průměr posledních 12-ti měsíců).

Registrovaná míra nezaměstnanosti podle nové metodiky platné od 1. července 2004: podíl počtu dosažitelných uchazečů k pracovní síle. Pracovní síla - počet zaměstnaných v NH (národní hospodářství) s jediným nebo hlavním zaměstnáním podle výsledků VŠPS (klouzavý průměr posledních čtyř čtvrtletí) a počet pracujících cizinců ze třetích zemí s platným povolením k zaměstnávání, zaměstnaných občanů EU registrovaných ÚP (klouzavý průměr posledních 12-ti měsíců) a cizinců s platným živnostenským oprávněním (klouzavý průměr za poslední 2 pololetí). Dosažitelní uchazeči - přesná evidence registrovaných (dosažitelných), neumístěných uchazečů o zaměstnání, občanů ČR a občanů EU(EHP), vedená úřady práce podle bydliště uchazeče (klouzavý průměr posledních 12-ti měsíců). Za dosažitelné se nepovažují uchazeči o zaměstnání ve vazbě, ve výkonu trestu, na základní, náhradní nebo civilní vojenské službě, uchazeči, kteří jsou zařazeni na rekvalifikační kurzy, uchazeči, kteří pobírají peněžitou pomoc v mateřství a uchazeči v pracovní neschopnosti (ČSÚ, 2012f).

Údaje o ekonomické aktivitě z výsledků sčítání 2001 nejsou ani v delší časové řadě, ale ani se sčítáním 1991 plně srovnatelné. Z pohledu kvantifikace ekonomicky aktivních osob zvláště problematickými kategoriemi z dlouhodobého hlediska jsou zejména: pomáhající členové rodiny v zemědělství, resp. v soukromém sektoru vůbec, ženy na mateřské a další mateřské dovolené.

3.3 Demografické metody a ukazatele

Analýza regionálních rozdílů se opírá o metodu komparace strukturálních ukazatelů. Rozdílná struktura obyvatelstva jednotlivých okresů způsobuje určitá zkreslení během porovnávání hodnot. V této práci používám několik základních ukazatelů vycházejících z klasické demografické učebnice Základy demografie z roku 1986.

Základní charakteristiky dávající analýze vlastní demografický obsah jsou věk a pohlaví. Věkové pyramidy představují základní a vhodné grafické znázornění struktury obyvatel podle věku a pohlaví. Znázorňují se pomocí otočeného dvojitého histogramu. Věková struktura totiž podle Pavlíka a kol. (1986) představuje primární uspořádání demografických dat pro demografickou analýzu. Pro výpočet vstupních dat u věkových pyramid byly počty mužů a žen za všechny tři okresy a Českou republiku přepočteny na základ 100 000. Tento přepočet umožňuje srovnání s celorepublikovým průměrem.

V případě, kdy věkové struktury srovnávaných populací (např. podle pohlaví, národnosti nebo území) jsou výrazně odlišné, není hrubá míra vhodným ukazatelem, neboť nezohledňuje odlišnosti věkových struktur. Proto byla vyvinuta metoda standardizace. Při použití této metody jsou jednotlivé spočtené míry aplikovány na stejnou věkovou strukturu standardní populace. Za standard se většinou volí jedna ze srovnávaných populací, dále populace řádově vyšší územní jednotky nebo populace s relativně pravidelnou věkovou strukturou (často reprezentována populací Švédska) či standard doporučený Světovou zdravotnickou organizací (Pavlík aj., 1986). Ke srovnávací analýze byly dále použity následující ukazatele:

Přirozený přírůstek (resp. úbytek) – rozdíl mezi počtem živě narozených a zemřelých za určité časové období.

$$pp = N^v - D \text{ (živě narození – zemřelí)}$$

Migrační saldo – v textu také přírůstek stěhování, rozdíl mezi počtem přistěhovalých a vystěhovalých.

$$ms = I - E$$

Celkový přírůstek (resp. úbytek) – rozdíl přirozeného přírůstku (úbytku) a migračního salda.

$$cp = pp + ms$$

Index maskulinity – sekundární poměr pohlaví (primární je při početi), udává celkový počet počet mužů na 100 žen.

$$ima = \frac{Pm}{Pž} * 100$$

Index stárí – vyjadřuje, kolik je v populaci obyvatel ve věku 65 let a více na 100 dětí ve věku 0-14 let.

$$is = \frac{65+}{0-14} * 100$$

Průměrný věk obyvatelstva – průměrné stárí obyvatel k určitému datu, tedy vážený aritmetický průměr věku všech obyvatel.

$$\bar{x} = \frac{\sum x \cdot P_x}{P_x} \text{ (x je věk, } P_x \text{ počet obyvatel v tom věku) / celkový počet obyvatel}$$

Index ekonomického zatížení – znázorňuje počet dětí ve věku 0-14 a počet obyvatel ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 15-64 let.

$$iez = \frac{0-14+65+}{15-64} * 100$$

Index závislosti obyvatelstva I - vyjadřuje počet dětí ve věku 0-14 let na 100 osob ve věku 15-64 let.

$$iz = \frac{0-14}{15-64} * 100$$

Index závislosti obyvatelstva II – udává počet osob ve věku 65 let a více na 100 osob ve věku 15-64 let.

$$iz = \frac{65+}{15-64} * 100$$

Úhrnná plodnost – vyjadřuje hypotetický průměrný počet živě narozených dětí připadajících na jednu ženu v reprodukčním věku (15-49 let) za předpokladu, že by míry plodnosti podle věku zůstaly neměnné.

Průměrný věk matky při narození dítěte (prvního, druhého, atd.) – vyjadřuje průměr specifických měr plodnosti podle věku váženým tímto věkem v době porodu.

Střední délka života při narození – v textu také jako naděje dožití při narození, je očekávaná průměrná délka života narozené osoby za předpokladu, že by míry úmrtnosti zůstaly neměnné. Naděje dožití v určitém věku vyjadřuje průměrný očekávaný počet let dalšího života.

$$\frac{\sum x_c * dx}{\sum dx} \quad c \text{ je střed intervalu}$$

Kvociet kojenecké úmrtnosti – je poměr počtu dětí zemřelých ve věku 0-364 dokončených dnů a počtu živě narozených dětí (udává se v promile).

$$kú = \frac{D_{0-364}}{N^v} \cdot 1000$$

Hrubá míra úmrtnosti – vážený aritmetický průměr měr úmrtnosti podle věku (u_x), kde vahou jsou počty žijících v jednotlivých věkových skupinách, resp. jednotkách věku (P_x).

$$\mu_x = \frac{D_x}{1.7 P} \rightarrow hmú = \frac{\sum u_x \cdot P_x}{\sum P_x}$$

Standardizovaná míra úmrtnosti – vypočtena metodou nepřímé standardizace, za standard byla zvolena věková struktura ČR.

Standardizovaná hrubá míra úmrtnosti podle pohlaví a vybraných příčin smrti – výpočet byl proveden metodou nepřímé standardizace. Hodnoty jsou vztaženy na 100 000 osob dané populace.

Úhrnná potratovost – je hypotetický průměrný počet přerušených těhotenství připadajících na jednu ženu v reprodukčním věku (15-49 let) za předpokladu, že by míry potratovosti podle věku zůstaly neměnné.

Hrubá míra sňatečnosti – vyjadřuje vztah počtu sňatků a počtu obyvatelstva v daném kalendářním roce na 1000 obyvatel středního stavu. Za střední stav obyvatelstva v kalendářním roce je v České republice považován počet obyvatel daného území o půlnoci z 30.6. na 1.7. sledovaného roku.

$$hms = \frac{Svatby}{P_x} * 1000$$

Průměrný věk při prvním sňatku – počítá se z věkového rozložení prvních tabulkových sňatků.

Index rozvodovosti – je poměr počtu rozvodů v daném kalendářním roce na 100 sňatků uzavřených v témže roce.

$$iro = \frac{R}{S} * 100$$

Při porovnávání intenzity úmrtnosti u jednotlivých populací se k odstranění vlivu věkové struktury používají srovnávací ukazatele úmrtnosti, které jsou výsledkem standardizace. Tuto metodu lze použít i při hodnocení procesů, jejichž intenzitu ovlivňuje také struktura.

Pro analýzu úmrtnosti jsem zvolila metodu nepřímé standardizace (neznáme počty zemřelých podle věku, pouze jejich celkový počet). Za standard míry úmrtnosti podle věku volíme některé ze srovnávacích populací. Nepřímou standardizací upravujeme $hmú$ standardní populace ($hmú^{st}$) poměrem počtu registrovaných (D^{reg}) a očekávaných úmrtí ($D^{oček}$) za předpokladu přepočtu věkové struktury standardu na věkovou strukturu zkoumané populace.

$$hmu^{nst} = u_x^{nst} \cdot hmú \quad hmú \rightarrow \frac{\sum u_x^{st}}{\sum P_x^{st}} \text{ dostaneme nepřímou standardizační míru}$$

$$^{nst} \text{ h. m. ú.} = \frac{D}{\sum u_x^{stf.} \cdot P_x} \cdot ^{st} \text{ h. m. ú.}$$

kde D je skutečný počet zemřelých, u_x specifická úmrtnost ve středním stavu určité populace X a P počet obyvatel v dané populaci X;

$\sum u_x^{stf.} \cdot P_x$ je teoretický počet zemřelých,

$\frac{D}{\sum u_x^{stf.} \cdot P_x}$ je počet zemřelých, který by nastal, kdyby úmrtnostní poměry zůstaly zachovány. Je-li výsledek větší než 1, jsou úmrtnostní poměry v dané populaci horší, naopak je-li výsledek menší než 1, jsou úmrtnostní poměry v dané populaci lepší

$$iu^{nst} = \frac{D}{\sum u_x^{st} \cdot 1.7 P_x} \cdot 100 \text{ výstupem je standardizovaný index}$$

Celkové míry vypočtené použitím nepřímé standardizace jsou tedy závislé na věkové struktuře srovnávaných populací (Kalibová, 1997, s. 22-23).

Pro hodnocení věkové struktury bylo obyvatelstvo rozděleno do následujících tří kategorií podle věku: předproduktivní - obyvatelstvo ve věku 0-14

produktivní - obyvatelstvo ve věku 15-64

poproduktivní - obyvatelstvo starší 65 let.

Z hlediska vzdělanostní struktury byl použit nejrozšířenější systém hodnocení, který je v České republice využíván a rozděluje obyvatelstvo starší 15 let do čtyř následujících kategorií podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání, které jsou na základě procentuálního zastoupení jednotlivých kategorií mezi sebou porovnány: základní (v této kategorii jsou také započítány osoby s neukončeným základním vzděláním, bez vzdělání i ti, kteří na otázku neodpověděli), střední bez maturity (vyučení), střední s maturitou (vyšší odborné) a vysokoškolské.

Kapitola 4

Strukturálně postižené okresy Sokolov, Most a Karviná

Pro komparativní analýzu demografických charakteristik jsem zvolila okresy Sokolov, Most a Karviná. Ohromné nerostné bohatství zcela předurčilo charakter a ekonomický význam těchto tří okresů. Pro okresy Sokolov a Most je typická těžba hnědého uhlí, naopak na Karvinsku se nacházejí ložiska černého uhlí. Všechny tři okresy leží při státní hranici České republiky, spadají tedy do pohraničí Česka (Hámp, 2000).

Okresy Sokolov a Most též spojuje stejná historická minulost. Tyto dva západočeské okresy byly součástí pohraniční oblasti, ve které převažovalo německé osídlení. Karvinsko do této německy osídlené oblasti nespádalo (Jeřábek, 2006).

4.1 Ekonomicky-geografická charakteristika okresů Sokolov, Most a Karviná

Demografické procesy nikdy neprobíhají izolovaně. Jsou ovlivňovány ekonomickými, sociálními a přírodně-geografickými vlivy prostředí a jsou obvykle spjaty i s vývojem v minulosti. Hospodářský rozmach všech tří hodnocených regionů nastal v druhé polovině 19. století ve spojitosti s těžbou uhlí a budováním železničního a silničního dopravního systému. V odvětvové struktuře průmyslu dominoval těžký průmysl (těžba, hutnictví, strojírenství, průmysl stavebních hmot, chemie). Až do 2. světové války si v okresech Most a Sokolov zachoval velkou váhu i tradiční lehký a spotřební průmysl silně závislý na vývozu.

V socialistickém období po roce 1948 nastaly v odvětvové struktuře hospodářství převratné územní i vlastnické změny. Velké podniky i malovýroba byly znárodněny a vznikly centrálně řízené národní podniky. V oblastech s těžbou uhlí byly vybudovány velkokapacitní tepelné elektrárny. Přednostně byl rozvíjen těžký průmysl, lehký a spotřební průmysl byl postupně omezován. Ekonomika se vyznačovala orientací na množství (extenzivní vývoj) místo na kvalitu a na zavádění nových technických a vědeckých poznatků do výroby. Výsledkem byly vysoké nároky na zdroje surovin, paliva, energii, dopravu i pracovní síly. Takový vývoj doprovázely pronikavé a často nevratné změny přírodního a životního prostředí.

Po listopadu 1989 se České země vrátily k demokracii, prozápadní orientaci a tržním principům hospodářství. Na počátku transformačního období se tyto průmyslové okresy, jednostranně orientované na těžbu a těžký průmysl, ocitly ve značně obtížném postavení. Bylo zřejmé, že se nemohou vyhnout poklesu výroby a zaměstnanosti v těžkém průmyslu a to

zejména v těžbě uhlí a v hutnictví. Již v roce 1990 byly silně zredukovány státní dotace jak důlním tak i hutním podnikům. K potížím přispěl i rozpad Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP). Klesal odbyt výrobků těžkého průmyslu, které nestačily většinou konkurovat výrobě vyspělých zemí (Kopačka, 2010).

Restrukturalizace hospodářského potenciálu státu, zahájená v 90. letech 20. století, pokračuje i počátkem 21. století. Klesá podíl podniků s velkým počtem zaměstnanců, rozvíjí se zejména terciér a kvartér Tlak na modernizaci spotřebního průmyslu a útlum těžby uhlí a těžkého průmyslu měly značný vliv na pokles zaměstnanosti zejména ve strukturálně postižených regionech. Částečným východiskem z této situace je probíhající rekvalifikace pracovních sil a výstavba průmyslových zón pro nové investory. K pozitivním změnám dochází v oblasti přírodního a životního prostředí. Finanční dotace státu a EU umožňují výstavbu čističek odpadních vod a montáž účinných zařízení na filtraci plyných a prachových emisí z průmyslových podniků (Kopačka, 2004).

4.1.1 Geografický profil okresu Sokolov

Rozlohou i počtem obyvatel (754 km², 91 724 obyvatel k 31.12. 2011) je sokolovský okres nejmenším okresem v Karlovarském kraji. Je tvořen třemi zcela rozdílnými geomorfologickými celky. Střední, jen mírně zvlněná část protékána řekou Ohří, náleží Sokolovské hnědouhelné pánvi. Na ni k severu navazuje silně zalesněné pásmo Krušných hor, jih okresu pak vyplňuje hornatá oblast Slavkovského lesa. Z hlediska nadřazených územně plánovacích struktur ČR je celý okres Sokolov součástí Karlovarsko-chebské sídelní regionální aglomerace (ČSÚ, 2012a).

Sokolovský okres je regionem silně průmyslovým. Největší význam zde má průmysl paliv a energetiky (tepelné elektrárny Tisová a Vřesová) společně s těžbou hnědého uhlí. Již ve středověku zde byla využívána ložiska vzácných a užitkových rud. Dále je zastoupen průmysl strojírenský (Sokolov, Rotava, Habartov, Kraslice, Chodov), chemický (Sokolov), textilní (Kraslice, Libavské Údolí), skla (Oloví), stavebních hmot (Vintřov), keramiky a porcelánu (Slavkov, Nové Sedlo), výroba hudebních nástrojů (Kraslice) a dřevařský (polovinu okresu tvoří lesní půda). Naproti tomu zemědělská výroba je bezvýznamná. Horské oblasti poskytují jen průměrné podmínky pro rozvoj rekreace. Kromě městské památkové rezervace Lokte se v okrese nevyskytují atraktivita cestovního ruchu celostátního nebo mezinárodního významu.

V okrese je dle současné administrativní struktury 10 měst, z nichž Sokolov a Kraslice jsou střediska správních obvodů obcí s rozšířenou působností. Největším městem je Sokolov (24 402 obyvatel k 1.1. 2011). Leží v centru povrchové těžby hnědého uhlí. Mimořádně rozsáhlé devastáční účinky (lomy až do hloubky přes 150 m, vnitřní a vnější výsypky) budou město ohrožovat patrně až do roku 2025, kdy se počítá s ukončením těžby. Rekultivační práce na vytěžených plochách a výsypkách pokračují již několik desítek let. Jedná se o rekultivace lesnické, zemědělské i rekreační (vodní plochy ve zbytkových jámách). Obrovské množství přemístěných hmot neumožní návrat do původního stavu krajiny (dříve zemědělská oblast s pěstováním obilnin a chmele).

V blízké budoucnosti, kdy proběhne útlumová fáze těžby, ale ani po ukončení těžby by nezaměstnanost neměla rapidně stoupat, neboť lze předpokládat souběžný vznik nových

pracovních příležitostí pro uvolňované zaměstnance v oborech dosud pro tyto okresy netradičních, tzn. mimo hornictví, energetiku a na ně navazující služby (Rothbauer, 2004).

4.1.2 Geografický profil okresu Most

Rozlohou 467 km² je druhým nejmenším okresem v Ústeckém kraji. Počtem obyvatel (114 798 k 31.12. 2011) patří k nejlidnatějším okresům ČR. Okres má 26 obcí, z nich jen 4 mají statut města. Přesto podílem městského obyvatelstva (90,6% v roce 2010) překračuje silně průměr ČR. Most a Litvínov jsou středisky správních obvodů obcí s rozšířenou působností.

Z geomorfologického hlediska patří střední část okresu k podkrušnohorské pánevní oblasti přecházející k jihu v úrodnou Žateckou plošinu. Ta je od východu zpestřena výraznými kužely Českého Středoohoří. Sever okresu vyplňuje horské pásmo Krušných hor převyšující mosteckou pánev až o 700 m.

Pokud se týká širších územních vazeb, je okres součástí Chomutovsko-ústecké sídelní regionální aglomerace. Vyplývá to z jeho ústřední polohy v rámci Severočeského hnědouhelného revíru a úzkých vazeb na ostatní důležitá městská jádra aglomerace: Chomutov, Teplice, Ústí nad Labem. Vzájemně jsou propojena významnou železniční tratí a čtyřproudovou rychlostní silniční komunikací.

V bezprostředním okolí dvou největších měst okresu Most (67 063 obyvatel k 31.12. 2011) a Litvínov (25 775 obyvatel k 31.12. 2011) probíhá intenzivní povrchová těžba hnědého uhlí s rozsáhlými devastáčními účinky (těžební jámy, vnější a vnitřní výsypky). Řada obcí byla již těžbou zlikvidována. Mezi ně patří i historické jádro Mostu. Nové město, s rozsáhlou panelovou výstavbou, bylo již založeno mimo výskyt uhelných slojí, výstavba probíhala od poloviny 60. let. Současné obce, jakož i důležitá dopravní spojení, jsou v pánevní části okresu chráněny územními limity těžby³ (ČSÚ, 2012b).

Kromě průmyslu paliv, energetiky a chemie (Chemopetrol v Záluží u Mostu), je v okrese zastoupeno strojírenství, výroba keramiky a stavebních hmot, textilní, polygrafický a potravinářský průmysl. Převážná většina těchto průmyslových závodů je koncentrována ve městech Most a Litvínov. Mimo ně jsou lokalizovány velké tepelné elektrárny (Komořany, Záluží, Počerady) a těžba a zpracování dřeva (oblast Krušných hor).

Klíčové pro budoucnost celého Podkrušnohoří budou nové Zásady územního rozvoje. Rozhodnou, zda se okres vydá cestou ekonomické modernizace nebo opět otevře cestu uhelným dolům (Hřebík, 2005).

---

³ které nesmi povrchová těžba, ani odpad jí způsobený, překročit. Chrání tak všechny obce a hygienická pásma, jež je odděluje od nejbližšího možného okraje důlní jámy. Nutno podotknout, že limity vznikly jako kompromis mezi požadavky uhelných společností a potřebami místních lidí (Česko, 1991a).

4.1.3 Geografický profil okresu Karviná

Nachází se v severovýchodní části Moravskoslezského kraje při hranici s Polskem. Rozlohou 356 km² patří k nejmenším okresům v republice a za okresem Ostrava-město je druhým nejmenším v kraji. Oproti tomu celkovým počtem obyvatel 263 039 k 31.12. 2011 a hustotou zalidnění značně přesahuje celostátní průměr (třetí nejlidnatější okres v ČR). Administrativně se okres skládá celkem ze 17 obcí, z nichž 7 má statut města. Pět velkých měst okresu, Havířov, Karviná, Orlová, Český Těšín a Bohumín, jsou středisky správních obvodů obcí s rozšířenou působností a s pověřeným obecním úřadem. Z pozic nadřazených územně plánovacích struktur je Karvinsko nedílnou součástí Ostravské sídelní regionální aglomerace.

Povrch regionu je rovinný nebo mírně zvlněný s mizivým zastoupením lesních porostů a zemědělské půdy. Ve střední části okresu jsou četné vodní plochy (vodní nádrž Těrlicko, rybníky a poklesová území po hlubinné těžbě zaplavená vodou) (ČSÚ, 2012c).

Industriální rozvoj této oblasti byl nastartován v průběhu 19. století těžbou velmi kvalitního černého uhlí s nejmocnějšími sloji právě v její karvinské části. Návazně na palivo-energetickou základnu se rozvíjelo hutnictví železa (Karviná, Bohumín), průmysl strojírenský (Orlová, Karviná, Český Těšín, Petřvald, Dětmárovice), průmysl chemický (Bohumín), významná tepelná elektrárna je v Dětmárovicích. Prudký rozvoj výroby v uvedených odvětvích vyvolal v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století rozsáhlou panelovou bytovou výstavbu ve všech městských centrech okresu. Nedostatek pracovních příležitostí pro ženy byl zčásti kompenzován budováním výrobních kapacit spotřebního průmyslu (elektrotechnika, výroba sportovního nářadí, kožedělný a potravinářský průmysl) a služeb.

Obrat v extenzivním ekonomickém rozvoji nastal koncem minulého století. Došlo ke stagnaci i k poklesu těžby uhlí, rušeny byly neefektivní doly, omezení se dotklo i ostatního těžkého průmyslu, stavební výroby a z části též lehkého průmyslu. Výsledkem je značný podíl nezaměstnaných a nedostatek pracovních míst. K ukončení těžby dojde přibližně v polovině 21. století. Po stránce zaměstnanosti je nutné diverzifikovat pracovní příležitosti, aby zde lidé s útlumem těžební činnosti měli další perspektivu (Sucháček, 2005).

4.2 Vývoj počtu obyvatel a sídelní struktury

Analyzované okresy výrazným způsobem ovlivnil sled historických událostí. Podmínky pro rozvoj těchto regionů nebyly v minulosti vždy příznivé. Proto se i populační vývoj v pohraničí odlišoval od vývoje ve vnitrozemských oblastech. Pro komplexní analýzu je však důležité znát historické souvislosti. V okresech Sokolov a Most byl vývoj sídelní struktury a složení obyvatelstva silně poznamenán historií vývoje německého a českého osídlení.

Současné hranice okresů Sokolov, Most a Karviná vznikly při správní reorganizaci v roce 1960. Sokolovský okres vznikl sloučením dřívějších okresů Sokolov a Kraslice a připojením několika obcí z bývalých okresů Ostrov a Mariánské Lázně. Okres Most vznikl spojením bývalých okresů Most a Litvínov a připojením některých obcí ze sousedních okresů. Okres Karviná byl ustaven z částí předchozích okresů Český Těšín, Fryštát a Ostrava – venkov.

Pohraničních okresů Sokolov a Most se přímo týká německá otázka. Vztah Němců a Čechů určoval historický vývoj v celé oblasti Severočeského pohraničí. Zejména pro oblast podél

severozápadní hranice Česka byla charakteristická brzká industrializace a urbanizace. Po druhé světové válce došlo k výraznému úbytku obyvatel v této oblasti vzhledem k vysídlení zhruba 80% původních obyvatel německé národnosti. Následně v této oblasti probíhal proces doosídlování. Do současné doby nedosáhl počet obyvatel úrovně před druhou světovou válkou. Výrazné změny byly zaznamenány v národnostní struktuře.

Zásah do sídelní struktury mělo poválečné, územně-administrativní uspořádání. Právě pro pohraniční oblasti toto uspořádání představovalo velkou změnu. Proces integrace obcí byl důležitým činitelem pro utváření sídelní struktury. V okresech docházelo nejen ke slučování obcí, ale i k jejich úbytku z důvodu masového rozšiřování povrchových dolů na těžbu uhlí. Jedná se konkrétně o Mostecko, kde byly bourány celé vesnice i města např. Most. V nově vybudovaných panelových sídlištích našli obyvatelé původního města svůj druhý domov.

Vysoce industrializovaná, národnostně smíšená a hustě osídlená krajina okresu Karviná také prošla řadou změn v sídelní struktuře. Koncentrace investiční a bytové výstavby v padesátých a šedesátých letech 20. století přilákala do okresu obyvatele z celého Československa. Okres Karviná (s výjimkou jen jihu okresu) představuje jedinou sídelní aglomeraci s navzájem splývajícími městy a formálně neměstskými sídly, obytná zástavba sídel je územně značně nepravidelná a podřizuje se rozmístění průmyslových zařízení (Sucháček, 2005).

Tab. 3 – Vývoj počtu obyvatel v okresech Sokolov, Most, Karviná a ČR v letech 1961 – 2011

Rok sčítání	SOKOLOV	MOST	KARVINÁ	ČR
1961	79 192	112 818	212 086	9 571 531
1970	90 289	117 189	272 657	9 807 697
1980	95 444	117 297	284 761	10 291 927
1991	92 623	120 212	284 558	10 302 215
2001	93 607	117 196	279 436	10 230 060
2011	92 088	115 211	265 379	10 562 214
Přírůstek/úbytek obyvatel	-535	-5 001	-19 179	259 999
1991-2011	-0,58%	-4,16%	-6,74%	2,52%

Zdroj: SLDB 2001

Dlouhodobý historický vývoj znázorněný v Tab. 3 zachycuje nárůsty obyvatel zejména v letech 1961 až 1980. Už od 50. let nastal proces doosídlování a byl proveden nábor pracovních sil do těžby a hutí. Nábor byl umožněn vládní podporou bytové výstavby. Příliv obyvatel mířil hlavně do měst, kde se soustřeďovaly největší podniky.

V následujících desetiletích vývoj stagnoval. V roce 2011 okresy vykazovaly ve srovnání s rokem 1991 úbytek, nejvíce o 6,74% okres Karviná.

Tab. 4 – Vývoj počtu obcí a hustoty obyvatelstva v okresech Sokolov, Most, Karviná a ČR v letech 1961 - 2011

Rok sčítání	SOKOLOV		MOST		KARVINÁ		ČR	
	Počet obcí	Hustota obyvatelstva (osoby/km ²)	Počet obcí	Hustota obyvatelstva (osoby/km ²)	Počet obcí	Hustota obyvatelstva (osoby/km ²)	Počet obcí	Hustota obyvatelstva (osoby/km ²)
1961	42	105	50	242	29	612	8726	121
1970	43	120	42	251	28	786	7511	124
1980	31	127	32	251	13	821	4778	131
1991	37	123	27	257	15	819	5768	131
2001	38	124	26	251	16	805	6258	130
2011	38	122	26	246	17	738	6251	133

Zdroj: SLDB 2001,2011 a vlastní výpočty

Okresy Most a Karviná se vyznačují nadprůměrnou hustotou zalidnění. Počet obyvatel na kilometr čtvereční v okrese Karviná v roce 2011 byl téměř sedmkrát větší než republikový průměr. Za posledních padesát let zde však zanikla téměř polovina všech obcí (z 29 na 17), podobně jako v okrese Most (tab. 4). Značné snížení počtu samostatných sídleních jednotek v dekádě 1970 – 1980 v ČR a v okrese Karviná lze vysvětlit administrativním slučováním obcí, nikoliv fyzickou likvidací. Nejvíce obcí nalezneme v rozlohou největším okrese Sokolov (dnes 38), kterému se však také nevyhnula integrace obcí do vyšších územních celků v 70. letech. Okresy Sokolov, Most a Karviná patří mezi okresy s nejmenším počtem obcí v České republice.

Tab. 5 – Velikostní struktura obcí v okresech Sokolov, Most a Karviná podle dat ze sčítání, 1980, 1991 a 2001

SOKOLOV	1980		1991		2001		Přírůstek (úbytek) obyvatel 1991-2001	
velikostní skupina obce	obcí	obyvatel	obcí	obyvatel	obcí	obyvatel	počet	v %
Celkem	31	95 444	37	92 623	38	93 607	984	1,1
do 199	1	100	3	364	3	347	-17	-4,7
200 - 499	9	3 107	12	3 716	12	3 951	235	6,3
500 - 999	6	4 524	8	5 938	7	4 952	-986	-16,6
1 000 - 1 999	4	5 235	4	6 245	6	8 723	2 478	39,7
2 000 - 4 999	5	13 943	4	11 647	4	12 071	424	3,6
5 000 - 9 999	4	25 308	4	24 384	4	23 795	-589	-2,4
10 000 - 19 999	1	14 704	1	14 929	1	14 687	-242	-1,6
20 000+	1	28 523	1	25 400	1	25 081	-319	-1,3
Podíl městského ob. (v %)	79,4		82,2		80,8			
MOST	1980		1991		2001		Přírůstek (úbytek) obyvatel 1991-2001	
velikostní skupina obce	obcí	obyvatel	obcí	obyvatel	obcí	obyvatel	počet	v %
Celkem	32	117 297	27	120 212	26	117 196	-3 016	-2,5
do 199	5	648	9	1 125	8	1 085	-40	-3,3
200 - 499	12	3 869	9	3 027	9	3 311	284	9,4
500 - 999	5	3 864	1	648	1	762	114	17,6
1 000 - 1 999	3	4 431	3	4 808	2	3 086	-1 722	-35,8
2 000 - 4 999	3	9 227	2	5 680	4	13 292	7 612	134,0
5 000 - 9 999	2	12 515	1	5 158	.	.	.	.
10 000 - 19 999	.	.	.	.	.	.	.	.
20 000+	2	82 743	2	99 766	2	95 660	-4 106	-4,1
Podíl městského ob. (v %)	78,7		89,9		89,0			
KARVINÁ	1980		1991		2001		Přírůstek (úbytek) obyvatel 1991-2001	
velikostní skupina obce	obcí	obyvatel	obcí	obyvatel	obcí	obyvatel	počet	v %
Celkem	16	284 761	16	284 558	16	279 436	-5 122	-1,8
do 199	.	.	.	.	.	.	.	.
200 - 499	.	.	.	.	.	.	.	.
500 - 999	.	.	1	990	.	.	.	.
1 000 - 1 999	1	1 234	2	3 526	3	4 653	1 127	32,0
2 000 - 4 999	8	28 651	6	24 180	6	25 638	1 458	6,0
5 000 - 9 999	2	14 531	2	13 414	2	13 580	166	1,2
10 000 - 19 999	.	.	.	.	.	.	.	.
20 000+	5	240 345	5	242 448	5	235 565	-6 883	-2,8
Podíl městského ob. (v %)	87,1		85,5		89,2			

Zdroj: SLDB 2001

Pro všechny tři okresy je typická nadprůměrná koncentrace obyvatel do měst. Podíl městského obyvatelstva v ČR v roce 2001 se pohyboval okolo 70%. To znamená, že v okresu Karviná a Most je tento podíl cca o 20% vyšší. Vysoký podíl městského obyvatelstva je zakořeněn v historii a to díky přílivu obyvatel do větších měst za prací v těžbě uhlí a průmyslu.

V okrese Sokolov došlo k největšímu úbytku sídel již po ukončení 2. světové války. Ve střední části regionu byla příčinou jejich fyzické likvidace velkolomová těžba uhlí a v horské části Slavkovského lesa pak zřízení vojenského prostoru. Pro sídelní strukturu dnešního Sokolovska je charakteristické soustředování obyvatel do menších měst mezi 5 a 10 tisíci obyvatel a městských obcí mezi 2 až 5 tisíci obyvateli (tab. 5). Do velikostní skupiny 20 tisíc a více obyvatel vždy patřilo okresní město Sokolov (ČSÚ, 2003a).

Z důvodu postupu hnědouhelných lomů a jejich výsypek byly likvidovány obce i v okresu Most. Pro tuto oblast je typická jak nadprůměrná hustota zalidnění (v roce 2011 to bylo 246 ob/km²), tak i větší koncentrace obyvatel do měst. V minulosti byl pro tento silně průmyslový okres charakteristický úbytek obyvatel z malých obcí a soustředování obyvatelstva právě do měst. Zajímavé je pozorovat úbytky obyvatelstva ve městech do 10 tisíc a zároveň přírůstky do měst s více než 20 tisíci obyvateli v letech 1980 až 1991. Ze sčítání 2001 vyplynulo, že přestože je podíl městského obyvatelstva stále velmi vysoký, dochází zde ke snižování obyvatel ve městech. Největší přírůstek obyvatel byl zaznamenán v kategorii od 2000 – 4999, konkrétně o 134%. Do velikostní kategorie 20 tisíc a více obyvatel patří Most a Litvínov (ČSÚ, 2003b).

Okres Karviná je z posuzovaných okresů rozlohou nejmenší, ale počtem obyvatel naopak největší. V době ustavení měl 29 obcí. K největším změnám došlo v 70. letech minulého století integrací 15 obcí do větších celků, čímž byl v roce 1980 historicky nejmenší počet obcí - 13. S procesem dezintegrace, kdy došlo k odlivu venkovských obyvatel do měst, se v roce 1991 jedna obec přesunula do velikostní kategorie 500 – 999 obyvatel. U tohoto okresu nalezneme nejvíce měst nad 20 tisíc obyvatel. Jedná se o Karvinou, Bohumín, Český Těšín, Havířov a Orlovou (ČSÚ, 2003c).

Tab. 6 – Vývoj počtu obyvatel v okresech Sokolov, Most, Karviná a ČR v letech 1992 – 2011

	1992-1995	1996-1999	2000-2003	2004-2007	2008-2011
Sokolov	94 027	94 904	93 346	93 223	92 622
Most	120 244	119 686	117 332	116 770	116 541
Karviná	285 786	284 711	279 977	276 337	270 363
ČR	10 328 553	10 293 995	10 221 926	10 284 993	10 503 142

Zdroj: Demografická ročenka okresů ČR 1991-2006, Demografická ročenka okresů 2001-2010

Vývoj počtu obyvatel ve zkoumaných okresech v posledních dvaceti letech demonstruje Tab. 6. Společným znakem je úbytek obyvatel ve všech okresech od roku 1992 po současnost. V případě České republiky je to přesně naopak. Úbytky obyvatel jsou patrně spojeny s celkovou transformací a úpadkem průmyslu. Zatímco v 60. až 80. letech byly migračními cíli právě pánevní a silně průmyslové okresy, kde bylo snazší získat byt a najít si práci, v období 90. let se situace mění. V tomto období mluvíme o posílení a upevnění pozic oblastí v blízkosti hlavního města Prahy.

Tab. 7 – Bilance počtu obyvatelstva v okresech Sokolov, Most, Karviná a ČR v letech 1992 – 2011, v ‰

SOKOLOV	1992-1995	1996-1999	2000-2003	2004-2007	2008-2011
přirozený přírůstek	4,00	1,25	0,94	1,34	1,40
přírůstek stěhováním	-0,19	-0,55	-1,69	-2,28	-2,57
celkový přírůstek	3,81	0,70	-0,76	-0,95	-1,17
MOST	1992-1995	1996-1999	2000-2003	2004-2007	2008-2011
přirozený přírůstek	0,62	-1,50	-1,33	-0,36	0,05
přírůstek stěhováním	-0,48	-0,50	-0,49	0,35	-0,04
celkový přírůstek	0,14	-2,00	-1,82	-0,01	0,01
KARVINÁ	1992-1995	1996-1999	2000-2003	2004-2007	2008-2011
přirozený přírůstek	0,80	-1,11	-1,75	-1,10	-1,07
přírůstek stěhováním	0,14	-1,18	-2,38	-1,23	-5,57
celkový přírůstek	0,94	-2,30	-4,12	-2,33	-6,64

Poznámky: Přírůstky jsou počítány na 1 000 obyvatel.

Zdroj: Demografická ročenka okresů ČR 1991-2006, Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Na začátku 90. let měly okresy stále kladný přirozený přírůstek, ale jako průmyslové oblasti migračně ztrácely (kromě Karviné, kde přírůstek stěhováním 0,14). Celkové přírůstky si však ještě udržely kladné hodnoty. Maximální celkový přírůstek byl zaznamenán s hodnotou 3,81 v okrese Sokolov. Zde byl zaznamenán i největší přirozený přírůstek s hodnotou 4. Pouze okres Sokolov disponuje kladným přirozeným přírůstkem za všechna sledovaná období. Nejvíce migračně ztrátový je okres Karviná (-5,57).

4.2.1 Zhodnocení kapitoly o vývoji počtu obyvatel a sídelní struktury

Po druhé světové válce došlo k úbytku obyvatelstva způsobeného odsunem Němců, zejména v okrese Sokolov a Most. Obnovovaný a rozvíjející průmysl nutně potřeboval nové pracovní síly. Vzhledem k existenci československého státu tak došlo k nové vlně přistěhovaých hlavně ze Slovenska. Hlavní vlna imigrace ve všech třech okresech trvala od počátku padesátých do konce šedesátých let, v sedmdesátých letech již došlo k jejímu zvolňování. Od 60. let minulého století probíhala v celé republice komplexní bytová výstavba. Byla situována především do měst pánevních oblastí. V této době byly migračními cíli právě pánevní oblasti, kde byla větší nabídka pracovních příležitostí.

Zásah do sídelní struktury zde způsobilo poválečné územně-administrativní uspořádání. Důležitým faktorem pro utváření sídelní struktury byl proces integrace obcí, ale i jejich likvidace z důvodu povrchové (Sokolovsko, Mostecko) a hlubinné (Karvinsko) těžby.

Dodnes přetrvává koncentrace obyvatel ve středně velkých městech. Podíl městského obyvatelstva představuje více než 80 %, což je zhruba o 10 % více než celostátní průměr. Okresy Most a Karviná disponují nadprůměrnou hustotou zalidnění, Sokolovsko vykazuje mírně podprůměrné hodnoty. Od 90. let ztrácí okresy zejména migrací a celkový přírůstek se pohybuje v záporných číslech.

Kapitola 5

Hlavní rysy populačního vývoje okresů Sokolov, Most a Karviná

V následující kapitole se zabývám vybranými demografickými charakteristikami, jež jsou komentovány též v souvislosti se situací v České republice, zejména kvůli snadnější orientaci v postavení sledovaných okresů v měřítku celého státu.

Jak již bylo zmíněno je tato práce zaměřena především na analýzu struktur obyvatelstva podle pohlaví, věku, rodinného stavu, vzdělanosti, národnosti, státní příslušnosti, náboženství a ekonomické struktury. Pro přesnější analýzu a ověření hypotéz je však nutné provést i základní analýzu prostorové struktury obyvatelstva (viz. 4.2) a v neposlední řadě také analyzovat procesy, které tyto struktury utvářejí (porodnost, plodnost, úmrtnost, potratovost, sňatečnost, rozvodovost).

5.1 Struktury obyvatelstva

5.1.1 Struktura obyvatelstva podle pohlaví a věku

Struktura obyvatelstva podle věku a pohlaví je výsledkem demografických procesů probíhajících v populaci po řadu uplynulých desetiletí. Toto třídění podle věku a pohlaví má i praktický význam, tedy např. pro perspektivní úvahy o vývoji školství, zdravotnictví a sociální péče nebo pro hodnocení stavu a výhledu pracovních sil a zaměstnanosti (Roubíček, 1997).

V dnešní době jsou ve spojitosti s věkovou strukturou zejména diskutovány otázky související s procesem stárnutí obyvatelstva neboli demografického stárnutí. Jedná se o jeden z nejvýznamnějších demografických procesů, který je charakteristický měnícím se zastoupením věkových skupin v populaci ve prospěch osob starších věkových skupin. Demografické stárnutí probíhá u obyvatelstva naprosté většiny zemí světa, jednak v důsledku poklesu intenzity úmrtnosti, a tím prodlužování lidského věku a jednak v důsledku poklesu úrovně porodnosti. Nejedná se tedy o novodobý proces, pouze v současnosti dochází k jeho zrychlení vzhledem k výrazným změnám v demografické reprodukci (Fialová, 2007).

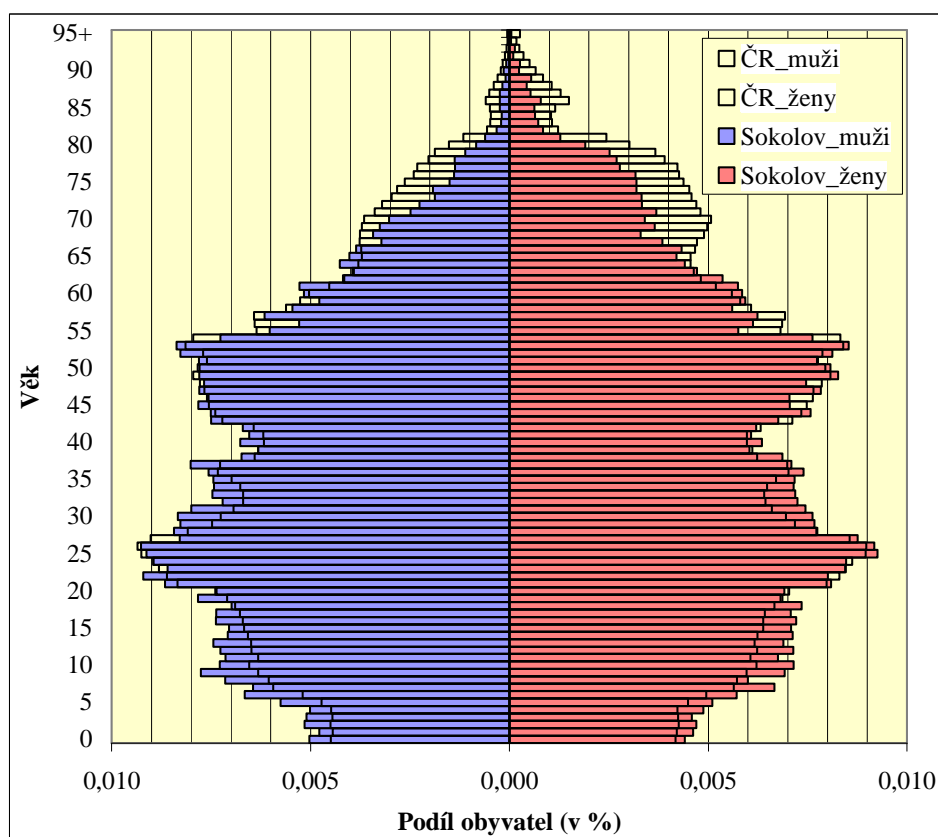
Grafickým vyjádřením věkové struktury je věková pyramida (obr. 2 – 7). V těchto pyramidách můžeme vidět historii zkoumané populace. Ve věkovém složení obyvatelstva menších územních celků, v tomto případě okresů, se kromě změn v úrovni porodnosti, jež v základně ovlivňuje budoucí tvarování věkové pyramidy, přispívá ke změnám zastoupení

obyvatel v jednotlivých věkových skupinách kromě vývoje úrovně úmrtnosti i intenzita migrace. Věková struktura vybraných okresů je zde porovnávána jednak z hlediska změn, k nimž v okresech došlo v prvních deseti letech 21. století a jednak ve vztahu k věkové struktuře České republiky.

K dispozici tu máme věkové struktury z roku 2001 a 2011. Společným znakem těchto 6 pyramid je výrazně nižší podíl osob nejstarších, tedy 80 a více let, viditelný hlavně u věkových struktur z roku 2001. Růst počtu osob ve věku 80 a více let však má mnoho důležitých důsledků pro společnost, jelikož právě osoby v tomto věku již mají většinou horší zdravotní stav a tudíž vyžadují častější sociální a zdravotní péči než mladší osoby důchodového věku. Obyvatelstvo starších věkových skupin má vyšší zastoupení v oblastech, které byly v předchozích desetiletích silně emigrační. Okresy Sokolov, Most a Karviná ovšem nevykazovaly v předchozích desetiletích přírůstky stěhování. Ve všech okresech převažují v pozdějším věku ženy nad muži, snižování rozdílů v úmrtnosti mužů a žen je velmi pomalé.

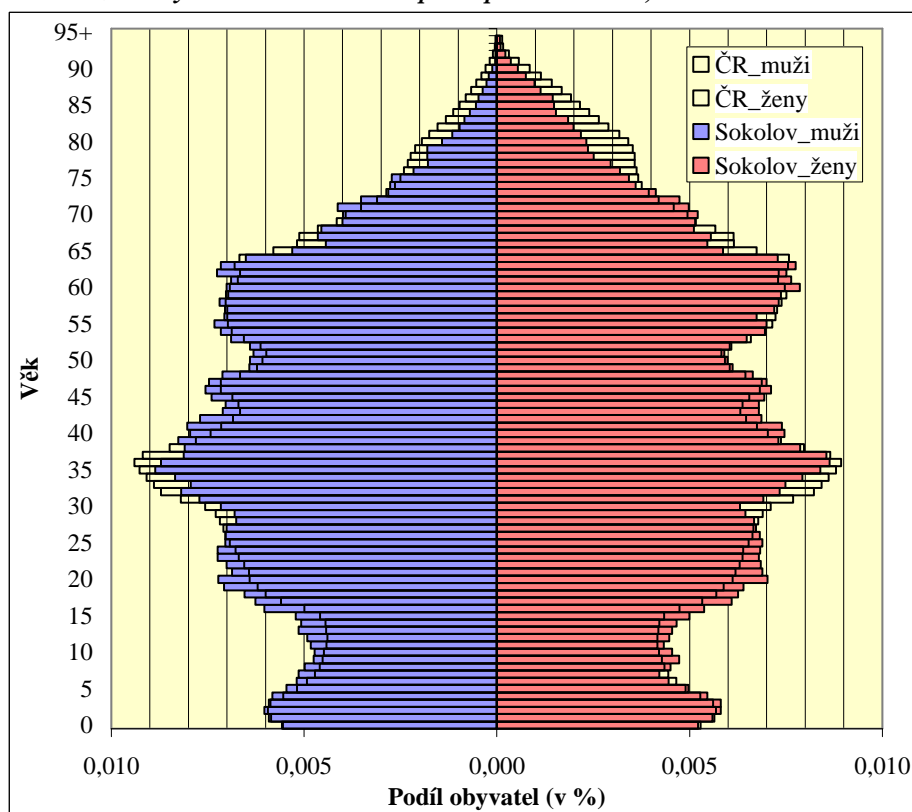
Dalším společným rysem u všech zkoumaných okresů v roce 2001 byl vyšší podíl dětí a teenagerů, to je typické právě pro pohraniční okresy. V případě okresů Sokolov a Most i v roce 2011 pozorujeme vyšší podíly narozených než v celé České republice. Rozložení podle věku a pohlaví se za jedno desetiletí značně změnilo. Věková pyramida okresu Karviná se v roce 2011 lišila od zbylých dvou okresů zejména nízkým podílem dětí do 5 let a vyšším podílem osob ve středních letech.

Obr. 2: Věkové složení obyvatel okresu Sokolov podle pohlaví a věku, 2001

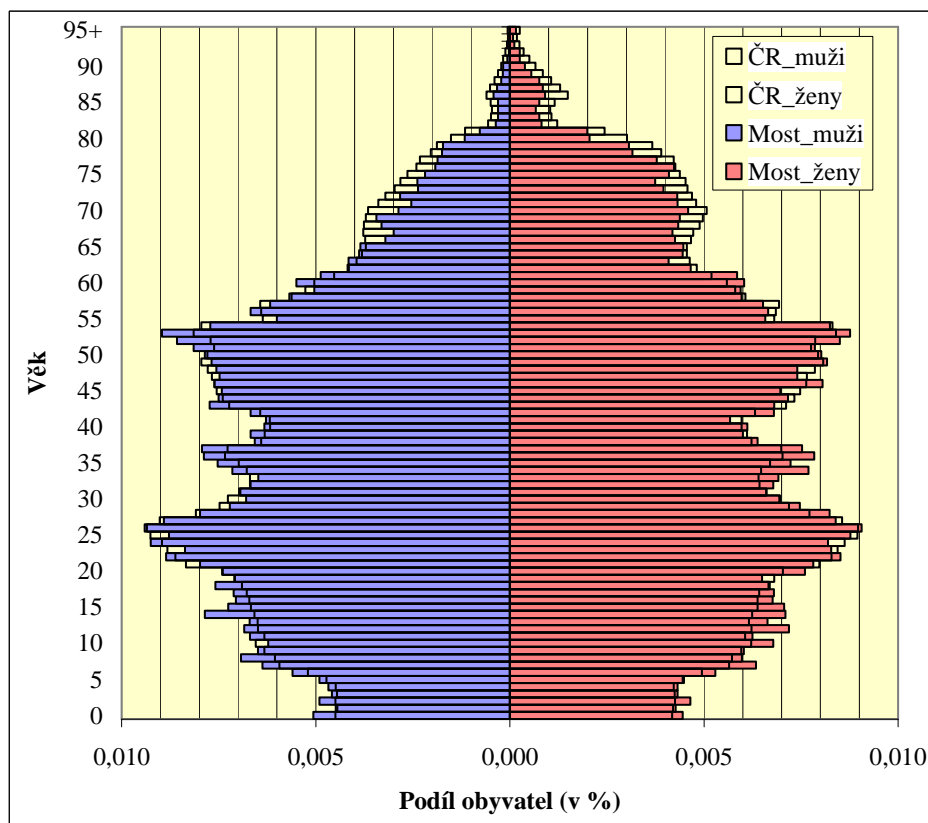
Zdroj: SLDB 2001 a vlastní výpočty

Obr. 3: Věkové složení obyvatel okresu Sokolov podle pohlaví a věku, 2011

Zdroj: ČSÚ, 2012d a vlastní výpočty

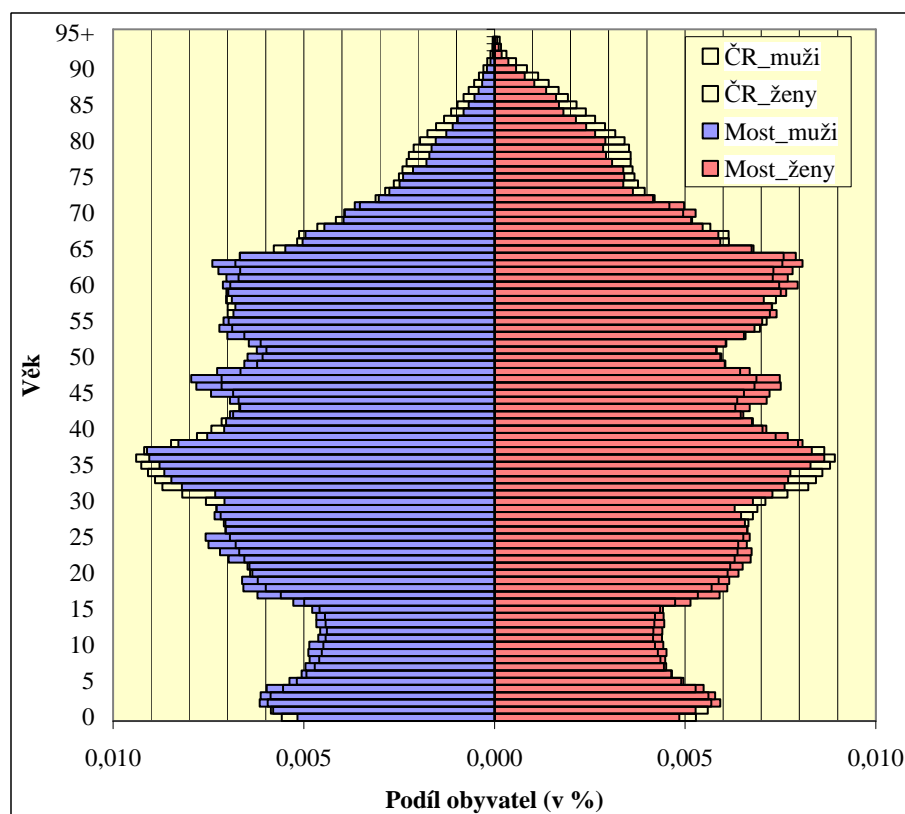
Obr. 4: Věkové složení obyvatel okresu Most podle pohlaví a věku, 2001

Zdroj: SLDB 2001 a vlastní výpočty

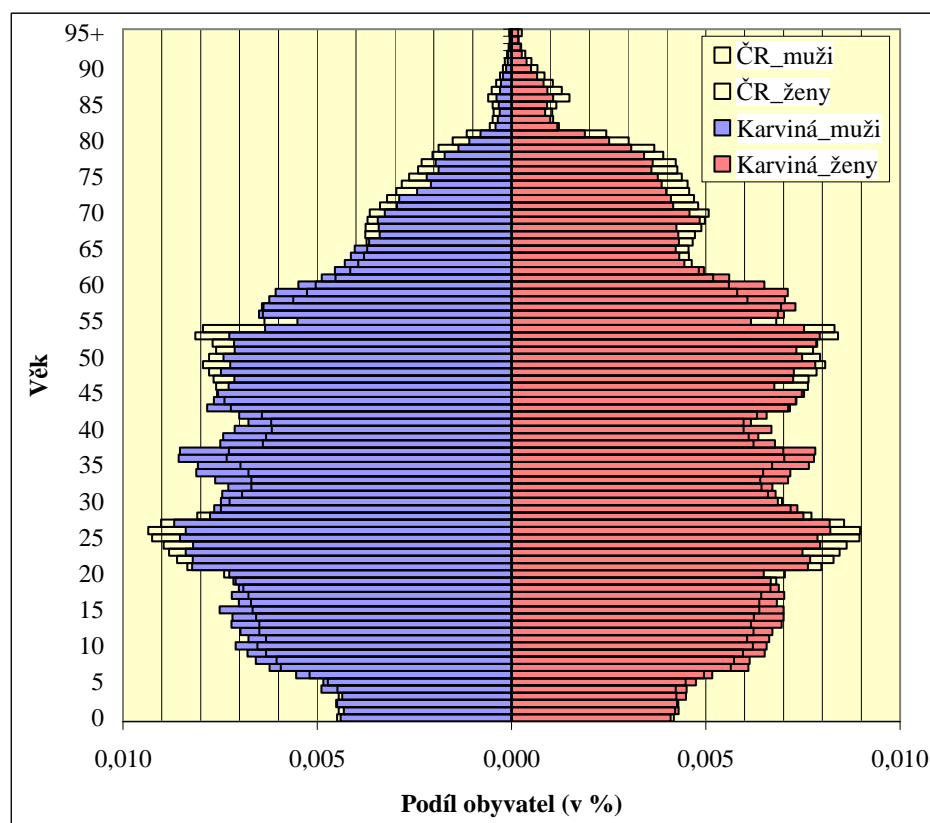

Obr. 5: Věkové složení obyvatel okresu Most podle pohlaví a věku, 2011

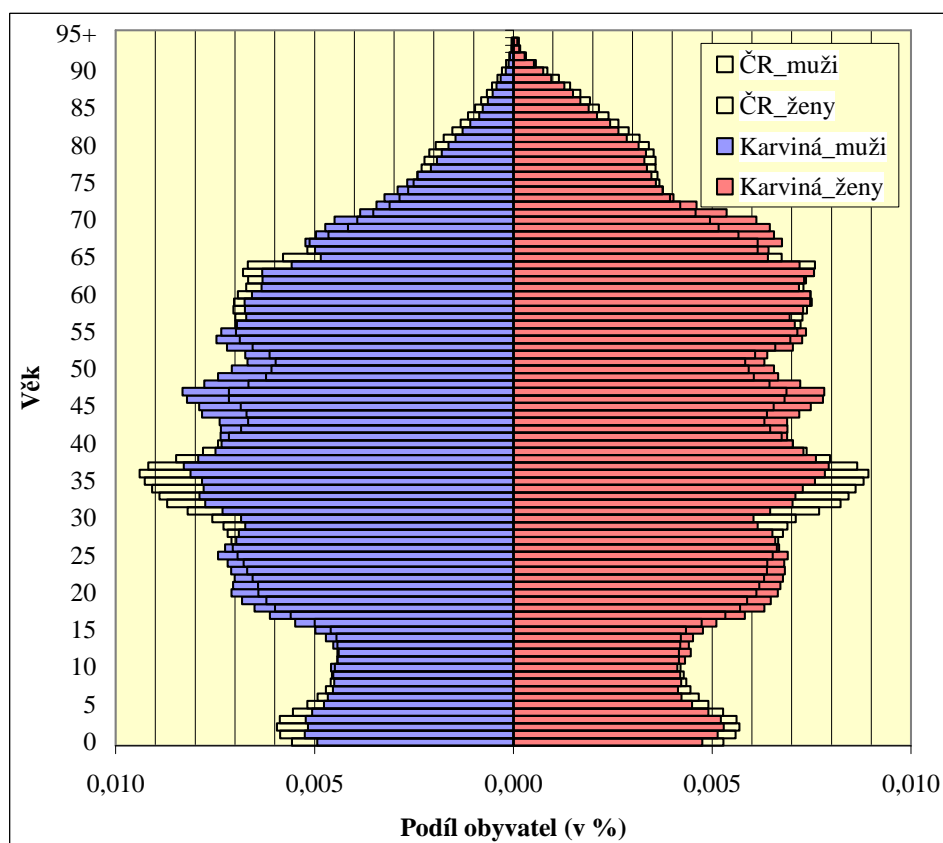
Zdroj: ČSÚ, 2012d a vlastní výpočty

Obr. 6: Věkové složení obyvatel okresu Karviná podle pohlaví a věku, 2001

Zdroj: SLDB 2001 a vlastní výpočty

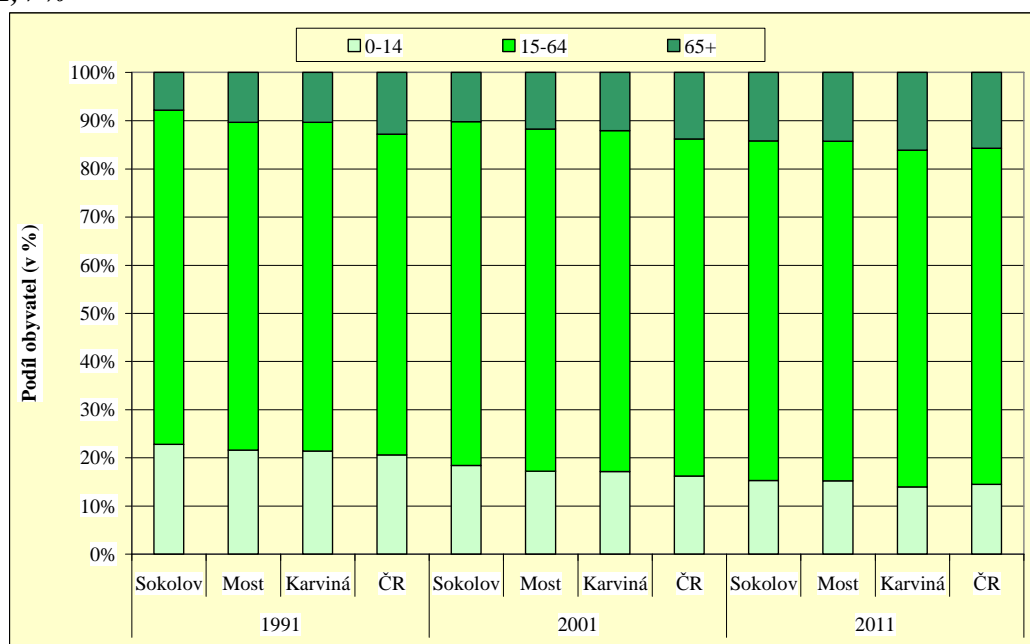
Obr. 7: Věkové složení obyvatel okresu Karviná podle pohlaví a věku, 2011

Zdroj: ČSÚ, 2012d a vlastní výpočty

Demografické stárnutí je často měřeno pomocí podílů věkových skupin z úhrnu obyvatelstva viz Obr. 8, dále také na základě indexů, tj. poměrných čísel srovnávacích (index stárnutí a indexy zatížení produktivní složky obyvatelstva) a také pomocí průměrného věku.

Obr. 8 – Věková struktura podle hlavních věkových složek, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991, 2001 a 2011, v %

Zdroj: SLDB 2001 a 2011 předběžné výsledky, Demografická ročenka okresů 2001 – 2010, vlastní výpočty

Tab. 8 – Zastoupení osob starších 80 let na 100 obyvatel v populaci, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991 a 2010

věková skupina	1991				2010			
	Sokolov	Most	Karviná	ČR	Sokolov	Most	Karviná	ČR
80+	1,07	1,54	1,87	2,50	2,40	2,75	3,13	3,67

Zdroj: Demografická ročenka okresů ČR 1991-2006, Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Srovnání věkové struktury při sčítáních potvrzuje trend postupného stárnutí populace. Podíl osob v produktivním věku (15-64) se téměř nezměnil a představuje u všech zkoumaných okresů zhruba 70%. Největší změna nastala v podílech dětské (0-14) a poproduktivní složky (65 a více let). V roce 1991 v ČR zaujímala dětská složka 20,6% z celkového počtu obyvatel, zatímco v roce 2011 již jen 14,5%. Ve věkové skupině 65+ došlo k nárůstu oproti roku 1991 o 2,9 procentních bodů. V České republice v poslední době narůstá i počet osob nejstarších (80+). V roce 1991 i 2010 byl nejmenší podíl osob starších 80 let (1,07 a 2,4) zaznamenán v okrese Sokolov. Naopak nejvyšší podíly 80+ vykazuje okres Karviná s hodnotami 1,87 a 3,13. Ovšem i tyto hodnoty jsou podprůměrné v porovnání s celorepublikovým průměrem. V roce 1991 to bylo 2,5 a v roce 2010 už 3,67 (tab. 8).

Rozdíl mezi okresy je patrný. Podíl osob v poproduktivním věku v roce 2011 poprvé převažoval nad dětskou složkou pouze v okrese Karviná. Sokolovsko a Mostecko patří v kontextu celé ČR podílem (0-14) k nejmladším okresům České republiky. Zastoupení osob v nejmladší složce je vyšší a podíl osob v poproduktivním složce naopak nižší (Sokolov 15,3% x 14,2% a Most 15,1% x 14,1%).

Nízký počet obyvatel starších 65 let je důsledkem kombinace řady rizikových faktorů (špatný životní styl a životospráva, nevyhovující hygienické podmínky, nevyhledávání lékařské péče atd.), které zapříčiňují vysokou úmrtnost populace v dřívějším věku. Jako další faktor odlišnosti věkové struktury pak lze zmínit i vliv migrace. Vzhledem k tomu, že se do těchto území stěhovali především mladší lidé, odpovídá tomu i současná věková struktura. Takto vzniklé regionální rozdíly ve věkové struktuře zůstávají patrné i po několika desítkách let. (Pavlík, 2002).

Tab. 9 – Index maskulinity, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991, 2001 a 2011

index maskulinity	1991	2001	2011
Sokolov	99,1	97,5	99,0
Most	96,0	95,6	97,7
Karviná	96,7	96,5	96,0
ČR	94,3	94,8	96,5

Zdroj: SLDB 1991, 2001 a 2011 (předběžné výsledky)

Skladba obyvatelstva podle pohlaví by měla být celkem vyrovnaná. Poměr obou pohlaví mezi narozenými je poměrně stálý, na 100 narozených děvčat připadá asi 106 chlapců (označujeme jako sekundární index maskulinity). V důsledku mužské nadúmrtosti však převaha mužů ve vyšších věkových skupinách klesá, takže celkově bývá v populaci o něco více

žen než mužů. Struktura obyvatelstva podle pohlaví bývá v různých oblastech silně narušena a to zejména migrací a válkami (Roubíček, 1997).

V případě našich tří srovnávaných okresů je patrný vyšší podíl mužů než je celorepublikový průměr. Mužská nadúmrtost zde však také hraje důležitou roli. Maximální hodnoty nalezneme u okresu Most, kde v roce 2011 připadalo na 100 žen asi 99 mužů. V České republice tomu bylo na 100 žen zhruba 97 mužů (tab. 9). Vyšší podíl mužů v těchto SPO je dle mého názoru hospodářským charakterem těchto území (těžký průmysl) poskytující příležitosti k zaměstnání zejména pro muže.

Tab. 10– Index maskulinity podle věku, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2001 a 2010

index maskulinity	2001			2010		
	ve věku 0	ve věku 45	ve věku 65	ve věku 0	ve věku 45	ve věku 65
Sokolov	114,0	110,9	95,9	106,0	104,0	82,0
Most	113,6	106,4	86,1	110,0	102,0	84,0
Karviná	107,4	100,7	95,3	102,5	107,7	78,7
ČR	107,4	101,0	81,5	105,0	105,0	85,0

Zdroj: Demografická ročenka okresů ČR 1991-2006, Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Mnohem zajímavější je index maskulinity dle věku. V porovnání s ČR se některé okresy liší jak v produktivním, tak v poproduktivním věku. Jako největší změnu bych spatřovala u věku 65 let. Zatímco v roce 2001 vedou u okresů vyšší hodnoty než v celé ČR, v roce 2010 tomu bylo naopak. Vůbec nejnižší je hodnota ve věku 65 let v roce 2010 v okresu Karviná, kdy připadalo na 100 žen jen 78,7 mužů, kdežto v ČR to bylo na 100 žen 85 mužů.

Tab. 11– Index stáří a průměrný věk obyvatelstva, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991, 2001 a 2011

	Rok	Průměrný věk		Index stáří
		Muži	Ženy	
Sokolov	1991	32,1	34,3	34,3
	2001	35,4	37,9	56,4
	2011	38,7	41,2	92,8
Most	1991	33,7	36,2	48,0
	2001	36,4	39,2	69,5
	2010	38,5	41,6	93,0
Karviná	1991	33,6	36,6	48,2
	2001	36,6	39,6	72,3
	2011	39,7	42,8	115,8
ČR	1991	34,7	38,1	62,0
	2001	37,1	40,3	87,2
	2011	39,5	42,5	109,6

Poznámky: Sčítání lidu, domů a bytů počítá průměrný věk pouze za soubor osob se zjištěným věkem.

Zdroj: SLDB 1991, 2001 a 2011 předběžné výsledky, vlastní výpočty

Index stáří a průměrný věk obyvatel demonstruje Tab. 11. Tyto dva ukazatele se v průběhu dvaceti let značně vyvíjely. Hodnota indexu stáří se v případě okresu Sokolov téměř ztrojnásobila. Největší nárůst indexu je zřejmý u okresu Karviná mezi dvěma posledními sčítáními, konkrétně jde o nárůst z hodnoty 72,3 na současných 115,8, tedy rozdíl o 43,5. Tímto výrazným skokem dokonce překonal průměrnou hodnotu indexu stáří pro ČR v roce 2011.

Západočeské okresy Sokolov a Most nadále potvrzují mladou věkovou strukturu. Jejich indexy stárí prozatím nepřesáhly hodnotu 100.

Obdobně lze interpretovat i zvyšování průměrného věku. I zde okres Karviná v roce 2011 vykazuje vyšší hodnoty než republikový průměr. Absolutně u mužů o 0,2 roku a u žen o 0,3 roku. Dále chci upozornit na hodnoty průměrného věku žen v roce 2011. Ve všech okresech přesáhl magickou hranici 40 let.

Tab. 12 – Indexy zatížení produktivní složky obyvatelstva, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991, 2001 a 2011, v %

	1991				2001				2011			
	Sokolov	Most	Karviná	ČR	Sokolov	Most	Karviná	ČR	Sokolov	Most	Karviná	ČR
Index EZ	44,17	46,89	46,48	49,96	40,00	40,68	41,38	42,92	41,83	41,83	43,05	43,27
Index ZO I.	32,89	31,68	31,36	30,84	25,75	24,20	24,31	23,18	21,69	21,63	19,95	20,77
Index ZO II.	11,28	15,21	15,13	19,12	14,25	16,48	17,07	19,74	20,14	20,20	23,10	22,49

Poznámky: Index EZ – index ekonomického zatížení

Index ZO I. – index závislosti obyvatelstva I.

Index ZO II. – index závislosti obyvatelstva II.

Zdroj: SLDB 2001 a 2011 předběžné výsledky, vlastní výpočty

Zajímavou charakteristikou věkové struktury obyvatel je i index ekonomického zatížení, vypovídající o poměru počtu seniorů a dětí k počtu obyvatel v ekonomicky aktivním věku. V souvislosti se způsobem výpočtu indexu ekonomického zatížení můžeme konstatovat, že čím nižší je výsledná hodnota indexu, tím příznivější je poměr mezi ekonomicky neaktivní a aktivní složkou obyvatel z pohledu věkové struktury obyvatel. Z Tab. 12 je zřejmé, že všechny 3 zkoumané okresy disponují lepším poměrem mezi ekonomicky neaktivní a aktivní složkou obyvatel oproti průměru za celou ČR. Nejlepší poměr byl zaznamenán u okresů Sokolov a Most při sčítání lidu v roce 2001.

5.1.2 Struktura obyvatelstva podle rodinného stavu

Změny struktury obyvatelstva podle rodinného stavu jsou ovlivňovány zejména věkovým složením a dále úrovní sňatečnosti, rozvodovosti a úmrtnosti. Struktura obyvatelstva ve zkoumaných okresech se v roce 1991 výrazně odlišovala od struktur v roce 2001. Vlivem nových trendů v soužití lidí se změnila zastoupení osob podle rodinného stavu. Odhadovaný vzrůst zejména podílu svobodných je důsledkem odkládání sňatků do vyššího věku, růstem individualismu a také díky posunu silných ročníků z let 1974-1976. Nárůst svobodných je viditelný u obou pohlaví, nejvíce však v okrese Most u mužů o 7,6% a u žen o 7% (tab. 13).

V souvislosti s trendem oddalování vstupu do manželství a s vysokou rozvodovostí poklesl podíl ženatých a vdaných v okresech. Největší rozdíl je patrný opět v okrese Most, kde poklesl podíl ženatých v roce 2001 oproti roku 1991 o 10,9% a podíl vdaných o 10,4%. Podíly ženatých/vdaných přesto stále zauímají největší procento z celkového počtu osob starších 15ti let.

Průměr za celou republiku dále vypovídá o zvyšujícím se počtu rozvedených. Ve všech okresech byl podíl rozvedených v roce 2001 v porovnání s ČR o několik procent vyšší.

Maximální hodnoty u mužů i u žen nalezneme v západočeských okresech Sokolov a Most. Podíly rozvedených žen se zde pohybují okolo 15%. Domnívám se, že je to dáno hlavně mladou věkovou strukturou, kdy se dva mladí lidé berou pouze z důvodu očekávání přírůstku do rodiny, aby se dítě narodilo do úplné rodiny. Tyto nerozvážené sňatky pak často končí rozvodem z důvodu rozdílných povah. Zastoupení rozvedených je vyšší u žen než u mužů.

Podíl ovdovělých osob klesl vlivem zlepšování úmrtnostních poměrů poměrně nevýrazně. Ovšem k viditelným rozdílům dochází v závislosti na pohlaví. Evidentní rozdíl mezi podílem ovdovělých mužů a ovdovělých žen je patrný ve všech zkoumaných oblastech. Mužská nadúmrtnost zde způsobuje rostoucí převahu ovdovělých žen se stoupajícím věkem. Zajímavostí je fakt, že ani v jednom z okresů nedosahují hodnoty ovdovělých žen republikového průměru. Největší rozdíl mezi ovdovělými muži (2,9 %) a ovdovělými ženami (14,9 %) nalezneme u okresu Karviná v roce 2001, liší se tedy o 12 procentních bodů. Podíl ovdovělých žen tedy výrazně převyšuje podíl ovdovělých mužů na úkor nižšího zastoupení svobodných žen.

Tab. 13 Obyvatelstvo ve věku 15 a více let podle rodinného stavu, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991 a 2001, v %

1991	MUŽI				ŽENY			
	svobodní	ženatí	rozvedení	ovdovělí	svobodné	vdané	rozvedené	ovdovělé
Sokolov	26,98	60,68	9,79	2,56	16,60	59,28	11,65	12,47
Most	24,62	62,83	9,44	3,11	15,11	58,82	11,18	14,89
Karviná	23,92	66,33	6,78	2,98	14,45	62,69	7,73	15,13
ČR	25,00	65,50	6,20	3,30	15,70	60,10	7,80	16,40

2001	MUŽI				ŽENY			
	svobodní	ženatí	rozvedení	ovdovělí	svobodné	vdané	rozvedené	ovdovělé
Sokolov	33,10	51,58	12,77	2,54	22,69	49,87	14,95	12,49
Most	32,15	51,94	12,85	3,06	22,05	48,39	15,21	14,36
Karviná	29,55	57,98	9,56	2,91	19,41	54,64	11,04	14,91
ČR	30,60	57,80	8,60	3,00	20,80	53,80	10,40	15,00

Poznámky: Hodnoty kategorie *nezjištěno* nejsou zahrnuty.

Zdroj: SLDB 1991 a 2001

Pro představu současné situace uvádím v Tab. 14 strukturu obyvatelstva podle pohlaví a rodinného stavu z posledního sčítání v roce 2011, kde jsou do kategorie svobodní/svobodné také "nešťastně" zahrnuty osoby mladší 15ti let. Nalezneme zde stejné vývojové trendy jako u předešlé tabulky za sčítání 1991 a 2001 jako je např. vyšší podíl svobodných mužů i žen v mladých okresech Sokolov a Most oproti celorepublikovému průměru. Stárnutí populace se projevuje ve všech čtyřech skupinách rodinného stavu. Do budoucna předpokládám další nárůst podílu rozvedených a také podílu svobodných z důvodu nárůstu faktických manželství. Díky dalšímu zlepšení úmrtnostních poměrů povedou k poklesu i podíly ovdovělých ve vyšším věku.

Tab. 14 Obyvatelstvo podle pohlaví a rodinného stavu, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2011, v %

2011	MUŽI				ŽENY			
	svobodní	ženatí	rozvedení	ovdovělí	svobodné	vdané	rozvedené	ovdovělé
Sokolov	48,09	37,23	12,34	2,35	38,00	36,71	14,58	10,72
Most	48,21	36,13	13,07	2,59	37,79	34,61	15,78	11,81
Karviná	44,48	42,05	10,80	2,66	34,53	39,88	12,68	12,91
ČR	45,10	43,04	9,40	2,47	35,43	41,21	11,46	11,90

Poznámky: Hodnoty kategorie *nezjištěno* nejsou zahrnuty.

Z důvodu probíhajícího vyhodnocování výsledků SLDB 2011, jsou dostupná pouze data za obyvatelstvo celkem (nikoli ve věku 15 a více let). Proto bylo nutné tuto tabulku oddělit od předešlé.

Zdroj: SLDB 2011 (předběžné výsledky)

Prokazatelnější je analýza obyvatelstva podle rodinného stavu, věku a pohlaví (tab. 15). Uvádím výřez pro věky 15-34 z výsledků sčítání v roce 2001. I zde se dá ověřit mladá věková struktura. V okresech Most, Sokolov i Karviná ve věkových skupinách 20-24, 25-29 a 30-34 je znatelný vyšší podíl rozvedených žen v porovnání s ČR. Ve věkové kategorii 30-34 nalezneme ve všech okresech i vyšší podíly ovdovělých žen, než je tomu v ČR.

Tab. 15 Obyvatelstvo ve věku 15-34 let podle pohlaví a rodinného stavu, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2001, ženy, v %

věková skupina	MOST				věková skupina	SOKOLOV			
	svobodné	vdané	rozvedené	ovdovělé		svobodné	vdané	rozvedené	ovdovělé
15 - 19	99,41	0,53	0,05	0,00	15 - 19	98,97	0,97	0,06	0,00
20 - 24	82,18	15,60	2,15	0,06	20 - 24	78,87	18,99	2,00	0,14
25 - 29	36,22	50,58	12,79	0,41	25 - 29	35,61	51,04	12,92	0,43
30 - 34	13,09	63,46	22,63	0,81	30 - 34	12,44	64,10	22,19	1,27
věková skupina	ČR				věková skupina	KARVINÁ			
	svobodné	vdané	rozvedené	ovdovělé		svobodné	vdané	rozvedené	ovdovělé
15 - 19	98,80	0,77	0,02	0,00	15 - 19	98,73	1,26	0,00	0,01
20 - 24	76,52	21,22	1,47	0,05	20 - 24	73,23	24,79	1,90	0,07
25 - 29	31,69	59,46	7,76	0,28	25 - 29	27,14	63,59	9,01	0,27
30 - 34	10,71	74,10	13,77	0,74	30 - 34	9,79	74,53	14,81	0,86

Poznámky: Hodnoty kategorie *nezjištěno* nejsou zahrnuty.

Zdroj: SLDB 2001 a vlastní výpočty

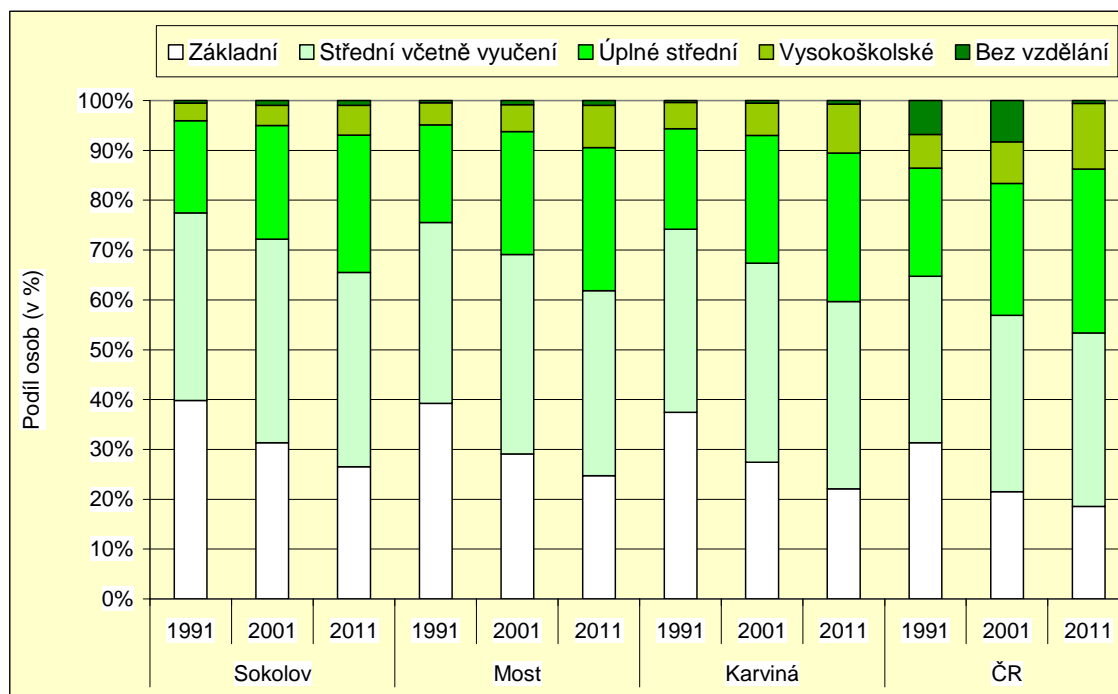
5.1.3 Vzdělanostní struktura

Úroveň vzdělanosti podle některých odborníků nespádá přímo do demografických charakteristik. Ve skutečnosti je však vzdělání důležitým faktorem diferencujícím úroveň reprodukce. Je prokázána spojitost mezi vyšším vzděláním a nižší intenzitou úmrtnosti. Naproti tomu však vyšší vzdělání znamená pro ženy složité rozhodování mezi rodinou a kariérou. Celkově se dá tvrdit, že růst vzdělanosti přispívá k poklesu úmrtnosti, ale i ke snížení reprodukce (Fialová, 2007).

V hodnocení vývoje úrovně vzdělání je pozitivní celkový pokles osob s maximálně dosaženým vzděláním základním. Nadále tedy pokračuje dlouhodobý proces postupného zvyšování vzdělanostní úrovně obyvatelstva celé republiky. Obr. 9 dokazuje nejen pokles podílu osob se základním vzděláním, ale i u skupiny středoškoláků a vysokoškoláků pozorujeme příznivý vývoj. Nejvíce vysokoškolsky vzdělaných lidí spadá do okresu Karviná, nejmenší podíl

je patrný v okrese Sokolov. V porovnání s republikovým průměrem však všechny tři okresy vzdělanostní úrovní zaostávají.

Obr. 9 Obyvatelstvo ve věku 15 a více let podle nejvyššího ukončeného vzdělání, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991, 2001 a 2011, v %

Poznámky: Hodnoty kategorie *nezjištěno* nejsou zahrnuty.

Základní včetně neukončeného

Úplné střední s maturitou a vyšší odborné.

Zdroj: SLDB 1991, 2001 a 2011 (předběžné výsledky) a vlastní výpočty

V celkové úrovni vzdělání přetrvávají podstatné rozdíly ve vzdělání podle pohlaví i podle věku. U mladých generací se podíly žen a mužů s vyšším vzděláním vyrovnávají, i když u žen stále přetrvává tradiční postoj ke vzdělání. I přes celkově vyšší tempo růstu úrovně vzdělanosti žen měly muži v roce 2001 stále celkově vyšší úroveň vzdělání (tab. 16). Nejčastější dokončené vzdělání u žen ve všech okresech v roce 2001 bylo základní, zatímco u mužů to bylo střední včetně vyučení. Rozdíl mezi podílem žen se základním a nižším středním vzděláním byl 2 až 3 procentní body.

Tab. 16 Složení obyvatelstva staršího 15 let podle pohlaví a nejvyššího dosaženého vzdělání, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2001, v %

Nejvyšší ukončené vzdělání	Sokolov		Most		Karviná		ČR	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Základní	24,7	36,6	22,1	34,4	19,3	34,1	16,5	29,1
Střední včetně vyučení	47,5	33,2	46,6	32,2	47,3	31,6	45,3	31,1
Úplné střední	18,4	21,8	19,8	23,1	21,0	23,5	25,5	31,0
Vysokoškolské	6,4	5,9	8,1	7,6	9,7	8,5	10,8	7,1
Bez vzdělání	0,8	1,0	0,7	0,9	0,4	0,6	0,4	0,5

Poznámky: Hodnoty kategorie *nezjištěno* nejsou zahrnuty.

Základní včetně neukončeného

Úplné střední s maturitou a vyšší odborné.

Zdroj: SLDB 2001 a vlastní výpočty

Podíl žen s vysokoškolským vzděláním v ČR v roce 2001 představoval jen necelé dvě třetiny zastoupení mužů. U analyzovaných okresů nejsou rozdíly tak markantní. Nejlepší úroveň vzdělání je v okrese Karviná – nejméně osob se základním vzděláním (muži 19,3 % a ženy 34,1 %) a nejvíce osob s úplným středním (muži 21 % a ženy 23,5 %) a vysokoškolským vzděláním (muži 9,7 % a ženy 8,5 %). Nejvíce obyvatel se základním vzděláním a bez vzdělání najdeme v okrese Sokolov, kde bylo v roce 2001 1 % žen bez ukončeného základního vzdělání. Po sčítání v roce 2001 se výrazně zvýšily počty studujících na VŠ a také počty absolventů. Podle mého názoru je to dáno rostoucím počtem soukromých vysokých škol a také nabídkou tzv. dvoustupňového studia, tedy bakalářské a magisterské.

Publikované předběžné výsledky ze sčítání 2011 jsou zpracovány zatím pouze za celou Českou republiku a jednotlivé kraje. V Tab. 17 můžeme pozorovat, jak změny v absolutních počtech, tak i procentuální podíly obyvatelstva staršího 15 let podle nejvyššího dosaženého vzdělání v roce 2011 a 2001.

Tab. 17 Složení obyvatelstva staršího 15 let podle nejvyššího dosaženého vzdělání, Karlovarský, Ústecký a Moravskoslezský kraj, ČR dle předběžných výsledků SLDB 2011

kraj	Obyvatelstvo ve věku 15 a více let	z toho nejvyšší ukončené vzdělání					
		základní vč. neukončeného	střední vč. vyučení (bez maturity)	úplné střední (s maturitou) a vyšší odborné	vysokoškolské	bez vzdělání	nezjištěno
2011 - počty osob							
Karlovarský	265 537	57 102	88 062	72 556	19 093	2 360	26 364
Ústecký	703 292	151 192	243 183	197 770	54 594	6 335	50 218
Moravskoslezský	1 057 012	203 662	366 663	310 025	120 668	6 536	49 458
ČR	9 034 544	1 574 856	2 963 972	2 794 996	1 117 830	47 253	535 637
2011 - podíl z úhrnu (v %)							
Karlovarský	100	21,50	33,16	27,32	7,19	0,89	9,93
Ústecký	100	21,50	34,58	28,12	7,76	0,90	7,14
Moravskoslezský	100	19,27	34,69	29,33	11,42	0,62	4,68
ČR	100	17,43	32,81	30,94	12,37	0,52	5,93
2001- počty osob							
Karlovarský	253 373	70 636	97 323	65 357	14 072	2 142	3 843
Ústecký	681 355	186 175	267 484	171 639	36 498	5 617	13 942
Moravskoslezský	1 048 129	264 307	405 758	277 081	81 384	5 520	14 079
ČR	8 575 198	1 975 109	3 255 400	2 431 171	762 459	37 932	113 127
2001 - podíl z úhrnu (v %)							
Karlovarský	100	27,88	38,41	25,79	5,55	0,85	1,52
Ústecký	100	27,32	39,26	25,19	5,36	0,82	2,05
Moravskoslezský	100	25,22	38,71	26,44	7,76	0,53	1,34
ČR	100	23,03	37,96	28,35	8,89	0,44	1,32

Poznámky: Úplné střední s maturitou a vyšší odborné včetně nástavbového

Zdroj: SLDB 2011 předběžné výsledky a vlastní výpočty

Během let 2001 – 2011 podstatně vzrostl počet vysokoškolsky vzdělaných lidí. Zatímco v roce 2001 se podíl vysokoškoláků v ČR pohyboval okolo 9 %, v době sčítání 2011 to bylo už přes 12 %. Procentuální nárůsty jsou patrné i u všech tří krajů. U Karlovarského i Ústeckého kraje je zřetelné větší pokulhávání v úrovni vzdělanosti za celostátním průměrem. Ještě v roce

2011 zde obyvatelstvo se základním vzděláním tvořilo celou pětinu obyvatelstva a podíl vysokoškolsky vzdělaných nepřesáhl ani 8 %. Kdežto Moravskoslezský kraj se může pochlubit vyšší úrovní vzdělanosti než zbylé dva kraje, ale v porovnání s českou republikou se stále drží pod průměrnými hodnotami.

Příznivě lze hodnotit i snižující se podíly osob s dosaženým základním vzděláním, který v ČR poklesl z 23 % v roce 2001 na 17 % v roce 2011. Podíly osob se středním vzděláním bez maturity a úplným středním vzděláním s maturitou se také za posledních deset let vyvíjely kladně. Negativní z hlediska úrovně vzdělanosti je růst počtu osob bez vzdělání. V roce 2001 jich bylo v ČR necelých 40 000, ale v roce 2011 přibýlo dalších 7 tisíc. Za deset let tak jejich počet narostl téměř o čtvrtinu. Přitom vůbec nejvyšší podíl lidí bez vzdělání je právě v Ústeckém a Karlovarském kraji, kde základní školu nenavštěvoval téměř každý stý dospělý. Absolutně nejvíce lidí bez vzdělání je naopak v kraji Moravskoslezském, konkrétně v roce 2011 to bylo 6 536 osob. Vysoké podíly nevzdělaných lidí však souvisí hlavně s přílivem imigrantů a výskytem národnostních menšin.

Tab. 18 Vysokoškolsky vzdělané obyvatelstvo podle pohlaví, Karlovarský, Ústecký a Moravskoslezský kraj, ČR, 2001, 2006 a 2011, v %

kraj	2001		2006		2011	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Karlovarský	8,02	4,09	8,08	5,46	6,74	7,91
Ústecký	5,75	4,62	7,31	5,66	8,06	9,44
Moravskoslezský	10,07	6,6	10,2	8,02	12,41	11,58
ČR	11,2	7,4	12,52	9,3	15,71	13,9

Zdroj: ČSÚ, Trh práce v ČR 1993 – 2011 a vlastní výpočty

V roce 2001 převažoval podíl mužů s vysokoškolským vzděláním v ČR podíl žen s vysokoškolským vzděláním o 3,8 %, zatímco v roce 2011 to bylo již jen 1,8 %. V Tab. 18 jsou zaznamenány významné rozdíly v dosažené úrovni vzdělání mezi pohlavími. Největší zlepšení úrovně vzdělanosti u žen bylo v Ústeckém kraji v roce 2011 oproti roku 2001 a to více než dvojnásobně (2,04). Do budoucna se dá očekávat dorovnání rozdílu úrovně vzdělanosti mezi pohlavími a ve vzdálené budoucnosti vyšší úroveň u žen než u mužů.

I zde se dá dokázat, že Karlovarský kraj a tedy i okres Sokolov má nejhorší vzdělanostní skladbu obyvatel. Vzdělanostní charakteristika české populace se mění v čase, a to hlavně směrem ke středoškolskému vzdělání s maturitou a k vysokoškolskému vzdělání, v Karlovarském kraji je tato tendence velice pozvolná. Index změny v Karlovarském kraji dokonce ukázal pokles podílu vysokoškolsky vzdělaných mužů z 8,02 % na 6,74 %. To může souviset zejména s nabídkou vysokých škol. Tento kraj má pouze jednu vlastní vysokou školu a to soukromou, ostatní vysoké školy fungují pouze jako detašovaná pracoviště univerzit z jiných krajů (ČSÚ, 2012f).

5.1.4 Národnostní složení obyvatelstva (včetně struktury dle státního občanství)

Skladba obyvatelstva podle národnosti vychází z historického vývoje a z mechanického pohybu obyvatelstva po druhé světové válce. Porovnávání okresy patří dlouhodobě mezi oblasti

s nejvíce smíšeným obyvatelstvem, ale jak je vidět z Tab. 19, tak se národnostní rozdíly začínají stírat.

V důsledku poválečného dosídlení pohraničí a pozdějších náborů do průmyslových oblastí hlavně ze Slovenska byla druhou nejvíce zastoupenou národností v roce 1991 právě slovenská. V porovnání se sčítáním v roce 1991, došlo ve všech okresech v roce 2001 k nárůstu podílu obyvatel, kteří se přihlásili k české národnosti a na druhou stranu k výraznému poklesu obyvatel hlásících se k národnosti slovenské, romské a německé. K české národnosti se v okrese Most v roce 2001 přihlásilo téměř 91% obyvatelstva.

Zjišťování národnosti patří k citlivým deklaratorním otázkám. Proto Zákon č. 158/1999 Sb., v § 6 odst. (4) stanovil, že údaje o národnosti stanoví každý podle svého rozhodnutí. Rozhodnutím tedy mohlo být i nevyplnění otázky. Proto se nám mohou zdát zejména předběžné výsledky sčítání 2011 poměrně zkreslené. Z přiložené tabulky vyčteme, že v případě ČR v roce 2011 nevyplnilo odpověď na dotaz ohledně národnosti téměř 30% obyvatel. Národnostní strukturu obyvatel ČR v roce 2001 ovlivnili částečně i cizinci s dlouhodobým pobytem, kteří byli v souladu s mezinárodním doporučením poprvé zahrnuti do celkového počtu obyvatel.

Tab. 19 Zastoupení obyvatelstva vybraných národností, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991, 2001 a 2011, v %

Národnost	SOKOLOV			MOST			KARVINÁ			ČR		
	1991	2001	2011	1991	2001	2011	1991	2001	2011	1991	2001	2011
Česká	79,8	85,2	64,1	87,6	90,9	67,0	73,4	82,2	61,0	81,2	90,4	63,7
Moravská	0,9	0,2	0,1	0,4	0,1	0,1	5,2	1,3	2,4	13,2	3,7	4,9
Slezská	0,0	0,0	0,0	.	0,0	0,0	2,8	0,7	0,9	0,4	0,1	0,1
Slovenská	9,9	5,3	2,8	7,0	3,3	1,7	8,4	5,7	3,6	3,1	1,9	1,4
Polská	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	8,4	6,8	5,0	0,6	0,5	0,4
Německá	6,1	4,6	2,3	1,7	1,2	0,6	0,2	0,2	0,1	0,5	0,4	0,2
Romská	1,1	0,5	0,1	0,8	0,3	0,5	0,4	0,1	0,1	0,3	0,1	0,0
ost. a nezj.	2,0	4,0	30,4	2,3	4,0	30,0	1,3	3,0	26,9	0,7	2,9	29,2

Zdroj: SLDB 1991, 2001 a 2011 (předběžné výsledky)

Nejrozporuplnější je zastoupení obyvatel romské národnosti. Romové, kteří se dříve často hlásili ke slovenské národnosti, měli možnost poprvé v roce 1991 svobodně zvolit vlastní romskou národnost. Této možnosti však téměř nevyužili. K romské národnosti se přihlásilo v ČR jen 0,3 % obyvatel. Podíly romské národnosti v okresech Sokolov a Most jsou dlouhodobě nad republikovým průměrem. I když odhady jejich počtu dle odborníků jsou mnohonásobně vyšší. Tyto zkreslené údaje je tedy nutno brát s rezervou.

Polská národnostní menšina je po slovenské druhou nejpočetnější v České republice. V okrese Karviná bylo při posledním sčítání zjištěno 5% obyvatel polské národnosti. Index změny oproti roku 1991 je 59 %. Přítomnost polské národnosti zvyšuje podíl věcího obyvatelstva, jak si dokážeme v následující kapitole 5.1.5.

Tab. 20 Vývoj počtu cizinců, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1996, 2004 až 2010

okres	1996	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Index 10/96
Sokolov	1 580	1 339	1 429	1 767	2 326	2 368	2 369	2 500	1,58
Most	2 820	1 712	2 109	2 823	5 268	5 574	3 745	3 532	1,25
Karviná	8 067	6 082	6 800	7 012	7 452	7 835	6 428	5 849	0,73
ČR	199 151	254 294	278 312	321 456	392 315	437 565	432 503	424 291	2,13

Poznámky: Cizince zahrnuté do obyvatelstva ČR představovali do roku 2003 cizinci s délkou pobytu v ČR nad 1 rok; od roku 2004 se mezi tyto cizince řadí cizinci s povolením k pobytu, tj. s pobytem trvalým, přechodným a dlouhodobým pobytem a cizinci, jimž byl v ČR udělen azyl

Zdroj: ČSÚ, 2011

S národnostní strukturou také souvisí struktura podle státní příslušnosti. Česká republika evidovala k 1.1. 2011 425 301 cizinců⁴. Do roku 2008 pokračoval rostoucí trend týkající se počtu cizinců legálně usazených v ČR. V souvislosti s ekonomickou krizí a pokračující recesí, od roku 2009, začaly počty cizinců na území ČR meziročně klesat (tab. 20). Kontinuální růst pozorujeme pouze v okrese Sokolov. Pokles počtu cizinců mezi roky 1996 a 2004 se všeobecně přičítá změnám legislativy.

Tab. 21 Věková struktura cizinců a podíl na obyvatelstvu v kraji, Karlovarský, Ústecký, Moravskoslezský a ČR, 2005, v %

kraj	Věková struktura			Podíly	
	0 - 14	15 - 64	65+	na obyvatelstvu v kraji	žen
Karlovarský	17,0	80,0	3,0	4,7	46,8
Ústecký	11,0	85,0	4,0	2,7	40,4
Moravskoslezský	6,9	86,6	6,5	1,6	34,3
ČR	9,0	88,0	3,0	.	40,4

Zdroj: ČSÚ, Cizinci v regionech ČR

Odlišná je věková struktura cizinců oproti věkové struktuře obyvatel ČR. Nízký podíl nejmladší a nejstarší složky obyvatelstva a naopak vysoký podíl obyvatel v produktivním věku (88 %). Souvisí to s častým ekonomickým motivem migrace. V souladu s rostoucí délkou pobytu cizinců pak postupně vzrůstá podíl dětské složky v populaci cizinců. Vyšší podíly dětské složky v Karlovarském a Ústeckém kraji v roce 2005 souviselo s relativně vysokým zastoupením cizinců s vietnamským, ukrajinským, případně slovenským a ruským státním občanstvím. Moravskoslezský kraj se odlišuje v podílu poproduktivní složky populace. Cizinci starší 65 let zde tvořili 6,5 % všech cizinců v kraji, přibližně polovinu těchto osob tvořili cizinci s polským občanstvím. Mezi cizinci převažují muži. Podíl žen cizinek se ve všech regionech pohybuje okolo 40 %. Podílem cizinců na obyvatelstvu v kraji se Karlovarský kraj se 4,7 % řadí na druhé místo hned za Hlavní město Praha s 12 % cizinců (ČSÚ, 2007).

⁴ tj. podle definice ČSÚ osoba s jiným než českým státním občanstvím (včetně osob bez státního občanství)

Tab. 22 Zastoupení cizinců podle státního občanství, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2003 a 2010

okres	2003					2010				
	Ukrajina	Slovensko	Vietnam	Rusko	Polsko	Ukrajina	Slovensko	Vietnam	Rusko	Polsko
Sokolov	344	562	214	105	70	320	444	673	136	69
Most	208	337	559	34	158	315	413	1 100	76	152
Karviná	161	2 071	97	83	3 645	135	1 572	236	104	3 300
ČR	62 282	64 879	29 046	12 605	15 766	124 281	71 780	60 289	31 807	18 242

Zdroj: ČSÚ, 2011

Nejčastější státní občanství cizinců v ČR jsou Ukrajina, Slovensko, Vietnam, Rusko a Polsko. Toto složení na prvních pěti místech se od roku 1997 nemění. V některých letech se na první pozici vystřídalala Ukrajina a Slovensko. V okrese Sokolov v roce 2003 nejvíce cizinců tvořily Slováci (562 osob). Na Mostecku dominovali Vietnamci (559 osob) a na Karvinsku Poláci (3645 osob). Analýza po 7 letech vykazovala výrazné početní změny. Slováky na Sokolovsku vystřídalali Vietnamci. V okrese Most došlo k dvojnásobnému nárůstu Vietnamců. Situace na Karvinsku v roce 2010 byla obdobná jako v roce 2003. V rámci pěti nejčastějších občanství cizinců na území ČR převažovaly ženy nad muži v případě občanů Ruska (ženy zde představovaly 54 % občanů Ruska) a Polska (ženy se na celkovém počtu cizinců s občanstvím Polska podílely 53 %). Nejvyšší převaha mužů byla zjištěna u cizinců s občanstvím Vietnamu, a to 59 % (ČSÚ, 2007).

V současné době začali Vietnamci usilovat o to, aby se staly státem uznanou národnostní menšinou. Ministerstvo vnitra jejich snahy však nepodporuje. Hlavním důvodem je to, že je k nám přivedly ekonomické zájmy a jejich společenství tu nevznikla historicky.

5.1.5 Struktura obyvatelstva podle náboženského vyznání

Náboženské vyznání patřilo stejně jako národnost k otázkám, které podle zákona o sčítání lidu vyplňoval každý podle svého rozhodnutí (odpověď tedy rovněž nemusela být uvedena). Náboženské vyznání obyvatelstva ČR se zjišťuje jednou za deset let právě při sčítání lidu, domů a bytů. Stupeň religiozity ve srovnání se sčítáním z roku 1991 výrazně klesl. Český statistický úřad uvádí však výsledky z roku 1991 méně přesné a nestabilní. V roce 1991 byl zaznamenán poměrně významný příklon k náboženství způsobený patrně atmosférou po pádu komunismu. Zatímco v roce 1991 se jako věřící deklarovalo téměř 44% občanů, v roce 2001 to bylo již jen 32%. Velké rozdíly přetrvávají mezi pohlavími. Religiozita žen je výrazně vyšší než mužů. Za rozdílem mezi počtem mužů a žen se ovšem ukrývá vliv věkového rozdílu. Podíl věřících ve vyšších věkových skupinách stoupá a také platí, že ženy se dožívají vyššího věku než muži. I proto zde žije více věřících žen než mužů.

Výsledky posledních publikovaných sčítání v 2001 také dokazují vliv vzdělání na počet osob hlásících se k náboženskému vyznání. Čím vyšší stupeň vzdělání, tím nižší počet věřících.

Tab. 23 Zastoupení obyvatelstva podle náboženského vyznání, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991 a 2001, v %

	Sokolov				Most			
	1991		2001		1991		2001	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
věřící	27,6	33,2	16,4	22,1	17,6	22,2	10,5	14,1
bez vyznání	52,1	48,2	76,0	71,0	61,4	58,4	81,4	78,4
nezjištěno	20,3	18,6	7,6	6,9	21,0	19,4	8,1	7,5
	Karviná				ČR			
	1991		2001		1991		2001	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
věřící	45,2	52,1	32,8	41,3	40,7	47,0	28,6	35,5
bez vyznání	38,8	33,6	59,5	51,9	42,3	37,7	62,2	56,0
nezjištěno	16,0	14,3	7,7	6,9	17,0	15,4	9,2	8,5

Zdroj: SLDB 1991 a 2001

Relativně nejvíce věřících žije v moravských krajích. To dokazují i hodnoty podílu věřících u okresu Karviná z výsledků sčítání v roce 2001 (tab. 23). I zde je viditelný rozdíl mezi muži a ženami, konkrétně 8,5 %. Jak již jsem nastínila v předchozí kapitole, je podíl věřících ovlivněn národnostním složením, v tomto případě polskou menšinou.

Naopak nejvyšší podíl osob bez vyznání, pohybující se přes 70 %, je soustředěn v Ústeckém a Karlovarském kraji. V těchto oblastech došlo k masivní výměně obyvatel v souvislosti s odsunem původních německých obyvatel. Nově přistěhovalí z různých končin republiky neměli možnost si na tomto vysídleném území vytvořit nové náboženské tradice. V roce 2001 tvořil podíl obyvatel bez vyznání na Mostecku dokonce 80 %. Po publikaci předběžných výsledků ze sčítání lidu 2011 bude nesnadné porovnat hodnoty s výsledky předešlých sčítání. Nově zavedená možnost volby pro osoby věřící, ale nehlásící se k církvi nebo náboženské společnosti, ve sčítacím listu osob, neumožní kvalitní porovnání s hodnotami za předešlá sčítání.

Tab. 24 Zastoupení obyvatelstva podle náboženského vyznání a věkových skupin, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2001, v %

okres	věřící			bez vyznání		
	0 - 24	25 - 49	50+	0 - 24	25 - 49	50+
Sokolov	14,95	23,45	61,6	38,66	41,43	19,91
Most	12,25	20,36	67,37	35,38	39,46	25,15
Karviná	19,7	21,83	58,46	39,64	35,11	25,25
ČR	13,85	31,54	54,59	27,14	51,46	21,38

Zdroj: SLDB 2001

Velkou roli však hraje i věk. Tendence vedou k výraznému poklesu osob hlásících se k náboženskému vyznání hlavně u mladších věkových kategorií. K podstatnému zvýšení počtu věřících dochází až od 50 let věku (tab. 24). Mladá věková struktura typická pro pohraniční okresy výrazně ovlivňuje procentuální zastoupení osob bez vyznání podle věku. Zatímco v ČR v roce 2001 představoval podíl osob bez vyznání do 25 let 27,14 %, u srovnávaných okresů byl podíl až o 12 % vyšší, konkrétně na Karvinsku.

5.1.6 Struktura obyvatelstva podle ekonomické aktivity

Ve zkoumaném období došlo ve složení obyvatelstva podle ekonomické aktivity ke změnám, které souvisely s celkovou transformací společnosti. Proto je nutné zmínit určitá fakta pro jasnější zhodnocení ekonomických tendencí zejména z výsledků sčítání lidu 1991 a 2001. V mezidobích (10 let) je sčítání lidu doplněno Výběrovým šetřením pracovních sil (dále VŠPS), prováděným taktéž Českým statistickým úřadem. Metodika ukazatelů zjišťovaných VŠPS koresponduje s definicemi a doporučeními Mezinárodní organizace práce (ILO), takže data mohou posloužit jako základ pro přímou mezinárodní srovnatelnost charakteristik trhu práce v různých zemích.

Změna politického systému včetně přechodu od centrálně plánované ekonomiky k politice volného trhu měla za následek pokles podílu ekonomicky aktivních osob mezi lety 1991 a 2001 o 12,6%, v přepočtu na obyvatelstvo ve věku 15-59 let o 18% (VŠPS, 2012). Snížila se tedy intenzita ekonomického zapojení obyvatelstva. Zatížení pracujících obyvatel u nás stoupá, to dokládá i Tab. 12 v kapitole 5.1.1. Musíme však zohlednit metodické rozdíly v ukazatelích ekonomické aktivity v jednotlivých sčítáních. Tyto rozdíly umožňují pouze omezenou srovnatelnost údajů v časové řadě.

V roce 2001 přibližně polovina české populace představovala osoby ekonomicky aktivní. Patrné rozdíly existují mezi ekonomickou aktivitou mužů a žen. V případě žen to bylo 45,3 % oproti podílu mužů 57,7 % (tab. 25). Míra ekonomické aktivity mužů má z dlouhodobého pohledu v podstatě klesající tendenci. Míra ekonomické aktivity žen více kolísala, má tendenci právě opačnou, tedy spíše růstovou. Podíl ekonomicky neaktivního obyvatelstva na celku populace vzrostl oproti roku 1991. Důvodů nárůstu podílu ekonomicky neaktivních v populaci je více. Jedním z nich je rostoucí počet seniorů a dalším prodlužování průměrné délky vzdělávání, tedy růst počtu studujících. Nejvyšší podíl ekonomicky neaktivních mužů i žen nalezneme v okrese Karviná (44,3 % muži a 55,4 % ženy). Rozdíly ve struktuře obyvatel podle ekonomické aktivity mezi okresy nejsou nijak výrazné.

Zdrojem pro růst ekonomické aktivity obyvatel je soubor osob ve věku 15 a více let. Počet osob 15letých a starších i jejich podíl na počtu trvale rostl. Vnitřní struktura této skupiny však vykazuje z pohledu ekonomické aktivity nepříznivý vývoj - zvyšuje se podíl osob v nejvyšších věkových kategoriích. Spolu s prodlužující se střední délkou života a s velmi nízkou porodností se potenciální zdroje pracovních sil postupně snižují a ve výhledu do budoucna lze očekávat situaci velmi napjatou. Do jaké míry bude tento nepříznivý stav korigovat migrace, ukáže až realita příštích desetiletí.

Tab. 25 Obyvatelstvo podle ekonomické aktivity a pohlaví, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2001

okres	Muži celkem	v tom			Ženy celkem	v tom		
		Ek. aktivní	Ek. neaktivní	s nezjištěnou ek. aktivitou		Ek. aktivní	Ek. neaktivní	s nezjištěnou ek. aktivitou
Počty osob								
Sokolov	46403	27189	18517	697	47204	22111	24683	410
Most	57266	32966	23382	918	59930	28365	30984	581
Karviná	137233	74245	60858	2130	142203	62062	78749	1392
ČR	4982071	2873522	2059663	48886	5247989	2379878	2834802	33309
Podíl z úhrnu obyvatelstva (v %)								
Sokolov	100,0	58,6	39,9	1,5	100,0	46,8	52,3	0,9
Most	100,0	57,6	40,8	1,6	100,0	47,3	51,7	1,0
Karviná	100,0	54,1	44,3	1,6	100,0	43,6	55,4	1,0
ČR	100,0	57,7	41,3	1,0	100,0	45,3	54,0	0,6

Zdroj: SLDB 2001

Stupeň ekonomické aktivity obyvatelstva závisí na mnoha faktorech, především tedy na počtu osob v produktivním věku, věkové skladbě, věkové struktuře žen ve fertilním věku a na počtu osob připravujících se na výkon povolání. Struktura ekonomicky aktivního obyvatelstva v roce 2001 také naznačuje rozdílný vývoj v jednotlivých okresech. Nejmenší procento zaměstnaných (39,65) opět nacházíme v okrese Karviná (tab. 26). Na Mostecku tvořil podíl nezaměstnaných v roce 2001 dokonce 10,3 %, což je zhruba o 6 % více než v celé ČR.

Tab. 26 Struktura ekonomicky aktivního obyvatelstva, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2001, v %

okres	Zaměstnaní	z toho			Nezaměstnaní
		zaměstnané osoby, zaměstnavatelé, samost. činní	pracující důchodci	ženy na mateřské dovolené	
Sokolov	46,16	43,87	1,51	0,62	6,51
Most	42,04	39,55	1,45	0,79	10,3
Karviná	39,65	37,5	1,21	0,72	9,13
ČR	46,59	43,72	1,76	0,8	4,74

Zdroj: SLDB 2001

Nízký podíl zemědělců v zaměstnanosti oproti republikovému průměru vykazují všechny tři okresy (pod 2 %). Díky rozsáhlé důlní činnosti není půdní fond příliš vhodný k zemědělskému obdělávání. Naopak zde je patrná dominance zaměstnanosti v průmyslu. V okrese Sokolov představuje až 41,48 % ze všech zaměstnaných. Všechny tři okresy však zaostávají v zastoupení terciérního sektoru.

Tab. 27 Podíl zaměstnaných podle vybraných odvětví ekonomické činnosti, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2001, v %

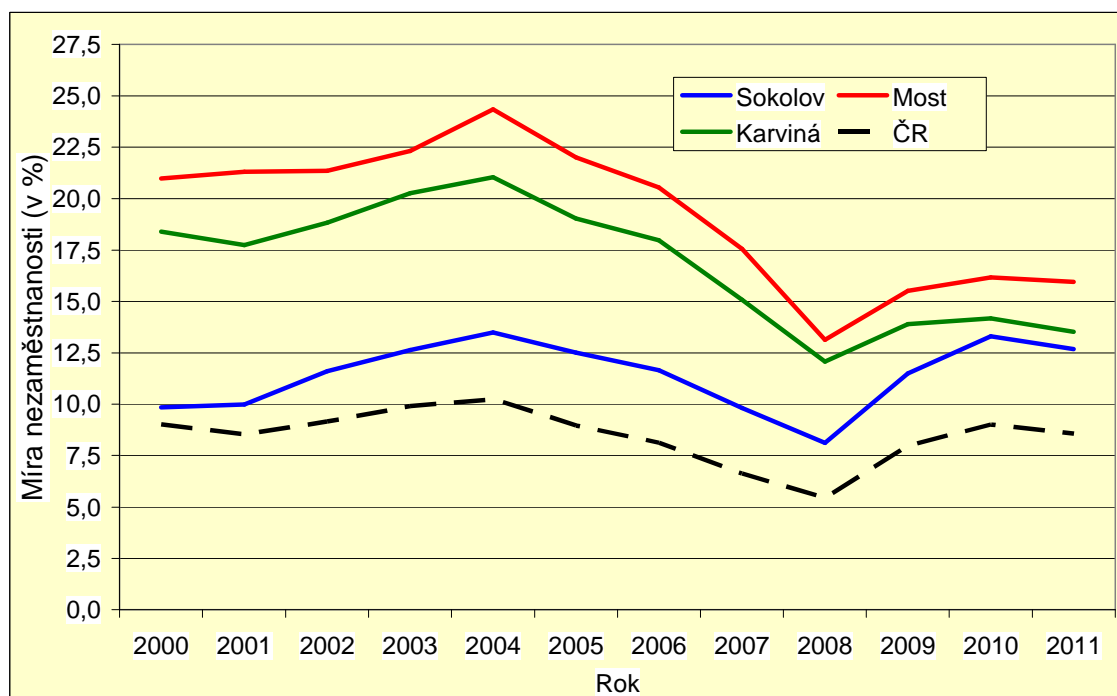
okres	zemědělství, lesnictví, rybolov	průmysl	stavebnictví	obchod a opravy	pohostinství a ubytování
Sokolov	1,71	41,48	7,30	8,08	3,65
Most	1,40	32,55	7,00	8,70	2,60
Karviná	0,72	34,10	5,49	11,14	3,81
ČR	4,50	29,90	8,70	10,80	3,70

Zdroj: SLDB 2001

Na strukturu ekonomického postavení obyvatel mají vedle demografického vývoje výrazný vliv sociální i ekonomické faktory. Jedná se v první řadě o růst nezaměstnanosti, zvyšování věkové hranice pro odchod do důchodu a prodlužování délky vzdělávání. Významným ukazatelem k porovnání struktury obyvatelstva podle ekonomické aktivity je míra nezaměstnanosti. Ve všech okresech zjišťujeme oproti hodnotám za ČR velice nadprůměrné hodnoty. Výrazný nárůst nezaměstnanosti v roce 2004 byl dozajista následkem zavedení nové metodiky.

Regionální diference nezaměstnanosti je v posledních desetiletích determinována hlavně sociálně ekonomickým rozvojem konkrétní oblasti, především tedy dopady průmyslové transformace, v menší míře pak skladbou obyvatel.

Obr. 10 Vývoj míry nezaměstnanosti, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2000- 2011, v %

Zdroj: MPSV 2012

Poznámka: Od července 2004 je použita nová metodika výpočtu míry nezaměstnanosti.

Na základě nejnovějších výsledků VŠPS činila míra registrované nezaměstnanosti v roce 2011 v okrese Sokolov 12,3 %, Most 15,9 %, Karviná 13,3 % přičemž hodnota pro celou ČR

byla 8,3 %. Nadprůměrné míry nezaměstnanosti v těchto pánevních oblastech přetrvávají dodnes. V minulosti jednostranně zaměřené okresy z hlediska průmyslu - těžký průmysl, se po roce 1989 začaly ekonomicky propadávat. Pro tyto okresy bylo nesnadné se adaptovat a zvykat si na jiné typy odvětvové činnosti (Hampl, 2001). Podíl osob zaměstnaných v průmyslu těžebním a hutnickém výrazně klesá, přesto v tomto odvětví nadále pracuje velké procento lidí. V okrese Sokolov z celkového podílu ekonomicky aktivních v roce 2001 pracovalo 8,7 % obyvatel v odvětví dobývání nerostných surovin, v okrese Most 8,95 % a v okrese Karviná téměř 15 %. V porovnání s republikovým průměrem je tato hodnota zanedbatelná – 0,02%.

5.1.6 Zhodnocení kapitoly o struktuře obyvatelstva

Pohraniční okresy Sokolov, Most a Karviná byly dlouhou dobu zaměřeny víceméně na těžký průmysl, což předurčovalo socioprofesionální strukturu obyvatelstva. To se odrazilo na struktuře obyvatelstva podle vzdělání, rodinného stavu a celkově na demografickém vývoji obyvatelstva.

Sestrojením věkových pyramid jsme ověřily předpokládanou mladší věkovou strukturu oproti celé ČR. Věková struktura v západočeských okresech je jednou z nejmladších v republice vůbec. Okres Karviná se podíly obyvatel podle jednotek věku mírně odlišuje od zbylých dvou okresů. Podíly podle hlavních věkových složek se okres Karviná nejvíce ztotožňoval se zastoupením těchto složek v celé republice v roce 2011. Tento moravský okres dnes dokonce disponuje nadprůměrnými hodnotami indexu stárí a průměrného věku. Tím se výrazně diferencuje od mladých českých okresů. Ve všech okresech je převaha mužů nad ženami větší než je průměr ČR. Příznivější poměr mezi ekonomicky neaktivní a ekonomicky aktivní složkou obyvatel z pohledu věkové struktury nalezneme ve všech třech okresech.

Vlivem nových trendů v soužití lidí se změnilo zastoupení osob podle rodinného stavu i ve zkoumaných okresech. Nejvýraznější vzrůst podílu svobodných a pokles podílu ženatých/vdaných byl zaznamenán v okrese Most. Podíly ovdovělých žen v roce 1991 i 2001 nedosahují v okresech republikového průměru.

Nejlepší úroveň vzdělání je na Karvinsku, kde evidujeme u obou pohlaví nejnižší podíl osob se základním vzděláním a nejvyšší podíl osob vysokoškolsky vzdělaných. Naopak nejnižší vzdělanost vykazuje okres Sokolov.

Všechny tři okresy patří dlouhodobě mezi oblasti s nejvíce smíšeným obyvatelstvem. V okresech Sokolov a Most je nadprůměrný podíl obyvatel slovenské, romské národnosti a německé národnosti. V okrese Karviná je vysoký podíl obyvatel polské a slovenské národnosti. Počty cizinců v ČR i v okresech každoročně stoupají. Na Sokolovsku a Mostecku převažují cizinci z Vietnamu a okresu Karviná je nejvíce cizinců Poláků.

Výrazné difference spatřujeme u struktury obyvatel podle náboženského vyznání. Nadprůměrný podíl věřících se vyskytuje v moravském okrese Karviná. Naopak nejvyšší podíly obyvatel bez vyznání vykazují okresy Sokolov a Most.

Přibližně polovina české populace představuje osoby ekonomicky aktivní. Z toho nejméně zaměstnaných v roce evidoval okres Karviná a nejvíce nezaměstnaných bylo v okrese Most. Všechny tři okresy zaostávají v zaměstnanosti v terciéru. Alarmující je zde vysoce nadprůměrná

míra nezaměstnanosti, nejhůře na tom je Mostecko, pak Karvinsko a na třetím místě teprve Sokolovsko.

5.2 Plodnost, úmrtnost a potratovost

Regionální analýza plodnosti a úmrtnosti vykazuje určité odlišnosti. Ty jsou dány hlavně typem regionu, ve kterém se okres nachází. Porodnost v porovnání s úmrtností je více ovlivnitelná událostmi, které probíhají v dané společnosti.

5.2.1 Plodnost

Největší dopad na budoucí populační vývoj bude mít transformace plodnosti. Hodnoty jejích ukazatelů na přelomu tisíciletí překonaly všechna dosud naměřená historická maxima a minima. V období 1991 – 1994 se úhrnná plodnost propadla na úroveň posledního historického minima z roku 1936 a to na 1,67 živě narozeného dítěte na 1 ženu. Další poklesy úrovně plodnosti pokračovaly až do roku 1999, kdy bylo v ČR vytvořeno dosud nepřekonané minimum ve výši 1,13. Hluboký pokles porodnosti byl ovlivněn snížením intenzity plodnosti žen do 30 let. Nejvyšší intenzita plodnosti se přesunula do vyššího věku. Hodnota úhrnné plodnosti v posledním měřeném období činila 1,48. Vůbec poslední známá hodnota úhrnné plodnosti v roce 2011 byla 1,43. Situace v jaké se nyní nachází Česká republika není příznivá, ale naděje na oživení tu ještě je. Nízké plodnosti může pomoci právě přistěhovalectví, ale muselo by nabýt obrovských rozměrů (Fialová aj, 2010).

Tab. 28 Úhrnná plodnost a průměrný věk matek při narození prvního dítěte, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991 - 2010

okres	1991-1994	1995-1998	1999-2002	2003-2006	2007-2010
úhrnná plodnost					
Sokolov	1,76	1,31	1,23	1,30	1,55
Most	1,68	1,20	1,22	1,34	1,53
Karviná	1,68	1,21	1,15	1,21	1,44
ČR	1,67	1,20	1,15	1,25	1,48
průměrný věk matek při narození prvního dítěte					
Sokolov	21,39	22,59	23,85	25,09	25,84
Most	21,64	22,53	23,80	25,08	26,19
Karviná	22,00	22,88	24,10	25,19	26,14
ČR	22,61	23,85	25,13	26,45	27,39

Zdroj: Demografická ročenka okresů ČR 1991-2006, Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Okresy Sokolov, Most a Karviná jako okresy pohraniční vykazují dlouhodobě vyšší, nadprůměrné hodnoty úhrnné plodnosti. Okres Karviná se svými hodnotami úhrnné plodnosti nejvíce blíží průměru za ČR. Okresy Sokolov a Most trvale patří k okresům s nejvyšší úhrnnou plodností vůbec. Maximum 1,76 živě narozeného dítěte na 1 ženu v prvním období, následuje maximum 1,55 v posledním sledovaném období u okresu Sokolov. Velmi podobné hodnoty vykazuje i Mostecko.

Snížování ukazatele úhrnné plodnosti bylo do značné míry ovlivněno narůstáním věku matek při narození prvního dítěte. Index nárůstu mezi posledním a prvním sledovaným obdobím

v ČR je téměř 5 let. Zatímco na počátku devadesátých let se průměrný věk matky při narození prvního dítěte v ČR pohyboval okolo 22,6 let, mezi lety 2007-2010 to bylo už 27,4 let. I zde naše okresy vykazují nadprůměrné hodnoty oproti průměru za ČR. Nejmladší prvorodičky najdeme na Sokolovsku, dnes 25, 84 let (tab. 28).

Tab. 29 Živě narození podle věku matky, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991, 2001 a 2010, v %

okres	1991					
	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 34	35 - 39	40 +
Sokolov	19,30	45,64	23,07	8,59	2,84	0,57
Most	19,40	46,27	23,30	7,46	2,92	0,58
Karviná	16,55	45,04	25,24	9,77	2,91	0,50
ČR	13,20	44,70	26,47	9,32	3,43	0,59
okres	2001					
	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 34	35 - 39	40 +
Sokolov	9,52	29,22	38,42	16,77	5,19	0,76
Most	10,00	31,95	34,96	17,08	5,31	0,62
Karviná	8,53	30,30	39,58	15,31	5,58	0,71
ČR	4,20	27,54	43,56	18,03	5,71	0,94
okres	2010					
	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 34	35 - 39	40 +
Sokolov	7,50	24,41	28,30	25,74	12,06	1,99
Most	6,43	21,18	29,50	28,90	11,66	2,23
Karviná	5,71	22,31	30,67	28,72	10,67	1,88
ČR	2,85	13,19	30,89	37,43	13,83	1,79

Poznámky: Podíly ve věkové kategorii do 14 let jsou zanedbatelné a doplňují podíly do 100 %.

Zdroj: Demografická ročenka krajů 2001-2010, Demografická ročenka okresů České republiky (1991-2006), Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Věk matky při narození dítěte se stále zvyšuje. Proto je nutné se podívat na vývoj podílů živě narozených podle věku matky v posledních dvaceti letech (tab. 29). Výrazněji poklesl podíl dětí narozených matkám do 19 let, z 13,20 % na 2,85 % v ČR. A zároveň vzrostl podíl dětí narozených matkám po třicítce a pětatřicítce. Nejvíce dětí v ČR se dnes, stejně jako v roce 2001, rodí matkám ve věku 25- 29 let. V roce 1991 tvořily největší podíl děti narozené matkám ve věku 20-24 let.

Srovnáme-li vývoj těchto podílů ve zkoumaných okresech, zjistíme menší odlišnosti. Okresy Sokolov a Most výrazně zaostávají za republikovým průměrem v trendu odkladu mateřství do vyššího věku. Vše souvisí se skladbou obyvatelstva, zejména s mladou věkovou strukturou a množstvím imigrantů. Patrný je rozdíl např. v roce 2010, kdy podíl dětí narozených matkám ve věku 30-34 v ČR představoval 37,43 %, zatímco u všech tří okresů se tento podíl pohyboval pod 28 %. To svědčí o tom, že v současné době České republiky nejvíce dětí přivedou na svět matky ve věkové skupině 30-34 let, kdežto ve zkoumaných SPR je to ještě ve skupině 25-29 let.

Tab. 30 Podíl živě narození dětí mimo manželství, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991-2010, v %

okres	1991-1994	1995-1998	1999-2002	2003-2006	2007-2010
Sokolov	28,67	39,50	47,47	52,94	58,25
Most	25,29	37,84	49,81	58,66	59,22
Karviná	13,43	20,90	30,02	40,24	48,24
ČR	11,93	17,31	22,78	31,02	37,48

Zdroj: Demografická ročenka krajů 2001-2010, Demografická ročenka okresů České republiky (1991-2006), Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Významně – více než průměrný věk při narození dítěte i úhrnná plodnost – je územně diferencován podíl dětí narozených mimo manželství. Tato charakteristika dokonce patří mezi nejvíce územně diferencované demografické ukazatele. V případě okresů Sokolov a Most překračuje dnes podíl padesát procent. Hodnoty u okresu Karviná už nejsou tak alarmující, nicméně pořád převyšují průměr ČR. Nejdynamičtěji se tento ukazatel vyvíjel u okresu Most mezi prvním a druhým zkoumaným obdobím a to z 25,29 % na 37,84 %.

Podíl dětí narozených mimo manželství se zvyšoval především na počátku devadesátých let. V současné době je tento podíl vysoký, ale tempo růstu již není tak výrazné. Tento ukazatel je do jisté míry ovlivněn i stylem života, vedle vzdělanosti a postavení žen nebo stupněm sekularizace⁵ společnosti. Vývoj podílu živě narozených dětí mimo manželství lze považovat za nežádoucí společenský jev a je charakteristickým znakem měnícího se reprodukčního chování.

Mezi vedlejší demografické procesy, které ovlivňují přirozenou měnu pozitivně ve smyslu zvyšování porodnosti, patří sňatečnost, naopak negativní vliv mají potratovost a rozvodovost.

5.2.2 Úmrtnost

Na rozdíl od narození, jakožto vědomé události, je úmrtí nevědomá událost, nelze se ji tedy vyhnout. Přesto byl vývoj celkové úmrtnosti v ČR v devadesátých letech dvacátého století a na přelomu tisíciletí velmi příznivý. Náznaky zlepšení úrovně úmrtnosti se začaly projevovat v druhé polovině 80. let, především díky zlepšení životního prostředí, lékařské péče a celkové životní úrovně. Existující rozdíly v úrovni úmrtnosti mezi jednotlivými regiony úzce souvisí právě s historickým vývojem, geografickou polohou ekonomickým charakterem jednotlivých okresů. Změny ke zlepšení byly zaznamenány, přesto nedochází k významnějšímu zmenšování rozdílů mezi okresy. Tradiční rozdíly mezi některými okresy zůstávají i nadále. Okresy Sokolov, Most i Karviná patří mezi okresy s dlouhodobě nejhoršími úmrtnostními poměry. Spadá sem celá oblast na severozápadě Čech a na severu Moravy (Pavlík, Kučera, 2002).

Základní ukazatel vyjadřující úroveň úmrtnosti je hrubá míra úmrtnosti. Pokud necháme hrubou míru úmrtnosti nestandardizovanou, dojde ke zkreslení, neboť věková struktura SPO Sokolov, Most a Karviná je rozdílná. Liší se i intenzity úmrtnosti v jednotlivých věkových skupinách.

Tab. 31 Hrubá míra úmrtnosti před standardizací a po standardizaci, Most, Karviná a ČR, 2010 v ‰

úmrtnost	Sokolov	Most	Karviná	ČR
hrubá míra úmrtnosti	9,79	10,40	11,02	10,16
standardizovaná hrubá míra úmrtnosti	8,19	8,57	8,57	.

Zdroj: Demografická ročenka krajů 2001-2010, Demografická ročenka okresů České republiky (1991-2006), Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Celková úroveň úmrtnosti vyjádřená nadějí dožití při narození, neboli střední délkou života, se od roku počátku 80. let do roku 2010 výrazně snížila. V ČR z počáteční hodnoty, u mužů 67,0 roku a u žen 74,1 roku, došlo ke zlepšení v posledním období na 73,9 roku u mužů a 80,1 roku u žen, což znamená prodloužení průměrné délky života o 6,9 resp. 6,0 roku. U srovnávaných okresů byly hodnoty změn poměrně odlišné. Nadprůměrné zlepšení u mužů

⁵ příklon k pozemskému světu, tedy odklon od náboženství. Termín lze přibližně přeložit jako zesvětštění (Vodáková, Petrusek, s. 977).

okresy Sokolov a Most. Okres Sokolov zaznamenal zlepšení u mužů o 7,3 roku a u žen o 6,2 roku, okres Most u mužů o 7,3 roku a u žen o 5,3. Naopak menší zlepšení u obou pohlaví spatřujeme v okresu Karviná - u mužů o 5,3 a u žen o 5, 1. Hodnoty střední délky života narůstaly pozvolna, největší nárůst byl zaznamenán na počátku 90. let. Postupně se i stírá rozdíl mezi pohlavími. Zatímco v období 1981-1985 činil rozdíl 7,1 roku, v posledním období 2006-2010 byl rozdíl mezi pohlavími už jen o 6,2 roku (tab. 32).

Tab. 32 Naděje dožití při narození podle pohlaví, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1981-2010

okres	1981-1985		1986-1990		1991-1995		1996-2000		2001-2005		2006-2010	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Sokolov	64,4	72,1	66,0	72,3	66,9	73,9	69,0	76,9	70,8	77,8	71,7	78,3
Most	64,2	72,4	65,4	73,1	66,8	73,8	68,7	75,8	69,8	76,3	71,5	77,7
Karviná	66,3	73,9	66,5	73,7	67,2	74,7	69,1	77,2	70,3	77,8	71,6	79,0
ČR	67,0	74,1	67,5	74,7	68,7	75,7	70,8	77,7	72,1	78,6	73,9	80,1

Zdroj: Demografická ročenka kraje 2001-2010, Demografická ročenka okresů České republiky (1991-2006), Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

K viditelnému zlepšení došlo také u naděje dožití ve středním věku a ve věku 65 let. Naděje dožití ve věku 45 let za sledovaná období vzrostla u mužů v ČR o 2,3 roku, v okresu Sokolov to bylo také o 2,3 roku, v okresu Most o 2,1 roku a na Karvinsku o 2,2 roku. U žen to bylo pod 2,0 roku, Most dokonce pouze o 1,1 roku. Podobné hodnoty rozdílu mezi obdobími jsou patrné i v naději dožití ve věku 65 let. Stále zde platí, že všechny tři okresy nadějí dožití obyvatelstva zdaleka nedosahují průměrných celorepublikových hodnot, hranice 80 let u žen bude v nejbližších letech patrně dosažena i v těchto pohraničních okresech (tab. 33).

Tab. 33 Naděje dožití při narození, ve věku 45 let a ve věku 65 let podle pohlaví, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1996-2010

okres	Naděje dožití při narození			Naděje dožití ve věku 45 let			Naděje dožití ve věku 65 let		
	1996-2000	2001-2005	2006-2010	1996-2000	2001-2005	2006-2010	1996-2000	2001-2005	2006-2010
	MUŽI								
Sokolov	69,0	70,8	71,7	26,6	28,2	28,9	11,7	12,9	13,9
Most	68,7	69,8	71,6	26,4	27,1	28,5	11,9	12,3	13,4
Karviná	69,1	70,3	71,7	26,8	27,8	29,0	12,6	13,1	14,2
ČR	71,0	72,3	74,0	28,5	29,5	30,8	13,5	14,1	15,1
okres	ŽENY								
	1996-2000	2001-2005	2006-2010	1996-2000	2001-2005	2006-2010	1996-2000	2001-2005	2006-2010
	ŽENY								
Sokolov	76,9	77,8	78,3	33,3	34,1	34,5	16,6	17,0	17,4
Most	75,8	76,3	77,7	32,9	32,7	34,0	16,0	15,6	16,7
Karviná	77,2	77,8	79,0	33,7	34,0	35,1	16,6	16,9	17,8
ČR	77,8	78,7	80,1	34,2	34,9	36,1	16,8	17,3	18,4

Zdroj: Demografická ročenka kraje 2001-2010, Demografická ročenka okresů České republiky (1991-2006), Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Hodnotou kvocientu kojenecké úmrtnosti, tedy počtu zemřelých k počtu živě narozených, se Česká republika řadí mezi země s nejnižší kojeneckou úmrtností nejen v Evropě, ale i ve světě.

Nízké hodnoty kojenecké úmrtnosti stabilně dosahované v posledních letech svědčí hlavně o vysoké úrovni perinatální a neonatální lékařské péče (Fialová, aj 2010).

Tab. 34 Kvocient kojenecké úmrtnosti, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991-2010, v ‰

okres	1991-1994	1995-1998	1999-2002	2003-2006	2007-2010	rozdíl 07-10/ 91-94
Sokolov	9,04	5,94	4,08	5,35	4,00	5,04
Most	9,19	11,80	7,59	7,08	4,46	4,73
Karviná	9,95	7,77	5,13	4,04	4,43	5,52
ČR	9,18	6,20	4,21	3,59	2,88	6,30

Zdroj: Demografická ročenka krajů 2001-2010, Demografická ročenka okresů České republiky (1991-2006), Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

K největšímu zlepšení kojenecké úmrtnosti v ČR za posledních dvacet let dle Tab. 33 došlo právě na počátku 90. let. Hodnoty u jednotlivých okresů v daných obdobích jsou rozporuplné. V prvním období okresy držely krok s republikovým průměrem. V období 1995-1998 je zajímavá hodnota 11,8 ‰ u okresu Most, která poté výrazně poklesla na 7,59 ‰. Zřejmě to bylo způsobeno náhodnou věkovou strukturou a také faktem, že v menších územních jednotkách, jako jsou právě okresy, se i malé změny mohou projevit výrazným a nevysvětlitelným výkyvem. Nicméně i zde spatřujeme nadprůměrné hodnoty oproti republikovému průměru, který se posledních pár let drží na historickém minimu.

Tab. 35 Relativní struktura zemřelých podle hlavních příčin smrti a podle pohlaví, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2001 a 2010, v ‰

příčiny úmrtí	SOKOLOV				MOST				KARVINÁ				ČR			
	2001		2010		2001		2010		2001		2010		2001		2010	
	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž
Novotvary	29,4	25,7	30,7	28,8	32,7	27,7	30,5	25,5	30,7	26,4	27,9	23,6	30,6	25,3	31,6	25,5
Nemoci OS	50,5	59,6	46,3	52,1	47,8	61,7	51,7	65,7	47,0	61,6	49,0	64,6	50,4	62,3	48,1	60,8
Nemoci DS	4,3	5,6	7,6	11,1	6,0	3,3	5,0	2,6	7,2	3,8	6,2	4,6	5,0	4,1	6,7	5,8
Nemoci TS	5,7	4,0	4,8	3,9	5,3	4,7	3,4	3,3	5,7	4,0	7,7	4,1	5,0	3,7	5,3	4,2
Vnější příčiny	10,1	5,1	10,6	4,1	8,3	2,6	9,4	2,9	9,4	4,2	9,1	3,1	8,9	4,6	8,4	3,7

Poznámky: Nemoci OS – nemoci oběhové soustavy

Nemoci DS – nemoci dýchací soustavy

Nemoci TS – nemoci trávicí soustavy

Vnější příčiny nemocnosti a úmrtnosti

Zdroj: Demografická ročenka krajů 2001-2010, Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Tab. 36 Standardizovaná úmrtnost podle pohlaví a vybraných příčin smrti, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2010

okres	Úhrn	z toho příčina smrti				
		novotvary	nemoci OS	nemoci DS	nemoci TS	vnější příčiny
Muži						
Sokolov	1 162,8	297,3	538,6	88,2	43,6	113,7
Most	1 092,3	298,2	564,0	50,3	30,6	91,5
Karviná	1 133,7	275,6	539,1	67,2	77,0	93,1
ČR	940,8	266,9	424,4	58,9	45,2	74,7
Ženy						
Sokolov	642,7	178,7	300,0	62,5	24,1	27,5
Most	671,5	175,9	406,3	17,8	22,2	21,5
Karviná	632,2	152,3	354,6	31,1	28,9	22,5
ČR	557,1	149,5	282,4	29,2	24,1	23,4

Poznámky: Nemoci OS – nemoci oběhové soustavy

Nemoci DS – nemoci dýchací soustavy

Nemoci TS – nemoci trávicí soustavy

Vnější příčiny nemocnosti a úmrtnosti

Zdroj: Demografická ročenka krajů 2001-2010, Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Při analýze úmrtnosti bychom neměli opomenout zastoupení vybraných příčin smrti v populaci okresu Sokolov, Most, Karviná v porovnání s populací ČR. Nejčastější příčinou smrti obyvatel u nás jsou nemoci oběhové soustavy. V roce 2010 ve více než 54 % případů vedly k úmrtí právě nemoci z této skupiny, což je zhruba o 2 % méně než v roce 2001. Míra smrtelnosti mužů je zpravidla vyšší než míra smrtelnosti žen. Výjimkou jsou pouze právě nemoci oběhové soustavy, jímž častěji podlehnou ženy, zhruba o 12 % . (tab. 35).

Nádorová onemocnění tvoří více než čtvrtinu všech úmrtí, konkrétně 28, 55 %. V porovnání s rokem 2001 pozorujeme mírný nárůst o 0,6 %. Velký podíl zemřelých na těchto dvou nejčastějších příčinách úmrtí je způsoben vysokým věkem zemřelých. Další tři významné skupiny příčin úmrtí – nemoci dýchací soustavy, nemoci trávicí soustavy a vnější příčiny – se vzhledem k jejich relativně nízké intenzitě nepodílely na celkové změně úmrtnostních charakteristik tak zásadním způsobem.

Porovnáme-li strukturu zemřelých ČR podle příčin se strukturou v SPO, vykazují tyto okresy stejný trend jako v celé ČR. Tedy mírný nárůst podílu úmrtí na novotvary a mírný pokles podílu úmrtí na kardiovaskulární choroby. Největší podíl žen zemřelých na nemoci oběhové soustavy v roce 2010 byl v okrese Most, 65,7 %. Na Mostecku byl také v roce 2001 nejvyšší podíl mužů (32,7 %) zemřelých na novotvary.

5.2.3 Potratovost

Potratovost se jako demografický proces váže k základním procesům lidské reprodukce, úmrtnosti i porodnosti. V ČR je realizovaná taková zdravotní politika, která vede ke snižování počtu interrupcí a prevenci nechtěných těhotenství díky poradenství a služeb plánovaného rodičovství. Zásadní pokles počtu interrupcí proběhl v 90. letech, zhruba o dvě třetiny. V posledních letech se pokles zpomaluje. Počet potratů výrazně klesl především díky redukci počtu umělých přerušování těhotenství. Ty se v důsledku snadnější dostupnosti antikoncepčních prostředků a lepší zdravotní péči podařilo snížit o téměř 80 %.

Tab. 37 Vývoj úhrnné potratovosti, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1992-2010, v

	1992-1994	1995-1998	1999-2002	2003-2006	2007-2010
Sokolov	1,26	0,92	0,80	0,70	0,67
Most	1,48	0,99	0,82	0,76	0,71
Karviná	1,20	0,86	0,68	0,57	0,59
ČR	1,21	0,79	0,63	0,54	0,53

Zdroj: Demografická ročenka okresů České republiky (1991-2006), Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Tab. 38 Potraty podle druhu, způsobu provedení na 100 narozených, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2010

okres	Samovolné potraty	Umělá přerušení těhotenství				Mimoděložní těhotenství	Potraty celkem
		miniinter-rupce	jiná legální	celkem	z toho ze zdravotních důvodů		
Sokolov	12,96	18,54	7,95	26,49	3,5	2,18	41,63
Most	14,99	24,02	7,92	31,94	4,51	1,62	48,55
Karviná	14,57	17,1	6,39	23,48	4,04	1,55	39,61
ČR	11,9	15,15	5,28	20,43	3,77	1,1	33,44

Poznámky: Ostatní potraty nejsou zahrnuty.

Zdroj: Demografická ročenka okresů České republiky (1991-2006), Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Obecně lze říci, že v Čechách je vyšší potratovost než na Moravě. Podle mě to určitě souvisí i s nižším podílem věřících. Nejvyšší potratovost je na severu a severozápadě Čech. Úhrnná potratovost, součet všech specifických měr potratovosti za jednotlivé věkové kategorie plodného období ženy, výrazně v čase klesala až na současnou hodnotu 0,5. Tři porovnávané okresy opět zaznamenaly nadprůměrné hodnoty po všechna sledovaná období. Nejvyšší úhrnnou potratovost dlouhodobě vykazuje okres Most, v období 2007-2010 to bylo 0,71.

Z příložené Tab. 38 můžeme vidět rozdíly v potratovosti mezi ČR a třemi okresy. Ve všech třech okresech se vykoná více uměle přerušených těhotenství. Ženy zde prodělají i více samovolných potratů, což souvisí s vyšším výskytem rizikových těhotenství u starších žen. V okresech Most a Karviná na 100 narozených připadalo v roce 2010 okolo 15 samovolných potratů. Bylo zde zaznamenáno i více mimoděložních těhotenství.

Všechny ukazatele potratovosti závisí na věkové skladbě obyvatelstva. Míry tedy neměří přímo potratovost, ale její výsledný efekt v populaci. Proto je považujeme za doplňkové charakteristiky procesu vymírání a rození (reprodukce).

5.2.4 Zhodnocení kapitoly o plodnosti, úmrtnosti a potratovosti

V posledních dvaceti letech zaznamenala česká společnost odklon od tradičních vzorců reprodukčního chování. Již neplatí model, kdy bylo typické uzavírání sňatku v časném věku a vysoký podíl manželských dětí. Úhrnná plodnost se snižovala, až dosáhla na přelomu tisíciletí historického minima. Obdobně se vyvíjela úhrnná plodnost i ve všech třech okresech. Okres Sokolov a Most za všechna sledovaná období dosahovaly nadprůměrných hodnot, kdežto okres Karviná si udržuje průměrnou úhrnnou plodnost. Velký vliv na celkovou úroveň plodnosti má i

nárůst průměrného věku při narození prvního dítěte. V České republice se nejvíce dětí narodí matkám ve věku 30-34 let, v našich SPO je to ve věkové skupině 25-29 let. Podíly živě narozených dětí mimo manželství jsou taktéž vysoce nadprůměrné.

Okresy Sokolov, Most i Karviná patří k okresům s dlouhodobě nepříznivými úmrtnostními poměry. Naděje dožití při narození zdaleka nedosahuje průměrných hodnot za celou ČR. Nejvíce se přibližuje okres Karviná. Kojenecká úmrtnost zaznamenala také výrazné zlepšení, nicméně nepatří k prokazatelným ukazatelům. Standardizovaná úmrtnost podle příčin smrti u obou pohlaví dosahuje nadprůměrných hodnot ve všech třech okresech. Největší rozdíly u mužů jsou v úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy a úmrtí na vnější příčiny.

Úhrnná potratovost je v okresech vyšší než je průměr za ČR. Celkově se zde provádí častěji UPT, nejvíce na Mostecku.

5.3 Sňatečnost a rozvodovost

V případě sňatečnosti a rozvodovosti mohou být zaznamenány během krátké doby větší výkyvy, a to jak ve vývoji počtu sňatků a rozvodů, tak v intenzitě sňatečnosti a rozvodovosti. Velký vliv zde má úprava legislativy.

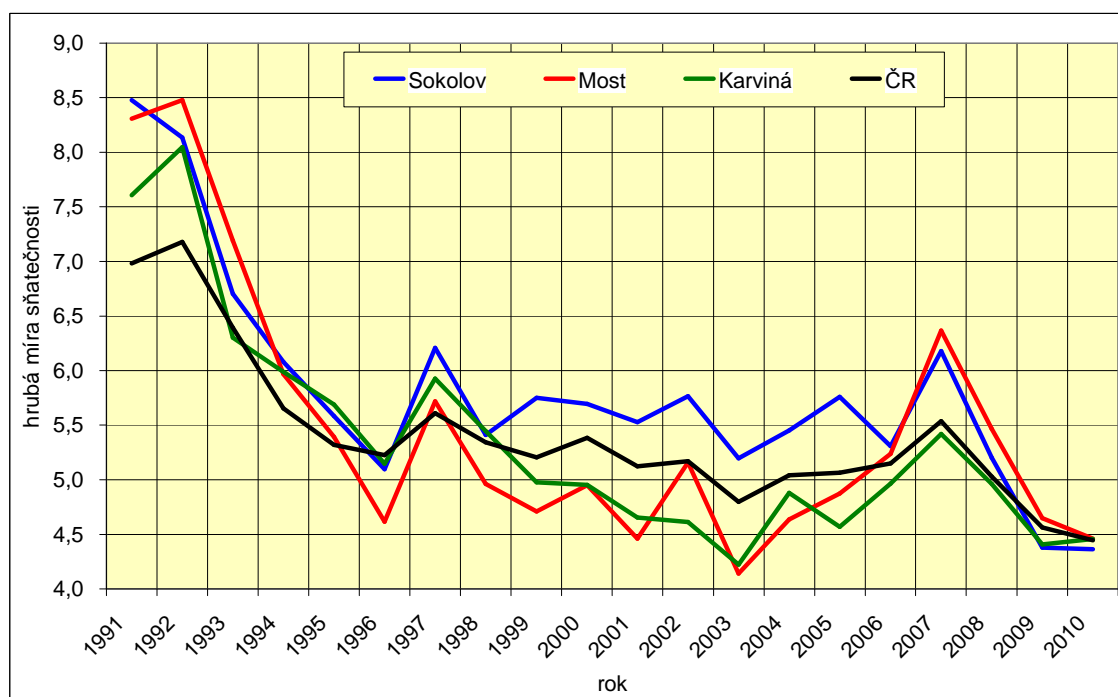
5.3.1 Sňatečnost

Vývoj sňatečnosti byl na počátku 90. let výrazně pozměněn. Politický převrat přinesl především mladé generaci nové možnosti v seberealizaci, ale také měla ztížené životní podmínky (zvýšené životní náklady). Mladí lidé tedy nevstupovali do manželství, protože nebyly dostatečně ekonomicky a sociálně zabezpečeny. Nastaly výrazné změny ve sňatkovém chování obyvatelstva – snížení počtu sňatků, nárůst nesezdaných soužití a pokles intenzity sňatečnosti v nižším věku, zejména 20-24 let (Rychtařková, 1996).

Na počátku 21. století je úroveň sňatečnosti u nás velmi nízká. Do manželství vstupuje absolutně i relativně velmi málo mužů i žen ve sňatku schopném věku. V roce 2011 bylo uzavřeno v novodobé historii České republiky zatím nejméně sňatků, jen 45 137. Přitom se ve věku příznivém pro uzavírání sňatku stále ještě nacházely v tomto období početné generace narozených v sedmdesátých letech.

Úroveň sňatečnosti je do jisté míry popsána hrubou mírou sňatečnosti, která měla klesající trend (obr. 11). Ukazatel je však ovlivněn věkovou strukturou populací; např. v okresech s relativně mladým obyvatelstvem (právě naše SPO) je i při stejné intenzitě sňatečnosti hrubá míra sňatečnosti vždy vyšší než ve věkově starší populaci. Celorepublikově tento ukazatel od roku 1991 klesl z hodnoty 7 ‰ na 4,4 ‰ v roce 2010. Podobný vývoj byl zaznamenán i na regionální úrovni, kde v roce 1991 dosahovala např. v okresu Sokolov hodnoty 8,5 ‰ a v roce 2010 4,4 ‰. Snížení ukazatele hrubé míry sňatečnosti koreluje s celkovým poklesem počtu uzavřených sňatků.

Obr. 11 Vývoj hrubé míry sňatečnosti, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991-2010, v ‰

Zdroj: Demografická ročenka okresů České republiky (1991-2006), Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Nový charakter sňatkového chování lze ověřit i z Tab. 39 výrazným nárůstem průměrného věku při prvním sňatku, kde činil u mužů v roce 1991 pouze 24,1 let a zvýšil se na 32,2 let (rozdíl 8,1 let). U žen se ve stejných časových intervalech zvýšil z 21,4 na 29,4 (rozdíl 8 let). Nejmladší ženichy a nevěsty, vstupující do manželství, vykazuje okres Karviná a to ve všech sledovaných letech. Předpokládala jsem nejnižší hodnoty spíše u zbylých dvou okresů, ale zřejmě tu může hrát menší roli i náboženská struktura obyvatel. Rozdíl oproti ČR u obou pohlaví činí dnes v případě Karvinska zhruba o 2 roky méně.

Tab. 39 Průměrný věk při prvním sňatku podle pohlaví, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991, 2001, 2005 a 2010

okres		1991	2001	2005	2010
Sokolov	ženich	24,1	28,1	30,1	31,6
	nevěsta	21,5	25,2	26,7	28,2
Most	ženich	23,9	28,1	29,5	32,1
	nevěsta	20,9	25,4	26,7	29,1
Karviná	ženich	23,9	27,2	28,8	30,3
	nevěsta	21,1	24,7	26,0	27,3
ČR	ženich	24,1	27,6	29,3	32,2
	nevěsta	21,4	25	26,7	29,4

Zdroj: Demografická ročenka okresů České republiky (1991-2006), Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Tab. 40 Faktická manželství, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2001

okres	Podíl faktických manželství z počtu úplných rodin	Faktická manželství celkem	Podíl neúplných rodin
Sokolov	12,2	2 494	15,5
Most	10,5	2 665	14,8
Karviná	6,0	3 913	9,3
ČR	5,4	125 269	13,5

Poznámky: V roce 1991 byl v ČR počet faktických manželství 84 934.

Zdroj: Demografická ročenka okresů České republiky (1991-2006), Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Od počátku 90. let sledujeme změny reprodukčního chování a to souvisí i s vytvářením alternativních forem partnerského soužití. Evidentní je nárůst osob v nesezdaném soužití. Oproti roku 1991, kdy bylo v ČR okolo 85 tisíc faktických manželství, o deset let později přesáhl jejich počet 125 tisíc faktických manželství. Hodnoty podílu faktických manželství z počtu úplných rodin jsou u okresů až dvojnásobné (okres Sokolov 12,2 % a celostátní průměr v tomtéž roce 5,4 %). Vysvětlení tohoto způsobu soužití je racionální. Žít v nesezdaném svazku přináší mnoho sociálních výhod zaručených státem např. příspěvky svobodným matkám samoživitelkám. V Tab. 40 uvádím ukazatele související s novým trendem faktických manželství pouze z důvodu porovnání mezi okresy a ČR.

Regionální rozdíly v úrovni sňatečnosti nejsou velké. Regionem s tradičně podprůměrnou mírou sňatečnosti svobodných byly a jsou západní Čechy (Ústecký a Karlovarský kraj).

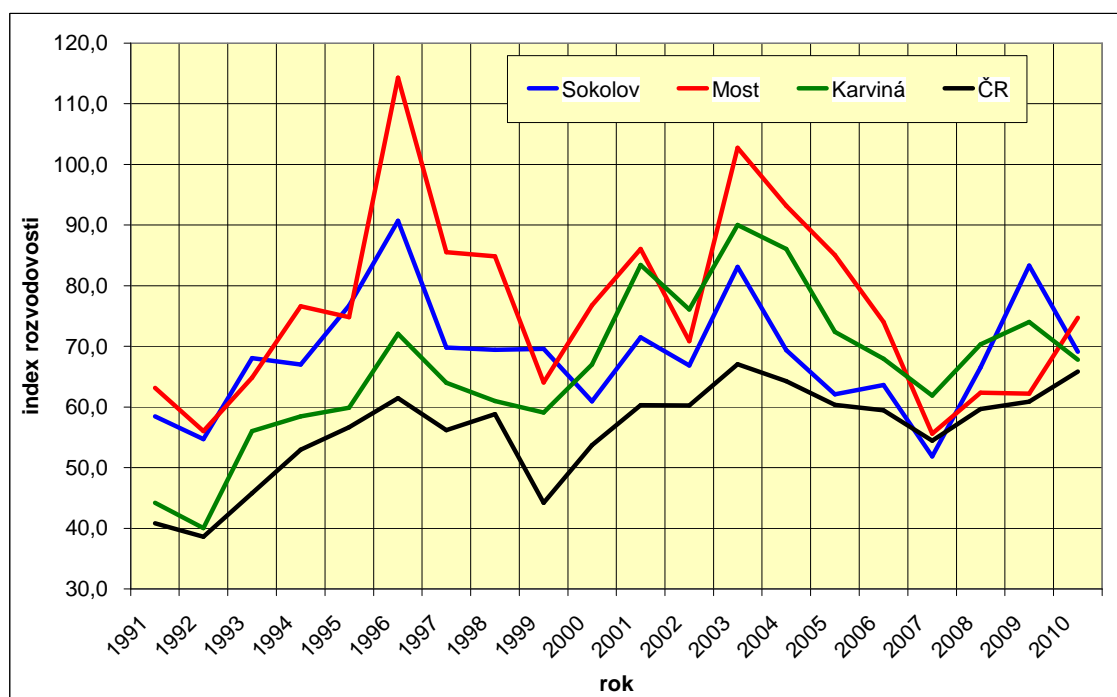
5.3.2 Rozvodovost

Stejně jako sňatečnost, je i rozvodovost demografický proces, který je ovlivněn legislativou. Vysoká intenzita rozvodovosti v naší společnosti je často dávána do souvislosti se snadnou dostupností rozvodů. Až zákon o rodině z roku 1998 zpřísnil vyřizování žádostí o rozvod v případě manželství s nezletilými dětmi a znemožnil i rozvody v prvním roce trvání manželství. Na druhou stranu však tento zákon dal možnost neudat příčinu rozvratu manželství (Fialová, 2007).

Index rozvodovosti je počet rozvodů, připadajících v daném časovém intervalu a v daném území na 100 sňatků, uzavřených ve stejném časovém intervalu a stejném území. Vypovídací schopnost tohoto ukazatele je do značné míry omezena podmínkou dostatečné stability (neexistence extrémních výkyvů, popř. prudká změna trendů) počtu uzavíraných sňatků a de facto se jedná o zkreslující ukazatel. I přesto jsem ho zahrnula do této analýzy.

Viditelné výkyvy jsou spjaty právě s legislativními úpravami. Nárůst hodnot tohoto indexu v 90. letech byl ovlivněn především postupným snižováním ročního počtu sňatků. V ČR v roce 2010 připadalo na 100 uzavřených sňatků 66 povolených rozvodů. Maximální index (114,3) u okresu Most v roce 1996 je dozajista náhodný jev, protože počet rozvedených manželství a uzavřených sňatků ve sledovaném kalendářním roce spolu vzájemně nesouvisí.

Obr. 12 Vývoj indexu rozvodovosti, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 1991-2010

Zdroj: Demografická ročenka okresů České republiky (1991-2006), Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Tab. 41 Podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi, Sokolov, Most, Karviná a ČR, 2001, v %

okres	1991-1994	1995-1998	1999-2002	2003-2006	2007-2010
Sokolov	73,28	70,71	68,18	62,83	59,42
Most	72,00	71,80	62,02	63,24	56,80
Karviná	71,79	70,84	66,67	63,57	58,98
ČR	71,86	69,57	63,36	61,97	58,10

Zdroj: Demografická ročenka okresů České republiky (1991-2006), Demografická ročenka okresů 2001-2010 a vlastní výpočty

Podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi zachycuje Tab. 41. Jedná se o vývoj za posledních 20 let. Důležitý je zde rok 1998, po kterém došlo k rychlejšímu poklesu podílu rozvedených s nezletilými dětmi. Také se na snížení tohoto podílu podílelo rostoucí zastoupení rozvodů dlouhotrvajících manželství, kdy již společné děti dosáhly zletilosti. Nepochybně se zde odráží i nízká úroveň plodnosti posledních let. Podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi se dnes pohybuje okolo 58 % a to ve všech zkoumaných oblastech. Za posledních 20 let se tento ukazatel snížil zhruba o 14 %.

Intenzita rozvodovosti v ČR je dlouhodobě a stabilně výrazně územně diferencovaná. Nejvyšší rozvodovost se vyskytuje právě v oblasti severozápadních Čech, kde již přesahuje hranici padesáti procent manželství končící rozvodem.

5.3.3 Zhodnocení kapitoly o sňatečnosti a rozvodovosti

V posledních letech se vyrovnávají rozdíly v hrubé míře sňatečnosti na úrovni okresů. Je to však zkreslující ukazatel. Nadále pozorujeme růst průměrného věku podle při prvním sňatku. Ve všech okresech je však průměrný věk nižší než průměr za ČR. Nejmladší ženichy a nevěsty eviduje okres Karviná. Podíly faktických manželství z počtu úplných rodin výrazně převyšují republikový průměr.

V důsledku tradičně vysoké rozvodovosti v ČR jsme i na regionální úrovni zaznamenali vysokou úroveň rozvodovosti. K celkovému snížení počtu rozvodů ve všech okresech došlo po uvedení již zmiňované novely zákona do praxe v srpnu roku 1998. Šlo pouze jen o krátkodobý pokles intenzity rozvodovosti.

Kapitola 6

Závěr

Strukturálně postižené regiony se z demografického hlediska řadí k velmi zajímavým oblastem České republiky. Jedná se hlavně o oblasti pohraniční se silnou závislostí na zaměstnanosti v průmyslu. S termínem strukturálně postižený region se sice setkáváme až na počátku 90. let 20. století, nicméně ohromné nerostné bohatství, v dnes problémových regionech, zcela předurčilo charakter a ekonomický význam těchto oblastí. Demografický vývoj byl ovlivněn zejména historickými událostmi, které souvisí s vysídlením německé části obyvatelstva po ukončení druhé světové války. Následně vládou nařízené doosídlení skupinami etnicky i kulturně různorodými, způsobilo prohloubení kulturní i sídelní diskontinuity. Doposud se však nepodařilo tuto oblast obydlet jako v minulosti.

V práci jsem se zaměřila na analýzu tří okresů, které byly označeny, podle hospodářského a sociálního rozvoje, jako strukturálně postižené regiony pro aktuální programovací období 2010-2013. Jedná se o okresy Sokolov, Most a Karviná, tedy dva české a jeden moravský. Hlavním cílem bylo užitím vhodných metod a demografických ukazatelů analyzovat a zhodnotit strukturu obyvatelstva těchto okresů za posledních 20 let. A pomocí doplňkové analýzy procesů, které tyto struktury vytváří, porovnat vývoj aktuálních trendů demografického chování v České republice s vývojem ve zmiňovaných pohraničních okresech. Nutné dodat, že jsem předpokládala určité rozdílnosti zejména ve věkové, vzdělanostní a národnostní skladbě obyvatelstva.

Na základě této analýzy mohu potvrdit, že okresy Sokolov, Most a Karviná se odlišují od demografického chování v celé České republice, a to právě z důvodu odlišné struktury obyvatelstva. Je vhodné zmínit základní fakta, která určují tempo vývoje analyzovaných okresů. Jedná se o historické události, které významně ovlivnily život v daných oblastech. V okresech Sokolov a Most to byl poválečný odsun a následné doosídlování oblastí, což narušilo integritu obyvatel v daném území. Tento velký zásah přerušil plynulý vývoj v pohraničních okresech. Přestože Karvinsko nespadá přímo do oblasti dříve osídlené z velké části německým obyvatelstvem, dynamika vývoje v druhé polovině 20. století také nebyla zcela vyhovující. Další vliv měl minulý politický systém, který určoval sociální i ekonomické podmínky ve společnosti. Rozporuplně se jeví i podpora okresů se zaměřením na těžký průmysl, jehož rozvoj byl v té době preferován bez ohledu na negativní vliv na životní prostředí.

Poválečné změny a zaměření odvětvové ekonomické činnosti na těžký průmysl se projevil v celkovém složení obyvatelstva všech tří okresů. Věková struktura okresů Sokolov a Most je

jedna z nejmladších v České republice. Dalo by se tvrdit, že před dvaceti lety byla věková struktura v těchto třech okresech progresivní, avšak pouze podílem základních složek, nikoli doprovázejícími procesy. V populaci výrazněji převažovala dětská složka nad poproduktivní. V roce 2011 se věková struktura okresu Karviná a celé ČR označuje již za regresivní typ. Kdežto u okresů Sokolov a Most stále ještě mírně převažuje podíl nejmladších nad podílem nejstarších. Všechny okresy vykazují vyšší podíl mužů než je celorepublikový průměr, což je zapříčiněno hospodářským charakterem oblastí a nabídkou zaměstnání zejména pro muže. Zajímavý je nárůst průměrného věku a indexu stárí. Zatímco okresy Sokolov a Most výrazně zaostávají za celostátním průměrem po celé sledované období, Karvinsko zaznamenává v posledních letech nadprůměrné hodnoty těchto dvou ukazatelů.

V souvislosti s trendem oddalování vstupu do manželství a s vysokou rozvodovostí, poklesl podíl ženatých a vdaných v okresech. Největší podíl rozvedených byl evidován u okresů Sokolov a Most. Ani v jednom okresu roce 2001 nedosahovaly podíly ovdovělých žen republikového průměru, což souvisí s mladší věkovou strukturou a nižší pravděpodobností ovdovět. O deset let později toto pravidlo neplatilo na Karvinsku. Lze tvrdit, že populace okresu Karviná za posledních deset let zestárla nejrychleji.

Všechny tři okresy zaostávají vzdělanostní úrovní za vzdělaností ČR. Nejhuře na tom jsou okresy Sokolov a Most, kde evidují stále nadprůměrný počet lidí se základním vzděláním a malý počet vysokoškoláků. Okres Karviná se nejvíce přibližuje alespoň průměrné vzdělanostní úrovni. Stále přežívá trend vyšší vzdělanosti mužů než žen.

Regiony v pánevních oblastech byly před rokem 1989 tehdejší politikou podporovány výstavbou bytů. V důsledku to znamenalo příchod nového obyvatelstva v několika migračních vlnách, které nebylo spjato s územím. Výsledkem je tedy větší národnostní heterogenita obyvatel s odlišnými kulturními zvyklostmi. O tom vypovídá i analýza národnostní struktury. I když v posledních letech se národnostní rozdíly začínají stírat. Podíly rómské národnosti v okresech Sokolov a Most jsou dlouhodobě nad republikovým průměrem. Situace v okresech vedla ke vzniku nežádoucích společenských jevů. V okrese Karviná bylo při posledním sčítání zjištěno pět procent obyvatel polské národnosti. Před dvaceti lety to bylo o tři a půl procenta více. Přesto zde zaznamenáváme vysoký podíl věřícího obyvatelstva. Věkovou strukturu obyvatelstva v západočeských okresech ovlivňuje i příliv cizinců v posledních letech zejména z Vietnamu, kdy přicestuje celá rodina i s dětmi.

Výsledky sčítání 2001 také dokazují vliv vzdělání na počet osob hlásících se k náboženskému vyznání. Čím vyšší úroveň vzdělanosti, tím nižší počty věřících. K nejméně religiózním oblastem v ČR patří Ústecký a Karlovarský kraj. Zde se pohybuje podíl nevěřících okolo tří čtvrtin obyvatelstva. Naopak v okrese Karviná je podíl věřících výrazně vyšší než průměrná třetina české populace. U všech okresů je nadprůměrný podíl nevěřících ve věkové skupině do 25 let..

Stupeň ekonomické aktivity obyvatelstva závisí na mnoha faktorech, především tedy na počtu osob v produktivním věku, věkové skladbě, věkové struktuře žen ve fertilním věku a na počtu osob připravujících se na výkon povolání. Prokazatelnější proto byla analýza zaměstnanosti podle odvětví ekonomické činnosti. Díky rozsáhlé důlní činnosti není půdní fond příliš vhodný k zemědělskému obdělávání. Všechny tři okresy zaostávají v zastoupení

terciérního sektoru. Rozvoj podnikání v poddimenzovaných oblastech, jako jsou naše pánevní okresy, je ovlivněn i nižší úrovní podnikatelské infrastruktury, vzdělanostní i kvalifikační úrovní jejich obyvatel apod., které společně s přetrvávajícími ekologickými problémy a špatným image některých oblastí odrazují potenciální tuzemské a zahraniční investory. To víceméně souvisí i s mírou nezaměstnanosti, která je ve sledovaných okresech dlouhodobě nadprůměrná zejména v důsledku dopadů průmyslové transformace.

V okresech lze sledovat vyšší rozvodovost, vyšší počet nesezdaných soužití a větší podíl dětí narozených mimo manželství. Dalším negativním projevem jednostranného zaměření hlavně na těžký průmysl bylo poškozené životní prostředí, s následným zhoršením zdravotního stavu obyvatelstva. Z hlediska úrovně úmrtnosti měly a dosud mají okresy jednu z nejnižších nadějí dožití při narození u obou pohlaví, střední délka života v okrese Karviná se nejvíce blíží průměru ČR.

Období transformace přineslo změnu politického systému, z toho dále vyplynuly obraty v ekonomické a sociální sféře. Změny znamenaly odklon od určitých tradičních vzorců demografického chování a přinesly tak nové pohledy na realizaci osobního i profesního života. Nový model chování představuje důraz na kariéru, seberealizaci, což znamená jiný přístup k manželství či partnerství. V celé republice za posledních dvacet let došlo k nárůstu svobodných v mladším věku, rozvedených a k většímu počtu nesezdaných soužití a vyššímu podílu mimomanželských dětí. Tento nový trend v demografickém chování obyvatelstva však vyžaduje větší výkonnost, flexibilitu v zaměstnání a proto i vyšší vzdělanostní úroveň. V okresech kvůli dlouhodobému zaměření na těžký průmysl v minulosti není obyvatelstvo okresů dostatečně socioprofesionálně flexibilní.

V návaznosti na předchozí odstavce musím vyvrátit předem stanovené hypotézy. První z nich předpokládala, že odsun německého obyvatelstva z českého pohraničí nebude mít vliv na současnou strukturu obyvatelstva ve vybraných strukturálně postižených okresech. To se týká zejména okresů Sokolov a Most. Hypotézu však nelze potvrdit z důvodu, že tyto dva okresy disponují specifickou skladbou obyvatelstva s dědictvím minulosti. U většiny zkoumaných ukazatelů se výrazně odchyľují od průměrných hodnot za celou ČR. Nejcharakterističtější rysem bych označila zejména mladou věkovou strukturu, národnostně heterogenní a úroveň vzdělanosti zaostalou strukturu obyvatelstva. Typické pro okres Karviná je, že se téměř ve všech demografických charakteristikách nejvíce přibližuje celorepublikovému průměru. Přesto i zde spatřujeme anomálie v celkovém demografickém chování obyvatel. To vyvrací i druhou hypotézu, že jednostranné zaměření vybraných strukturálně postižených okresů, v druhé polovině 20. století, zejména na těžký průmysl neovlivňuje skladbu obyvatelstva.

U okresů Sokolov a Most poválečný odsun Němců a následné dosídlení, které mělo za následek příliv migrantů z vnitrozemí související s obměnou obyvatelstva, umocňoval i veliký průmyslový potenciál oblasti západočeského pohraničí. Provedená analýza, podle mého názoru, dokazuje oprávněnost zařazení okresů Sokolov, Most a Karviná mezi strukturálně postižené regiony České republiky.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A POUŽITÝCH ZDROJŮ DAT

- BLAŽEK, J. 2003. Regionální politika v ČR. In POTLUKA, O. aj. (ed.). *Průvodce strukturálními fondy EU*. 1. vydání. Praha: IREAS, 2003, s. 61-74. Dostupný také z WWW: <<http://www.ireas.cz/download/publikace/pub004.pdf>>. ISBN 80-86684-02-4.
- Česko. Ministerstvo pro místní rozvoj. Základní legislativa regionální politiky v ČR. In: *Metodická podpora regionálního rozvoje* [online]. 2012 [cit. 2012-07-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.regionálnírozvoj.cz/index.php/zakladni-legislativa-regionalni-politiky-v-cr.html>>.
- Česko. Usnesení vlády České republiky ze dne 16. července 2003 č. 722 o vymezení regionů se soustředěnou podporou státu na období let 2004-2006. In: *Dokumenty vlády*. 2003. [cit. 2012-05-17]. Dostupné z WWW: <<http://racek.vlada.cz/usneseni/usnweb.nsf/0/A27DE861C3E3015EC12571B60070B2FA>>.
- Česko. Usnesení vlády České republiky ze dne 20. listopadu 1991 č. 481 k základním problémům hospodářského a sociálního rozvoje jednotlivých územních celků a vymezení priorit regionální politiky v České republice. In: *Dokumenty vlády*. 1991b. [cit. 2012-05-24]. Dostupné z WWW: <http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/7019BAA93C065947C12571B6006E7B3F>.
- Česko. Usnesení vlády České republiky ze dne 22. února 2010 č. 141 o vymezení regionů se soustředěnou podporou státu na roky 2010-2013. In: *Dokumenty vlády*. 2010. [cit. 2012-05-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.mmr.cz/CMSPages/GetFile.aspx?guid=5fdce9af-129c-42c4-8273-9a523b65df8e>>.
- Česko. Usnesení vlády České republiky ze dne 30. října 1991 č. 444 ke zprávě o územních ekologických limitech těžby hnědého uhlí a energetiky v Severočeské hnědouhelné pánvi. In: *Dokumenty vlády*. 1991a. [cit. 2012-05-12]. Dostupné z WWW: <<http://racek.vlada.cz/usneseni/usnweb.nsf/0/7DCED4838DD30F36C12571B6006B9ABD>>.
- Česko. Ústavní zákon č. 176 ze dne 16. května 2001 o vytvoření vyšších územních samosprávných celků. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2001, částka 067, s. 3674. Dostupný také z WWW: <<http://www.psp.cz/ff/8d/08/6a/08.htm>>.

- Česko. Ústavní zákon č. 347 ze dne 3. prosince 1997 o vytvoření vyšších územních samosprávných celků. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1997, částka 114, s. 7018. Dostupný také z WWW: <<http://www.psp.cz/ff/a3/3b/05.htm>>.
- Česko. Zákon č. 158 ze dne 30. června 1999 o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 53, s. 3050-3055. Dostupný také z WWW: <http://notes3.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/zakon_o_scitani_lidu_domu_a_bytu_v_roce_2001_c_158_1999_sb_>.
- Česko. Zákon č. 320 ze dne 13. června 2002 o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 117, s. 6810-6903. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2002/sb117-02.pdf>>.
- Česko. Zákon č. 36 ze dne 9. dubna 1960 o územním členění státu. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1960, částka 015, s. 98 - 100. Dostupný také z WWW: <<http://www.psp.cz/ff/80/39/05.htm>>.
- Česko. Zákon č. 91 ze dne 3. dubna 1998, kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1998, částka 034, s. 5274. Dostupný také z WWW: <<http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonInfo.jsp?idBiblio=46570&fulltext=329~2F2011&nr=&part=&name=&rpp=50>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2003a. *Sčítání lidu, domů a bytů 2001 okres Sokolov* [online]. 2003 [cit. 2012-07-18]. Dostupné z WWW: <[http://www.czso.cz/xk/redakce.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/3f1b5e03dbd3c525c12576fe0029f7be/\\$FILE/4103.pdf](http://www.czso.cz/xk/redakce.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/3f1b5e03dbd3c525c12576fe0029f7be/$FILE/4103.pdf)>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2003b. *Sčítání lidu, domů a bytů 2001 okres Most* [online]. 2003 [cit. 2012-07-18]. Dostupné z WWW: <[http://www.czso.cz/xk/redakce.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/3f1b5e03dbd3c525c12576fe0029f7be/\\$FILE/4103.pdf](http://www.czso.cz/xk/redakce.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/3f1b5e03dbd3c525c12576fe0029f7be/$FILE/4103.pdf)>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2003c. *Sčítání lidu, domů a bytů 2001 okres Karviná* [online]. 2003 [cit. 2012-07-18]. Dostupné z WWW: <[http://www.czso.cz/xt/redakce.nsf/i/podrobne_udaje_v_publicacich_ze_sldb_2001_analyz_y/\\$File/13-812103.pdf](http://www.czso.cz/xt/redakce.nsf/i/podrobne_udaje_v_publicacich_ze_sldb_2001_analyz_y/$File/13-812103.pdf)>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2007a. *Cizinci v regionech ČR* [online]. 09. 01. 2007 [cit. 2012-08-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/p/1377-06>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2007b. *Demografická ročenka okresů České republiky 1991 až 2006* [online]. 19. 12. 2007 [cit. 2012-08-03]. Dostupné z WWW: <http://m.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/publ/4034-07-1991_az_2006>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2011a. *Cizinci v ČR 2011* [online]. 30. 12. 2011 [cit. 2012-08-01]. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/kapitola/1414-11-r_2011-0900>.

- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2011b. *Demografická ročenka krajů 2001-2010* [online]. 15. 07. 2011 [cit. 2012-08-08]. Dostupné z WWW: <http://csugeo.i-server.cz/csu/2011edicniplan.nsf/publ/4027-11-r_2011>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2011c. *Demografická ročenka okresů (2001-2010)* [online]. 31. 10. 2011 [cit. 2012-08-08]. Dostupné z WWW: <<http://csugeo.i-server.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/4034-11>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2012a. *Charakteristika okresu Sokolov* [online]. 23.5.2012 [cit. 2012-07-12]. Dostupné z WWW: <http://czso.cz/xk/redakce.nsf/i/okres_sokolov>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2012b. *Charakteristika okresu Most* [online]. 5.6.2012 [cit. 2012-07-12]. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_most>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2012c. *Charakteristika okresu Karviná* [online]. 18.6.2012 [cit. 2012-07-12]. Dostupné z WWW: <http://czso.cz/xt/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_karvina>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2012d. *Věkové složení obyvatelstva v roce 2011* [online]. 31. 5. 2012 [cit. 2012-08-05]. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/4003-12-r_2012>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2012e. *Předběžné výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Česká republika a kraje* [online]. 31. 1. 2012 [cit. 2012-08-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/p/03000-12>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2012f. *Trh práce v ČR 1993 – 2011 – Věk a vzdělání populace* [online]. 31. 7. 2012 [cit. 2012-08-10]. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/3103-12-r_2012-10100>.
- FIALOVÁ, L. aj. 2007. *Populační vývoj České republiky 2001-2006*. Praha: PřF UK – DemoArt, 2007. 114 s. ISBN 978-80-86561-77-6.
- FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. aj. 2010. *Demografická situace České republiky: Proměny a kontexty 1993-2008*. 1. vyd. Praha: SLON, 2010. 238 s. ISBN 978-80-7419-024-7.
- HAMPL, M. 2000. Pohraniční regiony České republiky: současné tendence rozvojové diferenciace. *Geografie: Sborník České geografické společnosti*. 2000, roč. 105, č. 3, s. 241-254.
- HAMPL, M. aj. 2001. *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha: PřF UK - KSGR, 2001. 328 s. ISBN 80-902686-6-8.
- HAMPL, M. 2005. *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: PřF UK - DemoArt, 2005. 147 s. ISBN 80-86746-02-X.
- HŘEBÍK, Š. aj. 2005. *Strategie udržitelného rozvoje Ústeckého kraje 2006-2020* [online]. Praha: Ústav pro ekopolitiku, 2005 [cit. 2012-07-11]. Dostupné z WWW: <<http://psur.mmr.cz/CMSPages/GetFile.aspx?guid=652d8bf2-7d77-4b37>>.

- JERÁBEK, M. 2006. Pohraničí v regionálním rozvoji a jeho výzkum. *Geografie: Sborník České geografické společnosti*. 2006, roč. 105, č. 1, s. 1-9.
- KALIBOVÁ, K. 1997. *Úvod do demografie*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. 52 s. ISBN 80-7184-428-4.
- KOPAČKA, L. 2004. Průmysl: Vývoj a změny průmyslu. In KASTNER, J. aj. (ed.). *Geografie pro SŠ 4: Geografie České republiky*. 2. vydání. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2004, s. 40-54. ISBN 80-7235-266-0.
- KOPAČKA, L. 2010. Geografické aspekty politické, hospodářské a průmyslové transformace po roce 1989. *Geografické rozhledy*. 2010, roč. 20, č. 2, s. 24-27.
- PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. 1986. *Základy demografie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1986. 732 s.
- PAVLÍK, Z., KUČERA, M. 2002. *Populační vývoj České republiky 1990 – 2002*. Praha: PřF UK – DemoArt, 2002. 98 s. ISBN 80-902686-8-4.
- ROTHBAUER, I. 2004. *Územní prognóza území dotčeného těžbou hnědého uhlí na Sokolovsku* [online]. Informační portál Karlovarského kraje. Praha: Atelier T-plan, 2004 [cit. 2012-07-27]. Dostupné z WWW: <http://www.kr-karlovarsky.cz/NR/rdonlyres/...726F.../UPG_SOK_PR.doc>.
- ROUBÍČEK, V. 1997. *Úvod do demografie*. Praha: CODEX Bohemia, 1997. 352 s. ISBN 80-85963-43-4.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 1996. Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace. *Demografie*. 1996, roč. 38, č. 2, s. 77-89.
- SUCHÁČEK, J. 2005. *Restrukturalizace tradičních průmyslových regionů v tranzitních ekonomikách*. Ostrava: VŠB – Technická univerzita Ostrava, 2005. 221 s. ISBN 80-248-0865-X.
- ŠTÝS, S. 1981. *Rekultivace území postižených těžbou nerostných surovin*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1981. 678 s.
- ÚSTAV ZDRAVOTNICKÝCH INFORMACÍ A STATISTIKY ČR. 2011a. *Zdravotnická ročenka Karlovarského kraje 2010* [online]. 2011 [cit. 2012-08-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.uzis.cz/katalog/rocenky/zdravotnicka-rocenka-karlovarskeho-kraje>>.
- ÚSTAV ZDRAVOTNICKÝCH INFORMACÍ A STATISTIKY ČR. 2011b. *Zdravotnická ročenka Ústeckého kraje 2010* [online]. 2011 [cit. 2012-08-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.uzis.cz/katalog/rocenky/zdravotnicka-rocenka-usteckeho-kraje>>.
- ÚSTAV ZDRAVOTNICKÝCH INFORMACÍ A STATISTIKY ČR. 2011c. *Zdravotnická ročenka Moravskoslezského kraje 2010* [online]. 2011 [cit. 2012-08-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.uzis.cz/katalog/rocenky/zdravotnicka-rocenka-moravskoslezskeho-kraje>>.
- VANČURA, M. 1998. Geografické aspekty transformace českého průmyslu. *Folia geographica*. 1998, s. 72-78. ISBN 80-88885-39-6.

VODÁKOVÁ, A., PETRUSEK, M. 1996. Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-310-5.

ZDROJE DAT

Český statistický úřad <www.czso.cz.>

Ústav zdravotnických informací a statistiky <www.uzis.cz>